

Nedersaksisch waar het kan

**Een pragmatische uitwerking van deel III Europees Handvest
voor regionale talen of talen van minderheden ten aanzien van
het Gronings, Drents, Stellingwerfs, Twents, Sallands, IJssellands,
Veluws en Achterhoeks**

Nedersaksisch waar het kan

**Een pragmatische uitwerking van deel III Europees Handvest
voor regionale talen of talen van minderheden ten aanzien van
het Gronings, Drents, Stellingwerfs, Twents, Sallands, IJssellands,
Veluws en Achterhoeks**

Dr. M. Herweijer
Prof. mr. J.H. Jans

Met medewerking van:
N.G. Hoogstra
M. Oosterhuis
B. Roorda

Vakgroep Bestuursrecht en Bestuurskunde
Faculteit der Rechtsgeleerdheid
Rijksuniversiteit Groningen

rijksuniversiteit
 groningen

faculteit rechtsgeleerdheid

Serie uitgaven ...

Redactie

Mr. K.J. de Graaf
Prof. mr. J.H. Jans
Dr. M. Plantinga
Prof. dr. J. de Ridder
Mr. A. Tollenaar

Opmaak

E.A. Steenhuis

Redactieraad

Prof. mr. G.A. Biezeveld
Prof. mr. H.E. Bröring
Prof. mr. L.J.A. Damen
Dr. M. Herweijer
Prof. mr. D.A. Lubach
Mr. A.T. Marseille
Mr. dr. M. Oosting
Prof. mr. M. Scheltema
Dr. G.H.M. Tromp
Prof. mr. G.J. Vonk
Dr. H.B. Winter

Vakgroep Bestuursrecht en Bestuurskunde
Oude Kijk in 't Jatstraat 26

Postbus 716
9700 AS Groningen

tel. (050) 363 5674
fax. (050) 363 7250

ISBN
NUR 823

© 2008

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van reprografische veeveelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoud

1	Inleiding	
1.1	Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden	1
1.2	De Nedersaksische streektaalen	2
1.3	Vraagstelling	3
1.4	Afwegingskader voor het beleidsontwerp	5
1.5	Juridische toets	6
2	Domeinverkenning onderwijs	
2.1	Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998	7
2.2	Wat is sinds 1998 bereikt?	7
2.3	Beoordeling van de stand van zaken vanuit de ambities van Deel II	10
2.4	Ambitieniveau bij inwerkingtreding van Deel III	12
2.5	Conclusie	19
3	Domeinverkenning rechterlijke autoriteiten	
3.1	Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998	21
3.2	Veranderingen in de structuur van de Nederlandse rechtspraak	22
3.3	Wat is sinds 1998 bereikt?	25
3.4	Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II	25
3.5	Nadere concretisering van het ambitieniveau bij erkenning onder Deel III	26
3.6	Conclusie	30
4	Domeinverkenning bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten	
4.1	Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998	33
4.2	Wat is sinds 1998 bereikt?	34
4.3	Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II	36
4.4	Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III	37
4.5	Conclusie	44
5	Domeinverkenning media	
5.1	Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998	47
5.2	Wat is sinds 1998 bereikt?	47
5.3	Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel III	49
5.4	Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III	51
5.5	Conclusie	54

6	Domeinverkenning culturele activiteiten en voorzieningen	
6.1	Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998	57
6.2	Wat is sinds 1998 bereikt?	57
6.3	Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II	60
6.4	Concretisering ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III	62
6.5	Conclusie	66
7	Domeinverkenning economisch en sociaal leven	
7.1	Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998	69
7.2	Wat is sinds 1998 bereikt?	69
7.3	Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II	72
7.4	Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III	74
7.5	Conclusie	77
8	Domeinverkenning grensoverschrijdende uitwisselingen	
8.1	Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998	79
8.2	Wat is sinds 1998 bereikt?	80
8.3	Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II	81
8.4	Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III	82
8.5	Conclusie	83
9	De juridische toets	
9.1	Inleiding	85
9.2	Het internationale niveau: het Europees Handvest	85
9.3	Het nationale niveau: naleving van het Handvest m.b.t. de Friese taal	88
9.4	Het nationale niveau: Nederlands als rechtstaal en de Algemene wet bestuursrecht	89
9.5	Conclusie	90
10	De beleidsprestaties die moeten worden geborgd	
10.1	Inleiding	95
10.2	Ambities op het onderwijsdomein	96
10.3	Ambities op het domein van de rechterlijke macht	97
10.4	Ambities op het domein van het openbaar bestuur	98
10.5	Ambities op het domein van de media	99
10.6	Ambities op het domein van het cultuurbeleid	101
10.7	Ambities op het domein van bedrijfsleven en zorgverlening	102
10.8	Ambities op het domein van de internationale uitwisseling	102
10.9	Conclusie en nabeschuiving	103
	Literatuurlijst	106
	Bijlagen	
1	Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden	109
2	Lijst met geraadpleegde deskundigen	128
3	Afdeling 2.2 Awb: gebruik van de taal in het bestuurlijk verkeer	130
4	Verplichtingen uit het Handvest die wettelijke verankering behoeven	132

Inleiding

1.1 Het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden

Nadat de Staten Generaal het Handvest voor regionale talen in 1996 hebben geratificeerd, is het Handvest in de loop van 1998 in werking getreden, en wel toen vijf staten het Handvest hadden aanvaard. Nederland behoorde tot de eerste vijf ondertekenaars van het Handvest.¹ Op dit moment hebben 22 lidstaten het Handvest ondertekend, waaronder Duitsland en Groot-Brittannië. België en Frankrijk hebben het Handvest niet onderschreven.

Het Handvest ter bescherming van de minderheidstalen gaat er vanuit dat de Europese democratie vooral floreert wanneer er respect en bescherming is voor minderheden. Tot die minderheden worden ook de taalminderheden gerekend. Het democratische Europa kent niet alleen een veelheid aan nationale standaardtalen maar ook een veelheid aan talen van minderheden. Samen vormen deze talen een culturele verscheidenheid die in zijn pluriformiteit bijdraagt aan het cultureel erfgoed van Europa. Europa is thans wat het historisch is geworden: een voortdurende samenwerking en doordringing van talige en culturele minderheden.

Een punt van zorg is het verdwijnen van veel minderheidstalen. Niet alleen is er sprake van een verdringen van vrijwel alle nationale standaardtalen door het Engels, maar binnen de landen zelf is sprake van een verdringing van de streektalen door de nationale standaardtaal. Dit proces van verdringing wordt bevorderd door de moderne communicatiemiddelen en de toegenomen interregionale mobiliteit. Ook kan meespelen dat veel gebruikers van minderheidstalen de grote waarde van hun eigen streekcultuur onderschatten en weinig aandacht besteden aan de zorgvuldige overdracht van de streektaal aan de jongere generatie.

Om het cultureel erfgoed tegen deze autonome verdringing in bescherming te nemen, hebben de verdragsluitende staten een aantal mogelijke beleidsmaatregelen ontworpen. Wanneer de overheden deze maatregelen tot uitvoering brengen, draagt dat eraan bij dat de streektalen aan nieuwe generaties worden overgedragen. Beheersing van de streektaal draagt bij aan de verbondenheid

---

¹ Stefan Oeter, Status der Regional- und Minderheidssprachen aus verfassungs- und völkerrechtlichen Sicht, in: *Niederdeutsches Jahrbuch* 130 (2007), pp. 127-150.

van mensen met een bepaalde streek of gebied. De Raad van Europa vindt het waardevol dat de lidstaten zich inspannen om de culturele diversiteit in stand te houden door maatregelen te treffen waardoor streektalen en talen van minderheden een grotere kans krijgen te overleven. Zoals ook het natuurlijk erfgoed met Natura 2000 bescherming vindt en het cultureel erfgoed voorwerp is van monumentenzorg (of wordt aangemeld als World Heritage), zo is ook het talige en cultureel erfgoed van het veelzijdige Europa voorwerp van overheidszorg.

In 1998 heeft de Nederlandse staat het Fries, de tweede rijkstaal, aangemeld als minderheidstaal die bijzondere bescherming behoeft krachtens de uitgewerkte bepalingen van Deel III van het Handvest. Voor de Nedersaksische streektalen werd in 1998 en voor het Limburgs enkele jaren later een bescherming verkregen op grond van het meer globale Deel II van het Handvest.

Deel II van het Handvest bestaat uit één artikel: het artikel 7. Dat artikel 7 bevat tien algemene beginselen. Juridisch gezien zijn deze algemene beginselen als toetsingskader voor de rechtspraak net zo verplichtend als de meer uitgewerkte bepalingen van Deel III. Maar de meer uitgewerkte bepalingen van Deel III zijn als opdracht aan het openbaar bestuur meer verplichtend en worden bij de periodieke evaluatie door de Raad van Europa meer indringend getoetst dan de naleving van de algemene beginselen van Deel II. Een overgang van een erkenning op grond van Deel II naar een erkenning op grond van Deel III betekent dat de maatregelen die de overheden entameren om de streektaal te laten overleven meer nauwkeurig worden vastgelegd.

1.2 De Nedersaksische streektalen

Het is zinvol stil te staan bij het begrip Nedersaksisch. Onder taalgeleerden is het onomstreden dat het Nedersaksisch een zelfstandige taal is die een lange geschiedenis kent (sinds 800). In de Middeleeuwen was het Nedersaksisch als schrijf- en spreektaal de lingua franca van het Hanze-verbond, de handelssteden in de Noord-Europese laaglanden grenzend aan Noordzee en Oostzee. In de loop der tijd (het draaipunt ligt bij 1648, de vrede van Munster) heeft het Nedersaksisch ten opzichte van zowel het hoog-Duits (de taal waarin de Luther-Bijbel werd gesteld) als het Nederlands (de taal waarin de Staten-Bijbel werd gesteld) geleidelijk een meer ondergeschikte positie gekregen. Anno 2008 is er in een groot verspreidingsgebied sprake van een veelheid van verwante Nedersaksische streektalen die vooral als spreektaal en thuistaal door miljoenen Nederlanders en Duitsers dagelijks worden gebruikt. Naast familieverwantschap in uitspraak, grammatica en woordvormen zijn er tussen de Nedersaksische streektalen ook grote onderlinge verschillen. Tot de Nederlandse taalvarianten die tot de Nedersaksische streektalen worden gerekend, behoren: het Drents, het Twents, het Stellingwerfs, het Veluws, het Sallands, het Achterhoeks, het IJssellands, het Urks en het Gronings. Dat deze streektalen onderling grote verwantschap hebben en behoren tot dezelfde taalfamilie

is niet bij iedereen bekend. De namen van de afzonderlijke streektaalen genieten bij het grote publiek een grotere bekendheid dan de algemene noemer ‘Nedersaksisch’. Over de oostgrens komen vele varianten van het Nedersaksisch voor waaronder: het Oostfries, Emslands, Munsterlands en Westfaals. In vijf bondslanden hebben de Nedersaksische streektaalen (het Nederduits) een bescherming overeenkomstig het meer gedetailleerde Deel III van het Handvest.²

1.3 Vraagstelling

In dit rapport wordt beoordeeld welk streektaalbeleid de drie provincies (Drenthe, Overijssel en Groningen) en de beide gemeentebesturen (West- en Ooststellingwerf) sinds 1998 hebben gevoerd. Deze terugblik is geen doel in zich. Het vormt de opmaat om de vraag te beantwoorden of het zinvol is voor de Nedersaksische streektaalen in Nederland bij de Raad van Europa een bescherming aan te vragen die voldoet aan de meer uitgewerkte vereisten van Deel III van het Europese Handvest.

De reden deze laatste vraag te stellen is meervoudig. In de eerste plaats hebben de verwante Nedersaksische streektaalen in Duitsland in vijf van de zestien Bondsstaten een bescherming onder Deel III. Dit betekent dat de regeringen van deze vijf Bondsstaten meer gericht aandacht besteden aan beleid gericht op instandhouding van de Nedersaksische streektaalen.

De tweede reden is dat bij de inwerkingtreding van Deel II de verwachting is uitgesproken dat geleidelijk kan worden toegewerkt naar een beleidsinspanning die voldoet aan de ambities van Deel III zodat bij een inwerkingtreding van Deel III in feite kan worden gesproken van *codificatie* van bestaand beleid.

Een derde reden is dat deze erkenning een betere borging biedt om te behouden wat er in de afgelopen tien jaar aan beleidsinspanningen en netwerken ten behoeve van de Nedersaksische streektaalen tot stand is gebracht. De Raad van Europa zal elke drie jaar een oordeel uitspreken over de mate waarin de overheden toepassing hebben gegeven aan de zelf gekozen bepalingen van Deel III.

Ter beantwoording van deze vraag hebben de provinciebesturen van Groningen, Drenthe en Overijssel en de gemeentebesturen van West- en Ooststellingwerf begin 2008 opdracht gegeven aan de vakgroep bestuursrecht en bestuurskunde van de Rijksuniversiteit Groningen om het voorliggende rapport uit te brengen. Indien de provincie- en gemeentebesturen na kennisname van dit rapport van mening zijn dat het wenselijk is de Nedersaksische streektaalen

---

² En wel in Sleeswijk-Holstein, Bremen, Hamburg, Nedersaksen en Mecklenburg-Vorpommern. Daarnaast worden de Nedersaksische streektaalen onder het meer algemeen geformuleerde Deel II beschermd in de bondsstaten Noordrijn-Westfalen, Sachsen-Anhalt en Brandenburg.

te beschermen overeenkomstig Deel III van het Handvest, dan dienen deze besturen hiertoe een verzoek in bij de regering. De regering zal – indien zij tot dezelfde conclusie komt – vervolgens een verzoek indienen bij de Raad van Europa.

Deel III bevat een *keuzemenu* bestaande uit meer dan zestig concrete maatregelen (zie bijlage 1). Deze concrete maatregelen zijn ondergebracht in zeven artikelen die corresponderen met zeven maatschappelijke domeinen: onderwijs, rechtspraak, openbaar bestuur, mediabeleid, cultuurbeleid, economie en samenleving, en tenslotte internationale uitwisseling. Per domein worden uiteenlopende maatregelen omschreven die overheden kunnen nemen om het gebruik van de streektaalen te bevorderen. Soms hebben de aangeboden maatregelen hetzelfde aangrijpingspunt (bijvoorbeeld het contact met de overheid) maar verschillen ze in gradatie. Zodat in de minst intensieve vorm de overheid bijvoorbeeld garandeert dat een belanghebbende die mondeling in de streektaal een verzoek doet, wel adequaat wordt ontvangen. In de meer intensieve vorm zal de overheid het schriftelijke verzoek in de streektaal ook afhandelen met een besluit dat is gesteld in de streektaal. Deze *verschillen in gradatie* maken het mogelijk om een pakket beleidsmaatregelen samen te stellen dat optimaal past bij de vereisten van het gebied.

Omdat in dit rapport moet worden beoordeeld of het zinvol is om voor de toekomst op deze zeven domeinen concrete maatregelen vast te leggen, wordt begonnen met een terugblik per domein van het gevoerde beleid in het kader van Deel II.

In de navolgende zeven domeinverkenningen wordt steeds per beleidsveld weergegeven wat de ambities en doelen waren die in 1998 actueel werden, dus toen Deel II in werking trad voor het rechtsgebied van de provincies Overijssel, Drenthe en Groningen en dat van de gemeenten West- en Ooststellingwerf.

Sinds 1998 heeft Nederland drie maal een rapportage uitgebracht aan de Raad van Europa waarin voor het Nedersaksische taalgebied wordt aangegeven welke maatregelen de overheden – met name de vier provincies³ en de twee gemeentebesturen⁴ – hebben getroffen en welke resultaten dat voor het gebruik van de streektaal heeft opgeleverd. Bij het in kaart brengen van de inhoud en effecten van het de afgelopen tien jaar gevoerde beleid is gebruik gemaakt van de verslaglegging van Nederland aan de Raad van Europa, van beleidsdocumenten, jaarverslagen en beleidsonderzoeken, en bovendien van meer dan twintig interviews met deskundigen op het terrein van het streektaalbeleid in brede zin.⁵

Vervolgens zijn de bevindingen over de uitvoering en effecten van het gevoerde streektaalbeleid getoetst aan de ambities die met de inwerkingtreding

³ Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland. Maar ook Fryslân met betrekking tot het grondgebied van de beide Stellingwerven.

⁴ Weststellingwerf en Ooststellingwerf.

⁵ De lijst met geraadpleegde deskundigen is opgenomen in bijlage 2.

van Deel II zijn vastgelegd. Zo kunnen we beoordelen wat er inmiddels van de ambities uit 1998 is gerealiseerd.

1.4 Afwegingskader voor het beleidsontwerp

Vervolgens is gezien met welk pakket concrete beleidsdoelen op zinvolle wijze uitwerking kan worden gegeven aan de ambities van Deel III. De verdragsluitende staten hebben bij de vormgeving van Deel III aan de lidstaten de mogelijkheid gegeven maatwerk te leveren. Dat ligt ook voor de hand want de uitgangssituatie kan per streektaal maar ook per gebied verschillend zijn.

Deel III onderscheidt zeven domeinen. Op deze zeven beleidsdomeinen zijn er in totaal meer dan 60 potentiële ambitieniveaus (dus meer dan 60 na te streven doelen) geformuleerd. Voor het met succes aanvragen van bescherming op grond van Deel III is het nodig tenminste 35 ambities⁶ te formuleren. In enkele gevallen kan per doelstelling ook een variabel ambitieniveau worden gekozen zodat zo goed mogelijk kan worden ingespeeld op de behoeften van het gebied.

Bij dit beleidsontwerp⁷ zijn drie uitgangspunten in acht genomen. In de eerste plaats is gekozen voor het principe van *continuïteit*. Dat wil zeggen dat bestaand beleid dat in de afgelopen periode heeft bewezen een succes te zijn, moet worden geborgd. We kunnen bij het beginsel van continueren van bestaand beleid denken aan het blijven aanbieden van een cursus streektaal en streekgeschiedenis voor non-native speakers. Een ander voorbeeld is het ook in de toekomst verstrekken van subsidie voor dramaserieën in de streektaal op de regionale televisie.

In de tweede plaats is steeds gezien of er in het maatschappelijk veld, dus bij burgers en belastingbetalers, een concrete *behoefte* bestaat aan de door de overheid voort te brengen prestatie. Het gebruik van overheidsprestaties kan worden vastgesteld aan de hand van het aantal inschrijvingen (voor een taal cursus), het aantal kijkers of luisteraars bij een uitzending, het aantal bezoekers bij een voorstelling of het aantal verkochte respectievelijk uitgeleende exemplaren van een boek of CD. Ook kan een manifeste behoefte worden uitgesproken door experts of blijken uit opinie-onderzoek onder het grote publiek. Zo kwam in verschillende gesprekken ter sprake dat er in de zorg (ziekenhuizen, thuiszorg, verzorgingshuizen) op bepaalde locaties een tekort is aan verzorgend en verplegend personeel dat de streektaal van de oudere zorgvragers goed kan begrijpen en met deze zorgvragers ook in de streektaal een gesprek kan voeren.

⁶ In het kader van het Besluit Begroting en Verantwoording (BVV) zou gesproken kunnen worden over “smarte” doelstellingen.

⁷ Zie voor methoden van beleidsontwerp, A. Hoogerwerf, Beleidsvoorbereiding: ontwerpen van beleid, in: A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red.), *Overheidsbeleid*, Alphen aan den Rijn, 2008, pp. 83-100.

In de derde plaats is steeds gekeken naar de *doelmatigheid*: dus naar de verhouding tussen kosten en baten. Van verschillende zijden waaronder ook door de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken is de wens uitgesproken de uitwerking van Deel III voor de Nedersaksische streektaalen op een doelmatige wijze vorm te geven: dus om geen maatregelen te nemen waaraan hoge kosten verbonden zijn (zowel financieel als ook in termen van administratieve lasten en noodzaak tot regelverandering) terwijl de maatschappelijke baten beperkt zijn. Ook vanuit het maatschappelijk veld (de samenwerkende streektaalorganisaties in het Nedersaksische taalgebied) werd aangedrongen op een nuchtere invulling van Deel III die past bij de *pragmatische* inslag die typerend is voor de streekcultuur.

Aldus is vertrekkend vanuit hetgeen thans aan streektaalbeleid wordt gevoerd (codificerend) en kijkend naar de concrete bepalingen van Deel III per domein een lijst met concrete beleidsambities geformuleerd die voldoet aan de drie bovengenoemde criteria. Het resultaat van dit beleidsontwerp treft de lezer steeds aan in de concluderende paragraaf van het hoofdstuk.

1.5 Juridische toets

Daarna is een juridische toets uitgevoerd. Het eerste doel van deze juridische toets is om vast te stellen of de concrete ambities die op grond van het voorgaande worden geformuleerd, eventueel nadere wetgeving op rijksniveau met zich meebrengen. In het kader van het kabinetsbeleid om waar mogelijk terughoudend te zijn met nieuwe wetgeving, is de uitkomst van deze toets van groot belang.

Het tweede doel van deze juridische analyse is om te bepalen welke maatregelen gelet op de bedoelingen en formuleringen van de verdragswetgever feitelijk ter ontwikkeling en uitvoering door de staat Nederland kunnen worden overgelaten aan de drie provincies en twee gemeenten die op de uitvoering en naleving van Deel III kunnen worden aangesproken. Deze tweede toets is van belang vanwege het streven van het kabinet het streektaalbeleid zoveel mogelijk te decentraliseren naar het provinciale bestuursniveau. De juridische toets wordt toegelicht in hoofdstuk 9.

Deze juridische toets heeft geleid tot heroverweging van de 38 geselecteerde beleidsambities. Het resultaat van beide exercities is een lijst met 37 concrete beleidsambities die enerzijds voortbouwen op bestaand beleid, op doelmatige wijze tegemoet komen aan maatschappelijke behoeften, in hun uitvoering aan de decentrale overheden kunnen worden overgelaten en geen wijziging van regelgeving op landelijk niveau met zich brengen.

De uitwerking van het provinciale en gemeentelijke streektaalbeleid waarmee naar het oordeel van de opstellers van dit rapport kan worden voldaan aan de eisen van Deel III wordt gepresenteerd in het afsluitende hoofdstuk 10.

Domeinverkenning onderwijs

2.1 Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998

In artikel 7, lid 1, sub f van het Handvest staat de oproep om “te voorzien in passende vormen en middelen voor het onderwijs in (...) de streektalen op alle daarvoor in aanmerking komende onderwijsniveaus” (*zorgtaak leermiddelen*). In artikel 7, lid 1, sub g staat de ambitie om “voorzieningen te verschaffen om diegenen die geen streektaal spreken (...) in staat te stellen deze taal te leren, indien zij dat wensen” (*zorgtaak volwassenenonderwijs*). Verder vinden we in artikel 7, lid 1, onder h, de oproep om “de studie en het onderzoek te bevorderen van streektalen aan universiteiten of gelijkwaardige instellingen” (*zorgtaak streektaalonderzoek*).

In Deel II van het Handvest wordt gesteld dat er voor het onderricht in het Nedersaksisch leermiddelen moeten worden ontwikkeld; dat er voor volwassen non-native speakers een cursus Nedersaksisch moet worden aangeboden; en dat op universiteiten en hogescholen in het Nedersaksische taalgebied het onderzoek naar het Nedersaksisch moet worden bevorderd.

2.2 Wat is sinds 1998 bereikt?

We beginnen met de laatstgenoemde ambitie: het doen van onderzoek naar het Nedersaksisch. Ten aanzien van het wetenschappelijk onderzoek naar het Nedersaksisch kan niet worden gesproken van gebrek aan aandacht, noch van gebrek aan inzet.

In 1953 wordt aan de Letterenfaculteit van de Rijksuniversiteit Groningen het Nedersaksisch Instituut opgericht. Eén van de eerste onderzoeksthema's waren de taalatlassen waarin voor bepaalde kernbegrippen per gebied wordt aangegeven welk woord en welke uitspraak het meest frequent worden gebruikt. Aan de hand van deze veldcartering kan de taalontwikkeling worden bestudeerd. Daarnaast wordt vanaf het begin gewerkt aan de totstandkoming van het Drents woordenboek. In de jaren tachtig van de vorige eeuw wordt de inventarisatie en studie van de laatmiddeleeuwse, Nedersaksische teksten en literatuur ter hand genomen.

Vanaf het eind van de jaren zeventig van de vorige eeuw worden er voor de diverse varianten van het Nedersaksisch regionale streektaalinstututen opgericht die naast publiekstaken als onderwijs en advisering ook onderzoek ver-

richten naar het gebruik, de spelling en de literaire ontwikkeling van het Nedersaksisch. Het Staringinstituut te Doetinchem en de IJsselacademie te Kampen hebben een belangrijk aandeel in het taalkundig onderzoek: maken van taallatlassen, inventariseren veldnamen, samenstellen woordenboeken.¹ Hoewel de onderzoeksagenda en institutionele vormgeving van deze regionale streektaalinstututen geleidelijk veranderen, kan worden gesproken van een opmerkelijk constante onderzoeksinspanning met betrekking tot het Nedersaksisch.²

In 2001 wordt op initiatief van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen de leerstoel Gronings gevestigd aan de Letterenfaculteit te Groningen.³ Voor het universitair onderwijs in het Gronings verschijnt in 2004 een leerboek.⁴

Een belangrijke mijlpaal is 2008: dan wordt het eerste exemplaar van het *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*⁵ door professor Hermann Niebaum, de hoogleraar Nedersaksisch, overhandigd aan dr. Plasterk⁶, Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Bij de aanvaarding van dit Handboek spreekt de Minister over het grote belang van meertaligheid in de vroege peupertijd voor de intellectuele ontwikkeling van de persoon.

Van groot belang voor onze kennis over het gebruik van het Nedersaksisch is ook het taalsociologische onderzoek dat in de meer recente periode opkomt.⁷ In onderstaande tabel 2.1 worden enkele resultaten van het recente, taalsociologische onderzoek samengevat.

---

¹ Andere streektaalinstututen met onderzoekstaken zijn: de Stellingwarver Schrieversronte te Oldeberkoop; de Twentse Welle, te Enschede; het Bureau Groninger Taal en Cultuur (RuG) te Groningen; en het Huus van de Taol, te Beilen.

² Een overzicht geeft: Ludger Kremer, *Geschiedenis van de Nedersaksische Taalkunde*, in: H. Bloemhoff, e.a., *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 2008, p. 23-51.

³ In 2007 wordt dit bijzondere hoogleraarschap omgezet in een algemeen hoogleraarschap.

⁴ Siemon Reker, *Kennismaking met het Gronings*, In Boekvorm, Assen, 2004, 2007.

⁵ Henk Bloemhoff, Jurjen van der Kooi, Hermann Niebaum, Siemon Reker, *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 466 bladzijden.

⁶ 28 maart 2008, in de Aula van het Academiegebouw van de Rijksuniversiteit Groningen.

⁷ Henk Bloemhoff, *Taaltelling Nedersaksisch: een enquête naar het gebruik en de beheersing van het Nedersaksisch in Nederland*, Stellingwarver Schrieversronte, Oldeberkoop 2005; maar ook: E. Lange, *Drenten en hun taal*, onderzoeksbureau van de provincie Drenthe, Assen 2007.

Tabel 2.1: Beheersing en gebruik van het Nedersaksisch⁸

Taalgebied	Inwoners	Spreekt thuis Nedersaksisch	Leest soms Nedersaksisch	Zegt het redelijk te kunnen spreken
Groningen	574.000	262.000 (46%)	267.000 (46%)	446.000 (78%)
Stellingwerven	47.000	20.000 (42%)	24.000 (50%)	27.000 (58%)
Drenthe	482.000	255.000 (53%)	241.000 (50%)	370.000 (77%)
Twente	542.000	334.000 (62%)	255.000 (47%)	413.000 (76%)
Salland/Steenwijkerland	561.000	347.000 (62%)	254.000 (45%)	407.000 (73%)
Veluwe	472.000	175.000 (37%)	163.000 (34%)	230.000 (49%)
Achterhoek	354.000	211.000 (60%)	160.000 (45%)	258.000 (73%)
Totaal	3.035.000	1.605.000 (53%)	1.363.000 (44%)	2.152.000 (71%)

Bron: Taaltelling Nedersaksisch, 2003.

Tabel 2.1 laat zien dat in Noordoost-Nederland meer dan anderhalf miljoen mensen met regelmaat thuis één van de varianten van het Nedersaksisch spreken. Meer dan één miljoen mensen lezen met enige regelmaat teksten in het Nedersaksisch. Daarnaast laat tabel 2.1 zien dat in het Noordoosten van Nederland meer dan twee miljoen mensen het Nedersaksisch redelijk (tot goed) kunnen spreken. Dankzij de taaltelling Nedersaksisch 2003 beschikken we over een representatieve referentie waarmee de toekomstige ontwikkeling van het gebruik van het Nedersaksisch kan worden vergeleken (*monitoring*).

Het tweede punt van evaluatie is het aanbieden van taalcurssussen Nedersaksisch voor non-native speakers. Het Huus van de Taol biedt in Drenthe een serie van vier, op elkaar volgende, cursussen aan waarvoor veel belangstelling bestaat.⁹ In 2005-2006 ontwikkelen en organiseren de Stichting Grunneger Toal, Het Huis van de Groninger Cultuur en het Bureau Groninger Taal en Cultuur gemeenschappelijk een postinitiële opleiding tot docent Gronings. Hierbij worden de leermiddelen gebruikt die ook bij het universitaire onderwijs in/over het Gronings worden gebruikt. Zo ontvangen 21 nieuwe docenten hun lesbevoegdheid Gronings. In combinatie met de reeds eerder gediplomeerde docenten is er thans geen sprake meer van een tekort aan streektalldocenten voor de cursussen ten behoeve van de non-native speakers. Sinds 2006 hebben

⁸ Ontleend aan: Henk Bloemhoff, Taalsociologische aspecten, in: *Handboek Nedersaksisch*, p. 301; en Henk Bloemhoff, Taaltelling Nedersaksisch, p. 78; plus eigen bewerking.

⁹ De inleidende cursus “*Kom in de Kunde*”; een vervolgcursus; een schrijf- en spellingscursus; en tenslotte de cursus “*Dieper deur Drenthe*”; zie ook: Abel Darwinkel, Jan Germs en H. Slot, *Moi: taalgids Drenthe*, In Boekvorm, Assen 2005.

meer dan 1.000 personen een cursus Gronings gevolgd. Onder de cursisten bevinden zich veel geboren en getogen Groningers die hun schrijfvaardigheid en woordenschat willen verbeteren. Het cursistenbestand bestaat dus niet uitsluitend uit non-native speakers.¹⁰ De IJsselacademie en de Stellingwarver Schrieversronte combineren de cursussen Sallands-IJsselands respectievelijk Stellingwerfs met veel aandacht voor de streekgeschiedenis en streekcultuur. De Twentse Welle organiseert de taalcursussen voor volwassenen in samenwerking met de Kreenk vuur de Twentse Sproak. Het bovenstaande laat zien dat ruimschoots aan de tweede, onderwijskundige ambitie van Deel II tegemoet wordt gekomen.¹¹

Het derde punt van evaluatie betreft de ontwikkeling van leermiddelen voor kinderen, zowel voorleesboeken voor de voorschoolse fase, als zelfleesboeken voor het onderwijs op de basisschool. Alle regionale streektaalinstututen hebben in de afgelopen jaren voorleesboeken en zelfleesboeken uitgegeven. In Hellendoorn werd in 2008 de eerste kinderbijbel, geschreven in het Sallands, gepresenteerd. Het Huus van de Taol en het Huis van de Groninger Cultuur hebben bij de ontwikkeling van de nieuwe lesmaterialen de samenwerking gezocht met de pedagogische academies van respectievelijk Emmen (Stenden Hogeschool) en Groningen (Hanze Hogeschool). Een en ander heeft geresulteerd in het ter beschikking stellen van leskisten Heemkunde en Streektaal aan de basisscholen in Drenthe en Groningen. Vergelijkbare producten werden ontwikkeld door de Stellingwarver Schrieversronte. Op zestig basisscholen in Twente wordt elke week in het “Twents Kwartiertje” gebruik gemaakt van leermiddelen die zijn ontwikkeld door de Twentse Welle (in samenwerking met de Pedagogische Academie Twente, te Hengelo). Ook ten aanzien van deze derde, onderwijskundige ambitie van Deel II kan worden gesteld dat ruimschoots aan de doelstellingen van Deel II wordt voldaan.

2.3. Beoordeling van de stand van zaken vanuit de ambities van Deel II

Gaan we uit van het ambitieniveau van Deel II, dan worden de gestelde doelen ruimschoots gehaald. Dat is ook het oordeel van het deskundigencomité dat namens de Raad van Europa de naleving van Deel II drie keer¹² heeft beoordeeld.

Uit gesprekken die we met verschillende deskundigen hebben gevoerd, blijkt dat er alom waardering is voor het wetenschappelijk onderzoek¹³ en voor

¹⁰ Gesprek met Henk Scholte; Vervolg cursus Grunneger Toal, in: *’t Lougnijs*, Kantens, 2007, p. 17-18.

¹¹ Report of the Committee of Experts, *Application of the Charter in the Netherlands*, 3de evaluatieronde, Straatsburg, juli 2008, pp. 7-14.

¹² Tot nog toe zijn er drie evaluatieronden geweest, en wel: in 1999-2001; in 2003-2004; en de laatste ronde in 2007-2008; zie verder: <http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/#Netherlands>

¹³ Zie bijvoorbeeld ook: het jaarverslag van het Bureau Groninger Taal en Cultuur over 2007.

de streektaal cursussen voor volwassenen. Maar uit het basisonderwijs¹⁴ komen zowel optimistische als ook pessimistische geluiden. Bij dit laatste staan wij hieronder kort stil.

De overdracht van het Nedersaksisch van ouders op kinderen vindt slechts in beperkte mate plaats.¹⁵ Hoewel veel ouderparen in Noordoost-Nederland met elkaar wel de streektaal spreken, is het minder gebruikelijk dat zij dat ook met hun kinderen doen. Bij diverse ouders leeft de opvatting dat streektaaligheid samenhangt met achterstanden in de diplomarace van ons huidige onderwijssysteem. Sommige ouders kiezen ervoor hun kinderen de Nederlandse en Engelse standaardtaal perfect eigen te laten maken teneinde hen zo in staat te stellen beter hun vrouwtje of mannetje te staan in de globaliserende prestatie-maatschappij. Het inzicht dat meertaligheid de creativiteit en het denken van kinderen stimuleert is bij veel ouders onbekend. Ook het feit dat de Nedersaksische streektaalen een Europese bescherming hebben verkregen als erkende streektaal heeft veel ouders nog niet bereikt.

In dit verband is er in de Drentse Provinciale Staten een uitvoerig debat gevoerd naar aanleiding van een recent onderzoek dat in opdracht van het Huus van de Taol werd uitgevoerd door de Fryske Akademy. Uit dat onderzoek¹⁶ komt naar voren dat de streektaal het meest als thuistaal wordt gebruikt door families waarvan de ouders een minder lange, formele opleiding hebben genoten. Bovendien blijkt uit dit onderzoek dat de Drentse (maar ook Friese) basisschoolleerling op rekenvaardigheid en taalvaardigheid minder goed scoort dan de gemiddelde Nederlandse leerling. Bij een statistische verklaring van deze verschillen blijkt overigens dat de streek/meertaligheid geen verklarende factor is.¹⁷ Maar ook uit dit onderzoek blijkt dat een belangrijk deel van de culturele elite in het Nedersaksische taalgebied (dus de hoogopgeleide ouders) geen streektaal met hun kinderen spreken. Op dit punt speelt beeldvorming een belangrijke rol.

Tabel 2.2: Moedertaal van leerlingen in het Drentse basisonderwijs¹⁸ N=432)

Nederlands	87%	Allochtone taal	2%
Drents	10%	Andere autochtone streektaal	1%

Bron: Taalbeeld van de leerlingen in het Drentse onderwijs, p. 40

¹⁴ Gesprek onder andere met de heer E. Doddema, te Harkstede.

¹⁵ De helft van de ouderparen waarvan beide ouders drementstalig zijn, spreken thans geen Drents met hun kinderen, zie: E. Lange, *Drenten en hun taal*, onderzoeksbureau van de provincie Drenthe, Assen 2007, p. 8.

¹⁶ E.C.M. van Ruijven, *Taalbeeld van de leerlingen in het Drentse onderwijs*: onderzoek naar de taal van de leerlingen in het Drentse onderwijs en de samenhang tussen de taalachtergrond en de schoolprestaties van de leerlingen in het Drentse basisonderwijs, Fryske Akademy, Leeuwarden 2005.

¹⁷ Zie ook Dr. H.I. Hacquebord, <http://www.rug.nl/let/voorzieningen/etoc/lezinghacquebord>.

¹⁸ E.C.M. van Ruijven, *Taalbeeld van de leerlingen in het Drentse onderwijs*: onderzoek naar de taal van de leerlingen in het Drentse onderwijs en de samenhang tussen de taalachtergrond en de schoolprestaties van de leerlingen in het Drentse basisonderwijs, Fryske Akademy, Leeuwarden 2005, p. 40.

Tabel 2.3: Gebruik Drents door leerlingen van groep 7 in het basisonderwijs (N=432)

	Drents	Drents en Nederlands	Nederlands
Met ouders	6%	14%	77%
Met broertjes en zusjes	6%	11%	82%
Met familie	8%	13%	74%
Met vriendjes	7%	7%	85%
Op het schoolplein	4%	7%	88%
In clubs en verenigingen	5%	7%	87%
In de winkel	3%	4%	93%

Bron: Taalbeeld van de leerlingen in het Drentse onderwijs, p. 41

Zolang de hoger opgeleide ouders geen regionale streektaal (meer) met hun kinderen spreken, dreigt het gevaar dat het Nedersaksisch niet de taal is of blijft van de regionale culturele elite (zoals dat nadrukkelijk het geval was in de Hanzetijd), maar wordt de streektaal vooral het communicatiemiddel voor huis-tuin-en-keuken-gebruik en minder voor gebruik in school, beroep en bestuur.

De directeur van de basisschool in Harkstede¹⁹ constateert enerzijds dat ouders van basisschoolleerlingen het buitengewoon op prijs stellen wanneer hun kinderen tijdens het vak Heemkunde of het vak Culturele Vorming leren om enkele liedjes in de streektaal ten gehore te brengen, maar dat dezelfde ouders er (nog) geen prijs op stellen wanneer onderwijzers die zijn ingeroosterd voor rekenen of Nederlands (zouden) worden vervangen door lesuren streektaal.²⁰ De mogelijkheden het Nedersaksisch in het basisonderwijs over te dragen zijn dus beperkt. Hoewel er de laatste jaren veel populaire muziek en TV-programma's in de streektaal zijn gekomen, en er voor het oudere leespubliek inmiddels een hele boekenkast in de streektaal is verschenen, ontbreken er op dit moment²¹ nog spannende en aansprekende boeken voor de tieners.

2.4 Ambitieniveau bij inwerkingtreding van Deel III

Op het vlak van het onderwijs in en over de streektaal is er de afgelopen tien jaar veel bereikt en wordt voldaan aan de ambities die bij de inwerkingtreding van Deel II zijn aanvaard. In deze paragraaf doen wij een poging het in 1998

¹⁹ Gesprek op 21-4-2008 met de heer E. Doddema te Harkstede.

²⁰ Zie voor dezelfde bevinding E. Lange, *Drenten en hun taal*, onderzoeksbureau van de provincie Drenthe, Assen 2007, p. 12, tabel 4.3.

²¹ Volgens de door ons geraadpleegde deskundigen.

nog betrekkelijk algemeen geformuleerde ambitieniveau nader te concretiseren, zodat tegemoet kan worden gekomen aan de meer specifieke redactie van artikel 8, in Deel III van het Handvest.²²

Bij de nadere concretisering van het ambitieniveau streven wij naar 1) voortbouwen op wat reeds werd ontwikkeld, 2) inspelen op manifeste behoeften van het grote publiek, en 3) zorgen voor een gunstige verhouding tussen de kosten van de eventueel aanbevolen maatregel en de maatschappelijke baten van het te bereiken resultaat.

Vertrekkend vanuit dit kader, worden in het onderstaande adviezen geformuleerd over nastrevenswaardige ambities. Wat zijn realistische ambities waaraan de Nedersaksische overheden zich – gelet op *artikel 8* – in alle redelijkheid kunnen binden? In eerdere pleidooien voor de toepassing van Deel III van het Europese Handvest op het Nedersaksisch wordt zonder uitzondering benadrukt dat er in het domein van onderwijs en onderzoek goede mogelijkheden liggen om uitvoerbare ambities te formuleren.²³

1.a.iv.: *“te begunstigen en/of aan te moedigen dat in de voorschoolse fase aan de kinderen een deel van het onderwijs in het Nedersaksisch wordt aangeboden wanneer de ouders dat verzoeken en wanneer hun aantal voldoende wordt geacht”*²⁴

Deze bepaling heeft betrekking op de situatie waarin ouders hun kinderen naar de peuterspeelzaal of de voorschoolse kinderopvang sturen. In Oostfriesland krijgen ouders die de geboorte van hun kind op het gemeentehuis aangeven een voorleesboek Oostfries mee naar huis. De medewerkster van het bureau voor Plattdütsk te Aurich heeft met zeker een kwart van de kleuterscholen in Oostfriesland contact om er voor te zorgen dat er in de voorschoolse periode – en in Duitsland is dat tot groep 3 – per week ook één lesuur Nederduits wordt gesproken.

Op dit moment hebben de streektaalinstututen in Noordoost-Nederland diverse voorleesboeken ontwikkeld in het Nedersaksisch. Enerzijds is het van belang kinderen zo vroeg mogelijk in aanraking te brengen met de streektaal. Anderzijds moeten de ouders daar wel zelf wel wat in zien. Dit taalaanbod kan de ouders zeker niet worden opgedrongen. Als we de resultaten van de beide Drentse onderzoeken naar het gebruik van het Drents in het onderwijs als basis nemen, mogen we ervan uitgaan dat veel ouders in het Nedersaksische taalgebied niet staan te springen om het gebruik van de streektaal in de

²² Bijlage bij de petitie aangeboden aan de vaste commissie binnenlandse zaken op 26 september 2006; en D.G.C. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, z.j., pp. 12-17.

²³ Henk Bloemhoff, *Erkenning Nedersaksisch: de kleine stap naar Deel III*, in: Hermann Niebaum, Reinhard Goltz e.a., *Nedersaksisch in beweging*, SONT, Ommen, 2005, pp. 20-21; D.G.C. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, 2003, Ommen, pp. 12-17; bijlage bij de petitie aan de vaste Kamercommissie binnenlandse zaken, aangeboden 26 september 2006.

²⁴ In bijlage 1 treft u de tekst van het Europees Handvest voor talen van minderheden. In dit hoofdstuk volgen wij successievelijk de bepalingen van artikel 8.

voorschoolse kinderopvang te vergroten. In dit verband is het van belang erop te wijzen dat de gekozen doelstelling terughoudend is. Er wordt ten eerste gesproken van aanmoedigen en begunstigen, en dus niet van verplichten. Dat aanmoedigen en begunstigen gebeurt door leermiddelen aan te bieden. En in de tweede plaats is er de clausule dat de streektaal alleen wordt gesproken indien de ouders daarom vragen. In deze geclausuleerde formulering is er in feite sprake van een voortzetting van het tot nu toe gevoerde beleid. De betreffende leermiddelen zijn immers reeds ontwikkeld. Er is daarom geen stijging van de kosten te verwachten. We bevelen aan om aan te moedigen dat in de voorschoolse kinderopvang, indien de ouders daar om vragen, vaker gebruik wordt gemaakt van de streektaal. Op grond van deze overweging raden wij aan de ambitie van artikel 8, lid 1, onder a te onderschrijven.

1.b.iii: *“te verplichten dat op de basisschool het onderricht in het Nedersaksisch een integrerend onderdeel is van het leerplan”*

Het leerplan voor de basisschool wordt opgesteld door de schoolleiding. Het leerplan wordt besproken met de ouders en getoetst door het bevoegd gezag (meestal het stichtings- of verenigingsbestuur). De gemeentelijke overheid staat sinds 1-1-2008 op afstand van het basisonderwijs. Bepalend voor de gang van zaken in het onderwijs is niet zozeer de formele regelgeving maar vooral het bekostigingssysteem. Binnen het huidige bekostigingssysteem (Londo) is het mogelijk maximaal twee uren per week aandacht te besteden aan heemkunde respectievelijk culturele vorming. Het lukt overigens alleen om onderwijs in de streektaal te geven wanneer de leerkrachten van het schoolteam daar in meerderheid positief tegenover staan, wanneer de medezeggenschapsraad van ouders geen bezwaar maakt, en wanneer het op afstand geplaatste schoolbestuur er geen stokje voor steekt. Over het algemeen wordt er alleen aandacht aan het Nedersaksisch besteed wanneer er in het team een enthousiaste streektaal-liefhebber te vinden is. Vaak hangt dat af van toevallige omstandigheden. Op dit moment is er in den lande sprake van een onderwijzerstekort. Het is thans al moeilijk een gekwalificeerde juf of meester voor de klas te krijgen. Dus zal de schoolleiding het niet laten afketsen wanneer de betrokken docent het Nedersaksisch onvoldoende beheerst. Al met al zijn er redenen om af te raden om het Nedersaksisch als verplicht onderdeel in het basisonderwijs voor te schrijven. De argumenten daarvoor zijn: het streektaalonderwijs wordt thans binnen het landelijk Londo-systeem niet bekostigd; de ouders zijn (nog) niet (allemaal) overtuigd van het pedagogisch nut van meertaligheid; er is een gebrek aan leerkrachten die hier voldoende enthousiast voor zijn.

Wel wijzen onze gesprekspartners (zie bijlage 2) erop dat de plaatselijke streektaalorganisaties²⁵ ervaren voorlezers aan de basisscholen ter beschikking stellen zodat leerkrachten die de streektaal niet machtig zijn toch twee

²⁵ Zoals in dit voorbeeld de Stichting Grunneger Toal. Maar dezelfde mogelijkheden voor basisscholen zijn er in Twente en de Stellingerven.

keer per jaar een uur voorlezen in de streektaal in hun lesprogramma kunnen opnemen. De bepaling van artikel 8, lid 1, sub b kan beter worden geprojecteerd als facultatieve mogelijkheid dan iets dat verplichtend moet worden voorgeschreven. Hoewel er in de praktijk op diverse basisscholen in het kader van de vakken Heemkunde en Culturele Vorming onderwijs wordt gegeven in de Nedersaksische streektaalen, raden wij af om artikel 8, lid 1, onder b te onderschrijven. De belangrijkste reden is dat het draagvlak daarvoor onder het grote publiek (in casu de ouders van de schoolgaande kinderen) nog te gering is. Bovendien brengt de maatregel een aanzienlijke investering in regelwijziging en bekostiging met zich mee, aangezien het landelijke Londo-systeem daartoe een verandering moet ondergaan.

1.c.iii: “*te verplichten dat het onderwijs in het Nedersaksisch een integrerend onderdeel gaat uitmaken van leerplan van de middelbare scholen*”.

Er zijn diverse docenten Nederlands die in de tweede fase van het voortgezet onderwijs op facultatieve basis enkele leerlingen er voor weten te interesseren om een werkstuk te schrijven over de literatuur of de cultuur van de streek. Meestal gaat het om werkstukken *over* het Nedersaksisch en minder vaak om werkstukken *in* het Nedersaksisch.²⁶ Ook hier moet worden opgemerkt dat één en ander in hoge mate afhankelijk is van het enthousiasme van individuele docenten. In de provincie Fryslân wordt al langere tijd het Fries aangeboden als facultatief eindexamenvak op scholen voor Havo, VWO en Mavo/Vmbo. Aan de meest recente rapportage van Nederland aan de Raad van Europa over de naleving ten aanzien van Deel III met betrekking tot het Fries ontleen wij de gegevens opgenomen in tabel 2.4.

Tabel 2.4: Eindexamen kandidaten met het vak Fries in hun pakket

1999	2002	2003	2004	2005
27	92	50	71	73

Bron: derde rapportage aan de Raad v. Europa, Den Haag 2007, p. 104, p. 109

De tabel 2.4 laat zien dat in Fryslân waar in het middelbaar onderwijs het Fries als examenvak wordt aangeboden de belangstelling daarvoor nog beperkt is. Een en ander leidt – gelet op ons afwegingskader – tot de conclusie dat moet worden afgeraden de bepaling van artikel 8, lid 1, onder c, van het Handvest te implementeren.

²⁶ Ingrid Drenth, Gronings: het vak Groninger taal en cultuur in de tweede fase, in: Henk Bloemhoff en Piet Hemminga, *Streektaal en Duurzaamheid*, Oldeberkoop 2007, pp. 73-78; Ina Bieze, Gronings: een verhaal in mijn lokaal, in: Henk Bloemhoff en Piet Hemminga, *Streektaal en Duurzaamheid*, Oldeberkoop 2007, pp. 67-71.

1.d.iii: “*te verplichten dat het onderwijs in het Nedersaksisch een integre-
rend deel gaat uitmaken van de leerplannen voor het technisch en
beroepsvoorbereidend onderwijs (dus het VMBO en MBO)*”.

De streektaalfunctionaris van de IJsselacademie heeft onlangs in samenwerking met de SPW-opleiding van het Deltion-college te Zwolle een eerste aanzet ontwikkeld voor onderwijs in het vak “gebruik van de streektaal bij het bieden van zorg”. De genoemde cursus is ontwikkeld omdat er vanuit het werkveld signalen komen dat het belangrijk is dat de zorgverleners zich goed kunnen verstaan met autochtone zorgvragers; zeker wanneer deze zorgvragers zich het best kunnen uitdrukken in de streektaal terwijl de zorgaanbieders vaak wel het ABN beheersen, maar niet de streektaal.²⁷ In het verleden was het min of meer vanzelfsprekend dat zorgverleners desgewenst konden overschakelen naar de plaatselijke streektaal. Tegenwoordig nemen verzorgingstehuizen, ziekenhuizen en thuiszorginstellingen ook veel personeelsleden aan die niet in staat zijn de streektaal te spreken, ook niet wanneer de zorgvragers aangeven daar veel waarde aan te hechten. Op dit moment is er nog weinig praktische ervaring met het aanbieden van de modules streektaal voor de MBO beroepsopleidingen SPW. Het gaat om nieuw beleid waarvan de resultaten nog maar beperkt in kaart zijn gebracht.

Gelet op ons afwegingskader voert het te ver deze ambitie in algemene zin verplicht voor te schrijven. Weliswaar zijn er indicaties dat werkgevers in de zorg (meer) plaats willen inruimen voor zorgverleners die de streektaal goed begrijpen, maar het gaat te ver deze indicaties – zonder verder onderzoek – als grondslag te kiezen voor een algemene beleidsaanbeveling. Een en ander brengt ons tot de conclusie dat implementatie van artikel 8, lid 1, sub d moet worden afgeraden.

1.e.ii: “*voorzieningen te treffen voor het bestuderen van het Nedersaksisch als vak in het universitair en hoger onderwijs*”.

Op dit moment wordt reeds aan dit ambitieniveau voldaan; op universitair niveau (RuG, Radboud Universiteit) wordt onderwijs en onderzoek gedaan met betrekking tot het Nedersaksisch in het algemeen en het Gronings, Stellingwerfs, Drents en Achterhoeks in het bijzonder; op vier Hogescholen (Stenden, Hanze, NHL en de zelfstandige pedagogische academie Twente) wordt binnen het curriculum van de pedagogische academie aandacht besteed aan streektaal, streekgeschiedenis en de bij behorende didactiek. Omdat hier sprake is van bestaand beleid en voortzetting daarvan geen extra kosten met zich mee

²⁷ H. Schipper-Baptist, Toal van Mien Haart, Toal van Mien Gemoud, in: *Tijdschrift voor de Geestelijke Verzorging*, jrg. 9, nr.41, pp. 6-11, 2006; en: J. Leuven, *Als je plat kunt praten, moet je het niet laten*: onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van het gebruik van streektaal in de zorg, Universiteit Twente, Enschede, 2005. Deze behoefte aan zorgverleners die de streektaal beheersen, werd bevestigd in een aantal telefonische interviews met leidinggevenden in de ouderenzorg en thuiszorg.

brengt, wordt de aanbeveling gedaan de ambitie van artikel 8, lid 1, sub e, onder ii te onderschrijven.

1.f.i: *“in het kader van het volwassenenonderwijs en de permanente educatie cursussen te bieden die voornamelijk of geheel in de streektaal worden gegeven”*.

Uit de evaluatie van het Deel-II beleid (paragraaf 2.2) kwam reeds naar voren dat voor vrijwel het gehele Nedersaksische taalgebied aan deze ambitie kan worden voldaan. Uit de animo om aan deze streektaalcurssussen deel te nemen, blijkt dat er onder het grote publiek een aanzienlijke vraag is naar deze voorziening. Een deel van de kosten van deze cursussen worden bestreden uit deelnemersbijdragen. Bovendien verlenen diverse streektaaldocenten hun bijdrage op basis van vrijwilligheid. Al met al wijzen de drie criteria van ons afwegingskader op het onderschrijven van artikel 8, lid 1, sub f, onder i.

1.g: *“te regelen dat het onderwijs in de geschiedenis en de cultuur van de regionale minderheid wordt gewaarborgd”*.

Op de meeste basisscholen in Noordoost-Nederland wordt in het kader van het vak Heemkunde en het vak Culturele Vorming aandacht besteed aan de streekgeschiedenis en streekcultuur. De laatste jaren zijn er veel leermiddelen beschikbaar gekomen met aandacht voor streekgeschiedenis en streekcultuur. In zekere zin kan de vaderlandse en de regionale geschiedenis zich in een ware opleving verheugen. Zo zijn er voor diverse regio's ook historisch canons²⁸ vastgesteld die aan de docenten op het basisonderwijs als baken kunnen dienen bij het uitzetten van hun lesprogram. Daarnaast kent de universiteit Groningen een leerstoel voor regionale geschiedenis. Enkele provincies subsidiëren het onderzoek naar de geschiedenis van de eigen streek.²⁹ Bovendien zijn er allerlei particuliere initiatieven op het vlak van de lokale en regionale geschiedenis. De vier provincies en twee gemeenten die het aangaat, zijn thans reeds volop doende om op projectmatige wijze publicaties en studiedagen op het vlak van streekgeschiedenis en streekcultuur te subsidiëren. Omdat sprake is van voortzetting van bestaand beleid waaraan grote behoefte bestaat en waarvan de kosten lager zijn dan de baten, wordt voorgesteld de ambitie van artikel 8, lid 1, onder g te onderschrijven.

²⁸ Een belangrijk moment was bijvoorbeeld 8 mei 2008; toen de CdK van Groningen, Max van den Berg, de canon van Groningen in ontvangst nam; een canon bevat de vijftig meest memorabele en bepalende momenten in de geschiedenis van een bepaald rechtsgebied.

²⁹ In dit verband moet met name worden verwezen naar de provinciaal historicus die voor de provincie Drenthe werkzaam is bij het Drents Plateau te Assen en het vele, streekhistorische onderzoek dat wordt verricht vanuit de IJsselacademie te Kampen.

1.h: *“te voorzien in een basisscholing en bijspijkerkursus voor de docenten in de Nedersaksische streektaal die nodig zijn om het cursusaanbod op grond van het geïmplementeerde deel van artikel 8 te waarborgen”.*

Zoals bij de evaluatie van Deel-II reeds werd geconstateerd, wordt er op dit moment in grote delen van Noordoost-Nederland reeds aan dit ambitieniveau voldaan. Voor bepaalde delen van het gebied zal er echter sprake zijn van een beleidswijziging. Omdat er bij deze ambitie voor een belangrijk deel sprake is van voortzetting van bestaand beleid waaraan aantoonbare behoefte bestaat, doen wij de aanbeveling om artikel 8, lid 1, sub h te onderschrijven.

1.i: *“een toezichthoudend orgaan in het leven te roepen dat toezicht houdt op de naleving van de hierboven omschreven ambities ten aanzien van het onderwijs in de streektaal en dat periodiek verslagen opstelt en deze ook publiceert”.*

Op dit moment voeren de gedeputeerden van de drie provincies (Groningen, Drenthe en Overijssel) en de burgemeester en de wethouder van de beide gemeenten (West- en Ooststellingwerf), een bestuurlijk overleg dat jaarlijks enkele malen bijeenkomt.

Daarnaast hebben de regionale streektaalinstituten en een groot aantal streektaalorganisaties zich aaneengesloten in SONT (de stichting Streektaal Organisaties in het Nedersaksische Taalgebied, te Ommen).³⁰ In beide gremia wordt zo nu en dan de balans opgemaakt van de mate waarin aan de ambities van Deel II wordt voldaan. Tot deze periodieke evaluatie bestaat ook een concrete aanleiding. Want eens in de drie jaar doet de Raad van Europa aan de lidstaat Nederland het verzoek te rapporteren over de wijze waarop de aangegane ambities worden nageleefd. De gemeenschappelijke aanvaarding van de ambities van Deel II in 1998 en de gemeenschappelijke verslaglegging in 2000, 2004 en 2007 hebben er voor gezorgd dat de vijf verschillende bestuursorganen en de zeventien verschillende streektaalorganisaties hebben ontdekt wat hun gemeenschappelijke belangen en zienswijzen zijn. Bovendien kan worden geconstateerd dat maatregelen die voor het eerst zijn ontwikkeld en met succes werden toegepast in het ene deel van het Nedersaksische taalgebied betrekkelijk snel worden overgenomen en toegepast in andere delen van het Nedersaksische taalgebied. Men blijkt van elkaars ervaringen te kunnen leren.

De oproep van Deel III om een gemeenschappelijk toezichthoudend orgaan in te stellen berust niet op een radicale breuk. Veeleer is de instelling van een gemeenschappelijk toezichthoudend orgaan een kleine stap in het verlengde van het bestuurlijk overleg dat zich tussen de bestuurders in de afgelopen tien jaar reeds heeft ontwikkeld. Daar komt bij dat een gemeenschappelijk toezichthoudend orgaan een toegevoegde waarde heeft voor a) het kunnen leren

³⁰ “SONT stiet veur Streektoalorganisaties in het Nedersaksisch Taalgebied. Daorbij bint zo’n 17 organisaties uut Grunnen, Drenthe, Stellingwarven, Overiessel en Gelderlaand ansleuten”. Zie ook: www.sont.nl.

uit praktische ervaring (dus het streven naar evidence-based bestuur), b) het bewaken van gemaakte afspraken, en c) het afleggen van verantwoording aan de diverse externe instanties zoals daar zijn de volksvertegenwoordigingen, het Ministerie van Binnenlandse Zaken en de Raad van Europa. Ook in de beleids-wenschappelijke literatuur wordt bepleit om geformuleerd beleid te borgen en verder door te ontwikkelen door de uitvoering van dat beleid regelmatig te toetsen.³¹ Daarom doen we – deels in afwijking van het betrekkelijk terughoudende toetsingskader – de aanbeveling om artikel 8, sub i te onderschrijven.

2: *“Met betrekking tot het onderwijs in de streektaal verplichten de partijen zich om in gebieden buiten Noordoost-Nederland toch het onderwijs in het Nedersaksisch aan te moedigen indien het aantal gebruikers dat rechtvaardigt.”*

Hetgeen de verdragswetgever hier in algemene zin heeft willen regelen, staat ver af van de praktijk van het gevoerde streektaalbeleid en de nuchterheid die de Noordoost-Nederlandse beleidsmakers kenmerkt. Omdat hier sprake is van nieuw beleid, de kosten niet te overzien zijn en er – voor zover bekend – geen manifeste behoefte aan dit beleidsaanbod bestaat, wordt afgeraden artikel 8, lid 2 tot uitvoering te brengen.

2.5 Conclusie

Uit bovenstaande analyse van de bepalingen van artikel 8 komt naar voren dat het in vijf gevallen mogelijk is om met de bestaande beleidsinspanning te voldoen aan vijf ambities die staan geformuleerd in Deel III.

Om de inspanningen ten aanzien van deze vijf ambities in de toekomst te borgen, is het zonder meer wenselijk om een toezichthoudend orgaan in het leven te roepen dat in de vier provincies en twee gemeenten die het aangaat leerprocessen teweeg brengt die enerzijds mikken op verbetering van de beleidsprestatie terwijl anderzijds wordt gezorgd voor betrouwbare beleidsverantwoording.

Gelet op het beleid van het kabinet-Balkenende-Bos de taken met betrekking tot het streektaalbeleid te decentraliseren ligt het voor de hand dat de vier provinciebesturen en twee gemeentebesturen zelf het initiatief nemen dit beoogde gemeenschappelijke toezichthoudende orgaan in leven te roepen en te voorzien van een financieel statuut. Dit toezichthoudende orgaan kan tevens worden belast met de externe rapportageverplichting richting de Raad van Europa. In tabel 2.5 worden de zes na te streven ambities kort samengevat.

³¹ A. Hoogerwerf (red.), *Overheidsbeleid: een inleiding in de beleidswetenschap*, Alphen aan den Rijn, geheel herziene achtste druk, 2008.

Tabel 2.5: Artikel 8 m.b.t. onderwijs

1	te begunstigen en/of aan te moedigen dat in de voorschoolse fase aan de kinderen een deel van het onderwijs in het nedersaksisch wordt aangeboden wanneer de ouders dat verzoeken en wanneer hun aantal voldoende wordt geacht	Artikel 8, lid 1, sub a, onder iv
2	voorzieningen te treffen voor het bestuderen van het Nedersaksisch als vak in het universitair en hoger onderwijs	Artikel 8, lid 1, sub e, onder ii
3	in het kader van het volwassenenonderwijs en de permanente educatie cursussen te bieden die voornamelijk of geheel in de streektaal worden gegeven	Artikel 8, lid 1, sub f, onder i
4	te regelen dat het onderwijs in de geschiedenis en de cultuur van de regionale minderheid wordt gewaarborgd	Artikel 8, lid 1, sub g
5	te voorzien in een basisscholing en bijspijker cursus voor de docenten in de Nedersaksische streektaal die nodig zijn om het cursusaanbod op grond van het geïmplementeerde deel van artikel 8 te waarborgen	Artikel 8, lid 1, sub h
6	een toezichthoudend orgaan in het leven te roepen dat toezicht houdt op de naleving van de hierboven omschreven ambities ten aanzien van het onderwijs in de streektaal en dat periodiek verslagen opstelt en deze ook publiceert	Artikel 8, lid 1, sub i

Domeinverkenning rechterlijke autoriteiten

3.1 Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998

Op grond van het artikel 7, lid 1, sub d, van het Handvest voor minderheidstalen moet de staat “het gebruik van de streektaal (...) in het openbare leven (...) in gesproken en geschreven vorm vergemakkelijken en aanmoedigen” (*stimuleringsstaak*). In artikel 7, lid 2, van het Handvest wordt gesteld dat de staat zich “verplicht tot het wegnemen (...) van alle ongerechtvaardigde vormen van onderscheid, uitsluiting of voorkeur betreffende het gebruik van de streektaal” (*antidiscriminatie-bepaling*). De rechtspraak en geschilbeslechting behoren tot het openbare leven. Ten aanzien van de rechtspraak stelt artikel 17 van de Grondwet dat “niemand tegen zijn wil kan worden afgehouden van de rechter die de wet hem toekent”. Het spreekt voor zich dat bij de toegang tot de rechtspraak en geschilbeslechting het gelijkheidsbeginsel van toepassing is (zoals neergelegd in het eerste artikel van de Grondwet¹). De combinatie van dit (grondwettelijke) gelijkheidsbeginsel met bovengenoemde (verdragsrechtelijke) antidiscriminatiebepaling betekent dat eenieder een gelijke toegang tot de rechter dient te hebben, ook wanneer de rechtzoekende zich beter uitdrukt in het Nedersaksisch dan in het Nederlands.

Naast gelijke toegang tot de rechter is er een tweede rechtsbeginsel dat consequenties heeft voor de keuze en het gebruik van het Nedersaksisch bij het gebruik maken van rechtsbescherming. Het procesrecht dat de gang van zaken in de rechtspraak regelt, heeft mede tot doel zeker te stellen dat de feiten van het aan de rechter voorgelegde geval correct worden vastgesteld. Voor het bestuursprocesrecht kan worden verwezen naar het zorgvuldigheidsbeginsel, dat in artikel 3:2 Awb is neergelegd: “bij de voorbereiding van een besluit ver-

---

¹ “Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.”

gaart het bestuursorgaan de nodige kennis omtrent de relevante feiten en de af te wegen belangen”.²

Vergelijkbare, op waarheidsvinding gerichte, bepalingen gelden voor het bewijsrecht in het strafprocesrecht³ en in het burgerlijk procesrecht⁴. Deze op waarheidsvinding gerichte bepalingen van bewijsrecht roepen in combinatie met Deel II van het Handvest (de antidiscriminatiebepaling) voor de rechter een verplichting in het leven zorgvuldig de in het Nedersaksisch gestelde verklaringen te lezen dan wel te beluisteren, vooral indien de getuige, de rechtzoekende of de verweerder (gedaagde) zich beter in deze streektaal uitdrukt dan in het Nederlands.

Na raadpleging van enkele personen werkzaam in de rechterlijke macht gaan wij er voorlopig vanuit dat de behoefte van rechtzoekenden zich tijdens de procesvoering in de streektaal uit te drukken beperkt is.⁵ De behoefte zich in de Nedersaksische streektaal uit te drukken wordt vooral gevoeld bij zaken die behoren tot het persoonlijke domein (familierecht, kindbescherming, gemeen strafrecht) en niet, of in zeer geringe mate, bij zaken die het formele domein betreffen (zaken- en goederenrecht, handelsrecht, bestuursrecht, wellicht met uitzondering van het agrarisch pachtrecht).⁶

3.2 Veranderingen in de structuur van de Nederlandse rechtspraak

Alvorens de vraag te behandelen of in de huidige rechtspraak tegemoet wordt gekomen aan de ambities die met Deel II in 1998 zijn gesteld, staan wij in deze paragraaf stil bij twee ontwikkelingen die zich sinds 1998 in de Nederlandse rechtspraak hebben voorgedaan: de verzelfstandiging van de rechtspraak en de hoge vlucht van de voorprocedures.

In 2001 is de Wet op de Rechterlijke Organisatie ingrijpend veranderd (Staatsblad 2001, 582). Gelijktijdig werd de Raad voor de Rechtspraak in het leven geroepen (Staatsblad 2001, 583). De verdragswetgever heeft bij de instelling van het Handvest (op 24 juni 1992 te Straatsburg) niet kunnen bevroeden dat de Nederlandse rechtspraak anno 2008 in belangrijke mate functioneert op afstand van de Minister van Justitie. De rechterlijke macht heeft

² Dit beginsel om zorgvuldig de feiten te onderzoeken wordt nader uitgewerkt in verschillende bepalingen met betrekking tot het *horen* (4:7, 4:8, 4:9; 7:2; 7:6; 7:16; 7:22; 9:10 Awb), tot *verslaglegging* (9:10; 7:7; 7:21 Awb) en tot gelegenheid voor *correctie* (8:43 Awb).

³ Artikel 338, Wetboek van strafvordering.

⁴ Artikel 150, Wetboek van burgerlijke rechtsvordering.

⁵ Kört geding in t Grunnegers, in: *Toal en Taiken*, 14^e jaargang, nr.4, 1996, p. 229.

⁶ Over de houdbaarheid van deze twee aannamen werd telefonisch advies ingewonnen van onder anderen de heer Eikelenstam, kantonrechter te Ter Borg, mevrouw Brinkman, kantongriffier, werkzaam te Groenlo, en prof. dr. mr.H.E. Bröring, hoogleraar te Groningen.

sinds 2001 van de wetgever een ruimere bevoegdheid en meer mogelijkheden gekregen de eigen procesvoering te regelen.⁷

Mede als gevolg van deze structuurverandering is er op het uitvoerende niveau (arrondissementsrechtbanken en kantonrechtspraak) meer aandacht gekomen voor hoe rechters de individuele rechtzoekende(n) tegemoet treden. Anno 2008 is de kwaliteit van de rechtspleging een centraal begrip dat veel aandacht krijgt.⁸ De wijze waarop de rechter naar de rechtzoekende luistert en checkt of de rechtzoekende de mededelingen van de rechter wel heeft begrepen, krijgt meer aandacht dan voor 1998. Sinds 2001 onderzoekt het onderzoeksbureau Prisma⁹ om de twee jaar hoe tevreden de rechtzoekenden (en hun advocaten) zijn over de bejegening die hen bij de rechter ten deel valt. De twee onderstaande tabellen zijn ontleend aan recent Prisma-onderzoek. Op basis van actuele informatie over de klantwaardering streeft de rechtspraak naar verbetering van de communicatie.

Ook de vier provinciebesturen en de beide gemeentebesturen besteden sinds 1998 meer aandacht aan de wijze waarop rechtzoekenden de geschilbeslechting (in casu de bezwaarschriftprocedure en de interne klachtprocedure) ervaren.¹⁰

Tabel 3.1: Oordeel over bejegening door rechters, afkomstig van een steekproef van individuele rechtzoekenden

“Bent u tevreden over de ruimte die de rechter u bood om uw eigen verhaal te doen” Ja, ik ben daar tevreden over:

T.a.v. de kantonrechter	84%
T.a.v. de familierechter	79%
T.a.v. de strafrechter	83%

Bron: Prisma, mei 2006, p. 23¹¹

⁷ In andere landen die zijn aangesloten bij de Raad van Europa hebben zich overigens vergelijkbare ontwikkelingen in de aansturing van de Rechtspraak voorgedaan. Zie: European Commission for the Efficiency of Justice, *European judicial systems: facts and figures*, Council of Europe, Straatsburg, 2005.

⁸ Zie: www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Kwaliteit+van+de+Rechtspraak. Maar eventueel ook het rapport van de Commissie evaluatie modernisering rechterlijke organisatie (de commissie Deetman), *Rechtspraak is kwaliteit*, 2006 Den Haag.

⁹ Prisma: Projectbureau voor organisatieontwikkeling in de rechterlijke macht, te Utrecht.

¹⁰ Jan de Ruiter, *Klanttevredenheid Bezwaarmakers*, provincie Drenthe, 2006.

¹¹ Prisma, *De zaken meer op orde: klantwaarderingsonderzoek in tien rechtbanken*, mei 2006 Amersfoort.

Tabel 3.2: Oordeel over bejegening door rechters, afkomstig van een steekproef van individuele rechtzoekenden

“Bent u tevreden over de mate waarin de rechter naar u luisterde”

Ja, ik ben daar tevreden over:

T.a.v. de kantonrechter	86%
T.a.v. de familierechter	85%
T.a.v. de strafrechter	77%

Bron: Prisma, mei 2006, p. 23

Een tweede ontwikkeling die de verdragswetgever (op 24 juni 1992 te Straatsburg) niet kon voorzien, is de verplaatsing van grote delen van de formele geschilbeslechting van de rechter naar de voorprocedures. Het doel van deze verplaatsing is de massale toestroom van rechtzaken in goede banen te leiden.¹² Zo worden in het bestuursrecht steeds meer geschillen afgedaan door het bestuursorgaan zelf in het kader van de bezwaarschriftprocedure. In het strafrecht worden zo eveneens steeds meer zaken zelfstandig afgedaan door het Openbaar Ministerie (recent door middel van de OM-afdoening) nadat de politie het procesverbaal heeft opgemaakt. Ook in het privaatrecht worden steeds meer zaken afgedaan door geschillencommissies.

De voorprocedures worden niet geleid door rechters, maar door ambtenaren van bestuursorganen, de politie, de kindbescherming en door functionarissen van particuliere brancheorganisaties. In de tweede plaats laten de procesregels die voor deze voorprocedures gelden meer ruimte aan de geschilbeslechters om zelf te bepalen hoe en in welke taal het bewijs ten aanzien van de feiten wordt geleverd. Het voordeel van deze voorprocedures voor rechtzoekenden is dat zij – vrijwel in alle gevallen – zonder advocaat kunnen procederen; meer gelegenheid krijgen in eigen woorden hun verhaal te doen; en er meer aandacht is voor een toelichting op het geschil door de wederpartij.

Een neveneffect van deze voorprocedures is dat als de zaak alsnog voor de rechter komt, het (feitelijk) verhaal over het geschil reeds op papier staat zodat de rechter zich kan concentreren op beantwoording van de rechtsvragen.¹³ We constateren derhalve dat de mondelinge behandeling van het geschil en de feitenvaststelling sinds 1998 grotendeels zijn verschoven van de rechtbank naar de voorprocedures.

Bij het zoeken naar een juridische uitspraak in een gerezen geschil zal de gebruiker van de streektaal vaker dan voor 1998 zijn verhaal doen ten overstaan van een bezwaarschriftencommissie, een klachtenadviesinstantie, een

¹² B.C.J. van Velthoven en M.J. ter Voert, *Geschilbeslechtingdelta 2003: over het verloop van juridische problemen van burgers*, WODC, Den Haag 2004.

¹³ K.H. Sanders, *De heroverweging getoetst*, proefschrift, Deventer 1999.

geschillencommissie, een medewerker van de Kinderbescherming of een functionaris van de politieregio. Het gebruik van de streektaal heeft zich daarmee in belangrijke mate verplaatst van de rechtzaal (en de rechtbank) naar de instanties die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de voorprocedures.

3.3 Wat is sinds 1998 bereikt?

Aan het gebruik van de streektaal bij het gebruik van rechtsbescherming is – naar onze indruk – de afgelopen tien jaar geen aandacht besteed: noch beleidsmatig, noch onderzoeksmatig. Sinds de dualisering in 2002 heeft de burgemeester (artikel 170, lid 1, Gemeentewet) en de CdK in 2003 (artikel 175, lid 1, Provinciewet) de taak toe te zien op de zorgvuldige behandeling van de bezwaarschriften tegen bestuursbesluiten en van de klachten over het bestuurs-handelen. Ingevolge het tweede lid van de genoemde artikelen moet de bestuursvoorzitter jaarlijks verslag uitbrengen aan de eigen volksvertegenwoordiging over hoe de beide bestuursrechtelijke voorprocedures tot uitvoering zijn gebracht (het burgerjaarverslag). De bestuursvoorzitters in het Nedersaksische taalgebied hebben zonder uitzondering aan deze wettelijke verplichting voldaan. In deze provinciale en gemeentelijke burgerjaarverslagen wordt tot op heden niet stilgestaan bij de op grond van het Handvest voor de handliggende vraag of de beide voorprocedures wel voldoende toegankelijk zijn voor personen die hun geschil met het bestuur nog het beste kunnen formuleren in de eigen streektaal.

Sinds 2001 werden de arrondissementsrechtbanken en kantonrechtbanken in het Nedersaksische taalgebied enkele malen onderworpen aan klantwaarderingsonderzoek, uitgevoerd door het onderzoeksbureau voor de rechterlijke macht, Prisma te Utrecht. In deze onderzoeken wordt veel aandacht besteed aan de communicatie tussen rechterlijke macht en rechtzoekenden. Het aspect gebruik van de streektaal heeft in al deze onderzoeken echter (nog) geen aandacht gekregen.

3.4 Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II

Het Europees Handvest voor Minderheidstalen garandeert gelijke toegang voor Nedersaksische streektaalgebruikers tot de door de overheid geboden geschilbeslechting. Tot op heden is geen onderzoek verricht naar de vraag of deze ambitie in de rechtspraktijk wordt waar gemaakt. Uit gesprekken met personen werkzaam in de rechtspraak komt naar voren dat het feitelijke gebruik van de streektaal in de rechtzaal (zeer) beperkt is.

Uit landelijk onderzoek dat in opdracht van de Nationale Ombudsman naar het profiel van de Nederlandse klager¹⁴ is verricht, blijkt dat onder burgers die een minder langdurige, formele opleiding hebben genoten vaker sprake is van “rechtsvervreemding”; dat wil zeggen dat zij het recht niet begrijpen en bovendien van een beroep daar op ook weinig heil verwachten. De door de onderzoekers geconstateerde mentale afstand van deze groep tot de overheid en het recht, en het ontbreken van bureaucratistische vaardigheden verhinderen dat effectief gebruik wordt gemaakt van de formeel, voor een ieder beschikbare, rechtsbescherming. Gebrekkige vaardigheden bij het op schrift stellen van een bezwaar, klacht of grief en problemen bij het hanteren van de standaardtaal werpen een beletsel op.

Uit recent taalsociologisch onderzoek naar het gebruik van het Nedersaksisch komt naar voren dat zich vooral bij lager opgeleiden een situatie kan voordoen dat de betrokkene zich beter uitdrukt in de streektaal dan in het ABN.¹⁵

In combinatie betekenen deze twee inzichten dat we niet kunnen uitsluiten dat bij burgers die zich in de thuissituatie overwegend bedienen van het Nedersaksisch, sprake kan zijn van onderbenutting van de beschikbare rechtsbescherming. Met andere woorden, actieve streektaalgebruikers met een ernstige grief zullen – naar verwachting – minder vaak een beroep doen op de van overheidswege aangeboden mogelijkheden tot geschilbeslechting. Indien dat in de praktijk – blijkens onderzoek – inderdaad het geval is, wordt de vraag actueel of hier geen strijdigheid optreedt met de antidiscriminatiebepaling van Deel II.

3.5 Nadere concretisering van het ambitieniveau bij erkenning onder Deel III

Op dit moment wordt geen beleid gevoerd ten aanzien van het gebruik van het Nedersaksisch bij het voeren van een juridisch proces. Op dit moment weten wij niet of rechtzoekenden bij hun beroep op formele geschilbeslechting de Nedersaksische streektaal vaker wensen te benutten. Ook weten we niet of er wel aan de algemene ambitie van Deel II wordt voldaan. Het lijkt op het eerste gezicht misschien voorbarig in deze paragraaf aan de hand van artikel 9 van het Handvest een nadere uitwerking te geven van het in 1998 geformuleerde ambitieniveau.

¹⁴ Zie onder andere: Marc Hertogh, *Rechtsvervreemding: tussen rechtsstaat en rechtsgevoel*, oratie, Den Haag 2006.

¹⁵ Henk Bloemhoff, *Taaltelling Nedersaksisch: een enquête naar het gebruik en de beheersing van het Nedersaksisch in Nederland*, Groningen 2005, pp. 63-65; E.C.M. van Ruijven, *Taalbeeld van de leerlingen in het Drentse onderwijs*, Fryske Akademy, Leeuwarden 2005, pp. 81-86; E. Lange, *Drenten en hun taal*, Onderzoeksbureau provincie Drenthe, Assen 2007, p. 7.

Voor de Friese taal is echter al in 1998 een concrete uitwerking van artikel 9 in werking getreden. Reeds in 1956 is de *Wet op het gebruik van het Fries in het rechtsverkeer* in werking getreden (Staatsblad 1956, 242). Toen in 1998 de Friese taal onder de bescherming van Deel III van het Handvest werd gebracht, waren er ten aanzien van het gebruik van het Fries in het rechtsverkeer reeds diverse zaken bij wet geregeld. In de derde rapportage van Nederland over de naleving van het Handvest worden 15 pagina's gewijd aan het gebruik van het Fries in de rechtszaal en het notariskantoor.¹⁶ Zo worden rechtzoekenden in de rechtbanken in Fryslân erop geattendeerd dat het proces in het Fries kan worden gevoerd. Er zijn inmiddels enkele publicaties verschenen waarin voor centrale juridische begrippen (onrechtmatige daad, risicoaansprakelijkheid, schuld, besluit, bevoegdheid, bestuursorgaan, etc.) Friestalige equivalenten zijn vastgelegd. Verschillende keren heeft op de arrondissementsrechtbank en het hof te Leeuwarden voor het rechterlijk personeel een cursus Fries plaatsgevonden. Aldus wordt op dit moment voor de Friese taal aan acht onderdelen van artikel 9 van Deel III van het Handvest voldaan.

Ten aanzien van het gebruik van het Nedersaksisch in het rechtsverkeer is in het verleden van verschillende kanten het voorstel gedaan hier een lager ambitieniveau te kiezen dan de Nederlandse staat ten aanzien van het Fries heeft gekozen.¹⁷

Nu we bij de concretisering van artikel 9 niet kunnen voortbouwen op bestaand beleid, ons niet zullen oriënteren op het Friese voorbeeld, noch kunnen inspelen op kennis omtrent manifeste behoeften van het grote publiek, moeten we bij de onderstaande aanbevelingen vooral koersen op het kompas van *pragmatisme*: de voordelen van de eventuele aanbevelingen moeten voor de rechtspraktijk groter zijn dan de kosten. Daarbij moet worden vermeden dat louter symbolische maatregelen worden aanbevolen waarmee slechts op papier aan de verdragsrechtelijke vereisten wordt voldaan, terwijl aan deze maatregelen in de praktijk geen enkele betekenis toekomt.

Bovendien moeten we (zie paragraaf 2) twee zaken bedenken: de wetgever laat tegenwoordig (sinds 2001) veel ruimte aan de Rechtspraak zelf om de eigen procesorde te regelen. Verder moet worden bedacht dat de rechtzoekenden over hun geschil tegenwoordig in eerste instantie vooral procederen in het kader van voorprocedures. Vertrekkend vanuit deze overwegingen worden in het onderstaande drie nastrevenswaardige ambities geformuleerd. Wat zijn realistische ambities waaraan de geschilbeslechtters in het Nedersaksische taalgebied zich – gelet op artikel 9 – in alle redelijkheid kunnen binden?

¹⁶ A. van der Goot, Third periodical report on the measures taken by the Netherlands, Part III, Ministry of the Interior and Kingdom Relations, The Hague 2007, pp. 143-157, http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/NetherlandsPR3_en.pdf.

¹⁷ Zie ook Henk Bloemhoff, *Erkenning Nedersaksisch: de kleine stap naar Deel III*, in: Hermann Niebaum, Reinhard Goltz e.a., *Nedersaksisch in beweging*, SONT, Ommen, 2005, pp. 21; D.G.C. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, 2003, Ommen, pp. 18-20; en de bijlage bij de petitie aan de vaste Kamercommissie binnenlandse zaken, aangeboden 26 september 2006, p. 20, 26, 32, 38, 44.

1.a.ii: “*in strafrechtelijke procedures te waarborgen dat de gedaagde (verdachte) het recht heeft zijn of haar eigen streektaal (...) te gebruiken*”

Het strafprocesrecht bevat diverse waarborgen gericht op een zo zorgvuldig mogelijke vaststelling van de feitelijke toedracht van het delict¹⁸. Het ligt voor de hand om getuigenissen of bewijsstukken die in het Nedersaksisch worden gesteld, toe te laten tot het strafproces om zo te garanderen dat de bewijsopneming zo getrouw en onbevooroordeeld mogelijk is. In samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak (meer specifiek het sectoroverleg strafrecht) kan worden onderzocht in hoeverre de thans vigerende procesregeling strafrecht toestaat dat de verdachte of getuige verklaringen of documenten inbrengt die in het Nedersaksisch zijn gesteld. Indien dat noodzakelijk mocht zijn en daartoe ook overeenstemming kan worden bereikt, kan het dienstig zijn de bovengenoemde procesregeling dienovereenkomstig aan te passen. Aangezien we er vanuit gaan dat op grond van het geldende bewijsrecht thans reeds in het Nedersaksisch gestelde verklaringen in het strafproces worden meegenomen, nemen wij aan dat implementatie van artikel 9, lid 1, sub a, onder ii in feite neerkomt op *codificatie* van de bestaande praktijk. Op grond van deze overweging raden wij aan artikel 9, lid 1, sub a, onder ii te onderschrijven.

1.b.ii: “*in civielrechtelijke procedures toe te staan dat wanneer een procederende partij persoonlijk voor de rechter moet verschijnen, hij of zij zijn of haar streektaal (...) kan gebruiken, zonder daarbij extra kosten te moeten maken*”

Het burgerlijk procesrecht bevat diverse bepalingen over de wijze waarop partijen zelf het bewijs van het gestelde moeten leveren. In samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak (meer specifiek met het sectoroverleg privaatrecht en het sector overleg kantonrechtspraak) kan worden onderzocht in hoeverre de thans vigerende procesregeling privaatrecht toestaat dat de eiser dan wel gedaagde verklaringen of documenten inbrengt die in het Nedersaksisch zijn gesteld. Indien dat noodzakelijk mocht zijn en daartoe overeenstemming kan worden bereikt (met het sectoroverleg privaatrecht), kan het dienstig zijn de bovengenoemde procesregeling dienovereenkomstig aan te passen. Aangezien we ervan uitgaan dat ook thans in het Nedersaksisch gestelde verklaringen in het civiele geding door de rechter worden meegenomen, nemen wij aan dat implementatie van artikel 9, lid 1, sub b, onder ii in feite neerkomt op *codificatie* van een bestaande praktijk. Op grond van deze overweging raden wij aan artikel 9, lid 1, sub b, onder ii te onderschrijven.

1.c.ii: “*in bestuursrechtelijke procedures toe te staan dat wanneer een procederende partij persoonlijk voor de rechter verschijnt, hij of zij zijn of haar streektaal (...) kan gebruiken, zonder daarbij extra kosten te moeten maken*”

¹⁸ Artikel 338, Wetboek van Strafvordering.

Hoofdstuk 8 Awb en de procesregeling bestuursrecht bevatten diverse bepalingen over de stukken die partijen voorafgaand aan de zitting moeten overleggen en de wijze waarop partijen ter zitting worden gehoord. In samenspraak met de Raad voor de Rechtspraak (meer specifiek met het sectoroverleg bestuursrecht) kan worden onderzocht in hoeverre de thans vigerende procesregeling bestuursrecht toestaat dat de belanghebbende verklaringen of documenten inbrengt die in het Nedersaksisch zijn gesteld. Indien dat noodzakelijk mocht zijn en daartoe overeenstemming kan worden bereikt, kan het dienstig zijn de bovengenoemde procesregeling dienovereenkomstig aan te passen. Aangezien we ervan uitgaan dat ook thans in het Nedersaksisch gestelde verklaringen door de bestuursrechter worden meegenomen, nemen wij aan dat implementatie van artikel 9, lid 1, sub c, onder ii in feite neerkomt op *codificatie* van een bestaande praktijk. Op grond van deze overweging raden wij aan artikel 9, lid 1, sub c, onder ii te onderschrijven.

1.d: *“stappen te ondernemen om te waarborgen dat aan de laatstgenoemde ambities gevolg wordt gegeven en te zorgen dat eventueel noodzakelijke gebruikmaking van tolken en vertalingen voor de betrokkenen geen extra kosten met zich mee brengt”*

Aangezien enerzijds de meeste gebruikers van de Nedersaksische streektaal het Nederlands goed beheersen en anderzijds diverse rechters werkzaam in het Nedersaksische taalgebied het Nedersaksisch althans passief toereikend beheersen, lijkt het wettelijk voorschrijven van voorzieningen op het vlak van tolken en vertalingen wat te veel van het goede.¹⁹ In afwijking van hetgeen ten aanzien van de tweede rijkstaal, het Fries, aan voorzieningen is getroffen, wordt afgeraden om artikel 9, lid 1, sub d te implementeren.

2.a: *“niet te weigeren om binnen de staat in het Nedersaksisch opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen”*

Op dit moment zijn het Nederlands en het Fries²⁰ erkend als formele, binnen Nederland geldige, rechtstalen. Tegen het erkennen van het Nedersaksisch als formele rechtstaal kunnen praktische bezwaren worden aangevoerd. Ten eerste leeft niet de verwachting dat er een grote behoefte is om formele en afdwingbare afspraken (contracten, testamenten, verordeningen, etc) in het Nedersaksisch vast te leggen. Ten tweede zal bij erkenning als formele rechtstaal een wetwijziging noodzakelijk zijn. Het ligt derhalve in de lijn van ons streven naar codificatie en doelmatigheid om af te raden om artikel 9, lid 2, sub a te implementeren.

¹⁹ Bovendien is bij het overbruggen van de kloof tussen de formele rechtstaal en de spreektaal van de rechtzoekende ook een belangrijke taak weggelegd voor de rechtshulpverleners.

²⁰ Afdeling 2.2. van de Algemene wet bestuursrecht.

2.b: *“niet te weigeren tussen partijen in het Nedersaksisch opgestelde documenten te erkennen als geldig, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in de streektaal (...) en tevens te bepalen dat men zich jegens derden die de streektaal niet beheersen, op deze documenten kan beroepen.”*

Om identieke redenen als hierboven vermeld raden wij af de betrekkelijk veeleisende norm van artikel 9, lid 2, sub b te implementeren.

2.c: *“niet te weigeren tussen partijen in het Nedersaksisch opgestelde documenten te erkennen als geldig, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in de streektaal (...).*

Om identieke redenen als hierboven werden vermeld, raden wij af artikel 9, lid 2, sub c te implementeren.

3: *“De partijen verplichten zich om de belangrijkste wetten in de streektaal ter beschikking te stellen”.*

De Nederlandse staat heeft er de afgelopen jaren voor gezorgd dat de belangrijkste wetsteksten in het Fries beschikbaar zijn. Voor het Nedersaksisch wordt een meer pragmatische keuze voorgesteld. Gelet op het feit dat de meeste Nedersaksische streektaalgebruikers het Nederlands uitstekend beheersen, zal een vertaling slechts een beperkte toegevoegde waarde hebben. Daarbij komt dat diegenen die het Nederlands minder goed beheersen meer zijn geholpen bij adequate rechtshulpverlening en een welwillende benadering door de rechterlijke macht dan door het ter beschikking stellen van naar hun aard formele teksten in de streektaal. Bovendien wijken de varianten van de Nedersaksische streektaal zover van elkaar af dat er waarschijnlijk niet kan worden volstaan met één Nedersaksische basistekst. Aanbevolen wordt derhalve artikel 9, lid 3 niet van toepassing te verklaren.

3.6 Conclusie

Op basis van het bovenstaande onderzoek naar de bepalingen van artikel 9 luidt onze conclusie dat er drie haalbare ambities kunnen worden geformuleerd die zowel voortbouwen op een bestaande praktijk en – gelet op de maatschappelijke baten – geen onevenredige kosten met zich brengen. De realisatie van deze drie ambities (zie onderstaande tabel voor een overzicht) kan plaatsvinden zonder dat daarvoor een formele wetswijziging behoeft plaats te vinden.

Sinds de instelling van de Raad voor de Rechtspraak en de gedeeltelijke terugtred van de formele wetgever op het vlak van de organisatie en procedurering van de rechtspraak ligt het voor de hand om zaken met betrekking tot het gebruik van het Nedersaksisch in de rechtspraak vooral te regelen in samenspraak met de landelijke overleggen van de voorzitters van de sector bestuursrecht, privaatrecht respectievelijk strafrecht. Artikel 9, lid 1 van

het Handvest schrijft voor dat getuigenissen en bewijsstukken opgesteld in het Nedersaksisch in het proces als bewijs kunnen worden ingebracht. Tegen deze praktijk kunnen uit een oogpunt van waarheidsvinding, zorgvuldigheid en klantgerichtheid geen steekhoudende bezwaren worden aangevoerd.

Het is – gelet op de doelmatigheid – niet wenselijk voor het Nedersaksisch hetzelfde beschermingsniveau te ambiëren als indertijd werd gekozen voor de Friese taal.

Tenslotte ligt het voor de hand dat de gemeentebesturen en provinciebesturen in de praktijk van hun rechtsbescherming (interne klachtprocedures en bezwaarschriftprocedures) bij het plegen van hoor en wederhoor meer aandacht besteden aan het verdragsrechtelijk gegarandeerde recht van de belanghebbenden om in deze voorprocedures de eigen streektaal, het Nedersaksisch, te gebruiken.

Het ligt bij een erkenning onder Deel III ook voor de hand dat de lokale en regionale bestuursvoorzitters in hun jaarlijkse burgerjaerverslag aandacht besteden aan het gebruik dat van het Nedersaksisch wordt gemaakt in de communicatie tussen overheden en belanghebbenden: zo wordt dit op het decentrale niveau reeds functionerende terugkoppelmechanisme mede dienstbaar gemaakt voor de implementatie van Deel III van het Handvest.

Tabel 3.3: Artikel 9 m.b.t. rechterlijke autoriteiten

1	in strafrechtelijke procedures te waarborgen dat de gedaagde (verdachte) het recht heeft zijn of haar eigen streektaal (...) te gebruiken	Artikel 9, lid 1, sub a, onder ii
2	in civielrechtelijke procedures toe te staan dat wanneer een procederende partij persoonlijk voor de rechter moet verschijnen hij of zij zijn of haar streektaal (...) kan gebruiken, zonder daarbij extra kosten te moeten maken	Artikel 9, lid 1, sub b, onder ii
3	in bestuursrechtelijke procedures toe te staan dat wanneer een procederende partij persoonlijk voor de rechter verschijnt hij of zij zijn of haar streektaal (...) kan gebruiken, zonder daarbij extra kosten te moeten maken	Artikel 9, lid 1, sub c, onder ii

Domeinverkenning bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten

4.1 Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998

Artikel 7, lid 4 van het Handvest spoort overheden aan bij het ontwikkelen van taalbeleid het advies in te winnen van organisaties die opkomen voor de plaatselijke streektaal: “deze groepen worden aangemoedigd indien nodig organen in het leven te roepen ten behoeve van het uitbrengen van advies aan de autoriteiten inzake alle aangelegenheden betreffende de streektaal (...)” (*zelf-organisatie streektaalgebruikers*).

Artikel 7, lid 1 bevat onder a de bepaling dat “de (provincies en gemeenten) de streektalen (...) erkennen als uiting van culturele rijkdom” (*erkenning*). Artikel 7, lid 1 onder b stelt dat “het geografisch gebied van de streektaal wordt geëerbiedigd teneinde te verzekeren dat bestaande of nieuwe bestuurlijke indelingen geen belemmering vormen voor de bevordering van de desbetreffende streektaal” (*respect streektaalgrenzen*). Deze verdragsbepaling heeft onder andere betrekking op de bevoegdheid van gemeenteraden respectievelijk provinciale staten om krachtens artikel 5 respectievelijk 8 Arhi¹ aan de Minister van Binnenlandse Zaken advies uit te brengen over een gewenste wijziging van de bestuurlijke indeling.

Artikel 7, lid 1, onder d stelt dat de overheden “vergemakkelijken en aanmoedigen dat de streektaal wordt gebruikt in gesproken en geschreven vorm in het openbare (...) leven” (*gebruik in openbare leven*). Deze bepaling heeft betrekking op de openbare vergadering van de volksvertegenwoordiging (gemeenteraad, provinciale staten), maar dient ook te worden betrokken op openbare bijeenkomsten zoals de voltrekking van een burgerlijk huwelijk of het houden van een inspraakbijeenkomst. Ten aanzien van het geschreven woord kan worden gedacht aan de wekelijkse mededeling van het gemeentebestuur in de huis-aan-huiskrant en de aan algemeen toegankelijke teksten op de gemeentelijke en provinciale website(s).

---

¹ Wet algemene regels herindeling.

4.2 Wat is sinds 1998 bereikt?

In diverse, elkaar opvolgende beleidsnota's en subsidiebesluiten hebben de provincies Drenthe², Gelderland³, Groningen⁴ en Overijssel⁵ en de gemeenten West- en Ooststellingwerf⁶ officieel tot uitdrukking gebracht dat zij de Nedersaksische streektaalen beschouwen als belangrijke exponent van het cultureel erfgoed binnen hun rechtsgebied. Hiermee wordt uitvoering gegeven aan artikel 7, lid 1, sub a van het Handvest waarin de *erkenning* van de streektaal wordt vereist.

Op dit moment is de bepaling van artikel 7, lid 1, sub b niet zonder betekenis. In de provincie Fryslân lopen discussies over versterking van de gemeentelijke bestuurskracht. Mochten eventuele voornemens tot het verleggen van de gemeentelijke grenzen zich uitstrekken tot de zuidoosthoek van Fryslân, dan kan de genoemde bepaling van het Handvest van belang worden: een grensverlegging mag er namelijk niet toe leiden dat de sprekers van de Nedersaksische minderheidstaal (het Stellingwerfs) hun bestuurlijke representant zouden verliezen.

Meer in het algemeen is het van belang dat een gemeentelijke herindeling die vaak gepaard gaat met een vergroting van de (sociale en formele) afstand tussen bestuur en burgers, niet gepaard gaat met een geringer gebruik van de streektaal in het dagelijks verkeer tussen burger en bestuur. In dat verband is van betekenis dat de gemeente Loppersum ter gelegenheid van het tweede lustrum van de gemeentelijke herindeling van 1990, in het jaar 2000 aan alle basisscholen in deze gemeente een "lesbrief in het Gronings"⁷ ter beschikking stelde. Ook in de fusiegemeente Rijssen-Holtten werd na de herindeling een gericht beleid gevoerd om te zorgen dat de schaalvergroting niet gepaard zou gaan met een geringer gebruik van de eigen streektaal als het meest voor de handliggend middel tot communicatie. Afgezien van deze twee voorbeelden is het algemene beeld dat een bestuurlijke schaalvergroting (gemeentelijke herindeling) gepaard gaat met een vermindering van het gebruik van de streektaal in het contact tussen burger en bestuur.

² *Provinciaal beleid terzake van het culturele erfgoed van Drenthe* (1982), beleidsnota *De kunst van het combineren* (2005), de beslissing tot oprichting van het Huis van de Taol.

³ Besluit tot verlenen van subsidie aan het Staring Instituut.

⁴ *Stroomversnelling*, de cultuurnota voor de periode 2005-2008; het besluit tot oprichting van het Huis van de Groninger Cultuur (2002). De voortgezette subsidiëring voor het Bureau Groninger Taal en Cultuur.

⁵ *Beleidsnota de Regionale cultuur in Overijssel* (1995). En de beslissing in 2002 tot een structurele subsidie voor de IJsselacademie in Kampen en het Van Deinse Instituut in Enschede.

⁶ Besluiten van 19 en 26 februari 2002 om gezamenlijk het taalbeleid terzake van het Stellingwerfs te formuleren. Besluit in 2001 een nieuw woordenboek en landkaart voor het Stellingwerfs te ontwikkelen.

⁷ Fré Schreiber, *Lesbraif over Jan Boer: Evenkes weer kiend*, oetgeven bie gelegenheid van t tienjoareg bestoan van gemainte Loppersom, Blue Mule, Ten Boer 2000.

Sinds de inwerkingtreding van Deel II heeft SONT⁸ zich nadrukkelijk gemanifesteerd als de organisatie van de Nedersaksische streektaalorganisaties. SONT bedient de gemeentebesturen en provinciebesturen in het Nedersaksische taalgebied met regelmaat van adviezen. Langs deze weg wordt tegemoet gekomen aan de bepaling in artikel 7, lid 4 van het Handvest dat overheden vaker advies inwinnen van de organisaties van streektaalgebruikers (*zelforganisatie*).

Ten aanzien van het gebruik van het Nedersaksisch in het openbaar bestuur kan worden gewezen op het initiatief van SONT⁹ om een streektaalmaand aan te wijzen. In Twente is dat de meimaand geworden, terwijl in Groningen en Drenthe is gekozen voor de maartmaand. In navolging van dit advies plegen diverse gemeenteraden sindsdien tenminste één maal per jaar een deel van de agendapunten zowel schriftelijk als mondeling in de streektaal te laten plaatsvinden. Dit openbare en officiële gebruik van de streektaal berust op vrijwilligheid. Het streven tenminste eenmaal per jaar in de streektaal te vergaderen, is – voorzover bekend – niet vastgelegd in een beleidsregel of verordening. Wel leent de instandhouding van dit gebruik zich voor opname in de jaarlijkse raadsagenda.

Ten aanzien van de mogelijkheid het huwelijk te laten voltrekken in de streektaal, zijn er – voor zover wij hebben kunnen vaststellen – nog geen schriftelijke beleidsregels vastgesteld. In de praktijk is het echter in diverse gemeenten wel mogelijk een ambtenaar van de burgerlijke stand bereid te vinden het huwelijk in de streektaal te voltrekken.¹⁰ Van deze mogelijkheid wordt de laatste tijd vaker gebruik gemaakt.

Uit een summier raadpleging van de officiële websites van de gemeenten en provincies in het Nedersaksische taalgebied komt naar voren dat het openbare gebruik van de streektaal op deze fora beperkt is.¹¹ Er is een begin gemaakt.¹² Maar er is meer mogelijk, zonder noemenswaardige inspanning.

Per saldo kan worden geconstateerd dat de overheden in het Nedersaksische taalgebied tegemoet gekomen zijn aan de bepaling in artikel 7, lid 1, onderdeel om het gebruik van het Nedersaksisch in het openbare leven te bevorderen.

⁸ Stichting Streektaalorganisaties in het Nedersaksisch Taalgebied, te Ommen.

⁹ Een vergelijkbaar initiatief speelt in Oostfriesland. Daar is de maand september de bestuurlijke streektaalmaand.

¹⁰ Hier kunnen in ieder geval worden genoemd Ommen, Borne, Rijssen-Holten en Berkelland.

¹¹ Op 6 mei 2008 werden aselect 20 gemeentelijke websites in het Nedersaksische taalgebied geselecteerd; bij 4 van deze 20 websites (20%) konden teksten of zinnen *in de streektaal* worden aangetroffen; op 12 mei 2008 werden dezelfde 20 gemeentelijke websites opnieuw geraadpleegd; nu met de vraag of er Nederlandstalige informatie werd verstrekt *over de streektaal*: op 5 van de 20 websites (25%) werd informatie gegeven over het feit dat in het gebied van deze gemeente een streektaal wordt gesproken. Op de website van één van deze 20 gemeenten stond zowel informatie *over* als informatie *in* de streektaal.

¹² Zo bevatten de officiële websites van de drie noordoostelijke provincies wel Nederlandstalige teksten *over* de streektaal, maar bevatten deze websites nog geen teksten *in* de streektaal. Aan dit manco kan overigens zonder veel kosten noch regelwijziging verandering worden gebracht.

4.3 Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II

De Minister van Onderwijs en Wetenschappen, dr. Ronald Plasterk, heeft op 28 maart 2008 het eerste exemplaar van het *Handboek Nedersaksische Taal en Letterkunde* in de aula van de Rijksuniversiteit Groningen in ontvangst genomen.¹³ In zijn toespraak bij het in ontvangst nemen van dit Handboek verwoordde deze bewindspersoon het grote belang dat de regering hecht aan het behoud en het gebruik van de Nedersaksische streektaalen.

Een minderheid van de raadsleden en gemeentebestuurders beheerst de streektaal zo goed dat zij zonder informatieverlies het raadsdebat in de streektaal kunnen voeren. Uit gesprekken met raadsleden en gemeentebestuurders in het Nedersaksische taalgebied (zie bijlage 2) komt naar voren dat velen onder hen de streektaal echter niet (meer) zo goed beheersen. Veel raadsleden en gemeentebestuurders onderschrijven wel van harte het initiatief van SONT tenminste eenmaal per jaar met elkaar in de streektaal te vergaderen. Dat de bepaling van artikel 7, lid 1, sub d de streektaal vaker in het openbaar bestuur te gebruiken beperkt wordt nagekomen, berust ons inziens zowel op onvermogen (gebrek aan streektaalvaardigheid) als op schroom. Een meer zelfbewuste houding, meer trots op de eigen taal en meer respect van de nieuwkomers in het gebied (de zogeheten “import”) voor de streektaalgebruikers, kunnen het gebruik in het bestuur bevorderen.

Ambtenaren werkzaam bij gemeenten of provincies worden soms uitgenodigd deel te nemen aan taalcursussen om zo hun beheersing van de streektaal bij te spijkeren. Maar de deelname van ambtenaren, raadsleden en gemeentebestuurders aan deze streektaalcursussen is nog beperkt.

Aan de mogelijkheid het burgerlijk huwelijk in de streektaal te laten voltrekken, wordt nog weinig bekendheid gegeven. De websites van de Nedersaksische overheden bevatten slechts sporadisch tekst in de streektaal. Op dit vlak blijven dus nog goede mogelijkheden¹⁴ onbenut.

Het besef dat een met uitsterven bedreigde taal alleen kan overleven wanneer de bestuurlijke autoriteiten het gebruik van deze taal actief ondersteunen, is op het decentrale niveau niet overal doorgedrongen. Diverse lokale en provinciale bestuurders en ambtenaren blijken desgevraagd niet op de hoogte te zijn van de verplichtingen en taken die op grond van Deel II van het Handvest op hen rusten.

Ondanks de erkenning van het Nedersaksisch onder Deel II van het Europese Handvest wordt over het gebruik van de streektaal soms schamper gedaan.¹⁵ Overheidsfunctionarissen zijn soms nauwelijks op de hoogte van de

¹³ H. Bloemhoff, J. van der Kooi, H. Niebaum en S. Reker, *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum Assen, 466 bladzijden.

¹⁴ Ook wel: laag hangende fruit, quick wins.

¹⁵ Zie in dit verband de recente verklaring van de heer A.G.J. Esman, beleidsmedewerker van de gemeente Berkelland, ten overstaan van het comité van deskundigen van de Raad van Europa op 6-9-2008.

rijke geschiedenis en grote reikwijdte van de Nedersaksische taal en cultuur. Om dit gebrek aan kennis en inzicht te verminderen, is het van groot belang het in 2008 verschenen Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde actief onder de aandacht te brengen van de beleidsmakers bij gemeenten, provincies en andere overheden in het Nedersaksische taalgebied.

4.4 Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III

Op het vlak van het openbaar bestuur en de publieke dienstverlening wordt op dit moment grotendeels voldaan aan de ambities die bij de inwerkingtreding van Deel II werden aanvaard. In deze paragraaf doen wij een poging het nog algemeen geformuleerde ambitieniveau nader te concretiseren, zodat tegemoet wordt gekomen aan de meer specifieke bepalingen van het artikel 10 in Deel III.¹⁶

Bij de concretisering van de ambities streven wij naar 1) voortbouwen op wat reeds werd ontwikkeld, 2) inspelen op manifeste behoeften van het publiek, en 3) zorgen voor een goede verhouding tussen de kosten van de concrete maatregel en de maatschappelijke baten van het bereikte resultaat.

Bovendien wordt op het domein van het binnenlands bestuur grote betekenis toegekend aan het *decentralisatiebeginsel* en het respecteren van de bestuurlijke autonomie van de democratisch gelegitimeerde gemeente- en provinciebesturen.¹⁷ Vertrekkend vanuit dit normatieve kader worden in het onderstaande adviezen geformuleerd over nastrevenswaardige ambities. Wat zijn realistische ambities¹⁸ waaraan de Nedersaksische overheden zich – gelet op artikel 10 – in alle redelijkheid kunnen binden?

1.a.iii: *“te waarborgen dat gebruikers van een streektaal (...) hun aanvragen zowel mondeling als schriftelijk kunnen indienen in de streektaal en daarin ook een antwoord ontvangen.”*

De bepalingen in de Awb met betrekking tot het gebruik van de bestuurstaal zien vooral op het taalgebruik bij schriftelijke documenten. Ten aanzien van de taalkeuze aan de balie en de telefoon of in de gespreksruimte laten deze wettelijke regelingen de bestuursorganen de nodige beleidsruimte. In dat kader is het zeker verdedigbaar dat de bestuurlijke overheid (gemeente of provincie) zelf bepaalt welke taalkeuzen toelaatbaar zijn in het baliecontact, het telefonisch contact en het nader overleg. Bovendien is het bij de meeste gemeenten en provincies in het Nedersaksische taalgebied op dit moment reeds gebrui-

¹⁶ Zie de bijlage bij de petitie aangeboden aan de vaste commissie binnenlandse zaken op 26 september 2006; maar ook D.G.C. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, z.j., pp. 27-31.

¹⁷ Zo doet de commissie Lodders, Gemengde commissie decentralisatievoorstellen provincies, Ruime, regie en rekenschap, Den Haag, maart 2008, p. 36, het voorstel om de rijkstaken op het terrein van de Friese taal zoveel mogelijk te decentraliseren naar de betreffende provincie.

¹⁸ D.G.S. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, 2003, p. 45 en pp. 21-26.

kelijk dat de inwoners zich met hun verzoeken, suggesties en klachten juist ook in de streektaal tot het bestuur kunnen richten en vaak ook in die streektaal (althans mondeling) antwoord ontvangen. Mochten bepaalde loketmedewerkers de streektaal niet machtig zijn dan kan de belanghebbende worden doorverwezen naar een collega die de streektaal wel machtig is. Bovendien kan worden bevorderd dat contactmedewerkers een cursus streektaal volgen. Tegen deze achtergrond doen wij de aanbeveling artikel 10, lid 1, sub a, onder iii te onderschrijven.

1.b: *“algemeen gebruikte ambtelijke teksten en formulieren in de streektaal ter beschikking te stellen”*.

We raden af om algemeen gebruikelijke ambtelijke documenten en formulieren (...) in tweetalige versies beschikbaar te stellen. De eerste reden is dat bijna alle personen die het Nedersaksisch kunnen lezen ook zonder moeite Nederlandstalige teksten kunnen lezen. Er worden met de Nedersaksische tekstvariant geen extra personen bereikt. Het vertalen van de ambtelijke documenten en formulieren in de Nedersaksische streektaal brengt overigens wel de nodige (druk)kosten met zich mee. Daarmee komt deze maatregel in strijd met het beginsel van doelmatigheid.

2.a: *“het gebruik van de streektaal binnen de gemeente of provincie aan te moedigen en toe te staan”*.

Op dit moment volgen reeds diverse gemeenteraden in het Nedersaksische taalgebied het advies van SONT om tenminste één keer per jaar een raadsvergadering in de eigen, Nedersaksische, streektaal te laten plaatsvinden. Een belangrijke voorbeeldfunctie speelt hier natuurlijk de raads- en bestuursvoorzitter (burgemeester of CdK). Indien de Commissaris van de Koningin zelf de streektaal machtig is, is het van groot belang dat deze bij officiële gelegenheden – tenminste enkele inleidende woorden – in de streektaal spreekt. Zo niet, dan wordt – wellicht onbewust – het signaal afgegeven dat we op papier weliswaar de streektaal promoten maar dat we in feite aan deze talige identiteit weinig belang hechten. Gelet op de gegroeide praktijk raden wij aan om de concrete ambitie van artikel 10, lid 2, sub a te onderschrijven.

2.b: *“aan te moedigen en toe te staan dat gebruikers van de streektaal mondeling dan wel schriftelijk aanvragen in deze streektaal kunnen indienen”*

Het gaat bij deze bepaling om de vraag of belanghebbenden in de jurisdictie van een Nedersaksische overheid aanvragen in de streektaal mogen indienen. Ten aanzien van de mondelinge verzoeken lijkt dit zeker een goede en werkzame gedachte, temeer daar dit al een geaccepteerde praktijk is. Ten aanzien van het schriftelijk indienen van verzoeken in de Nedersaksische streektaal is er een kanttekening te maken. Het Nedersaksisch kent diverse varianten. Er zijn – met uitzondering van het Drents en Stellingwerfs – geen voorkeurspellingen die door een overheid geautoriseerd zijn. Wel zijn er gestandaardiseerde

spelingen, die echter, afhankelijk van het gebied, als meer of minder ‘officieel’ worden ervaren en dus ook meer c.q. minder worden overgedragen. Veel gebruikers van de Nedersaksische streektaalen zeggen moeite te hebben met het correct spellen van de eigen streektaal(variant).¹⁹

Tabel 4.1: Het kunnen schrijven van het Nedersaksisch

	Gronings	Drents	Twents	Achterhoeks	Stellingwerfs
Percentage dat zegt de betreffende streektaal te kunnen schrijven	24%	25%	20%	27%	5%
Percentage dat zegt ook frequent Nedersaksisch te schrijven	14%	11%	3%	4%	2%

Bron: *Taaltelling Nedersaksisch, 2005*

Het Nedersaksisch is in de praktijk vooral een spreektaal en veel minder een schrijftaal. Het Nedersaksisch wordt overgedragen in de informele sfeer van familie, bedrijf, vereniging en dorp. Het Nederlands daarentegen wordt voor een belangrijk deel overgedragen in de formele setting van school, literatuur, lectuur, bestuur en massamedia. Veel Nedersaksische streektaalgebruikers zullen bij het opstellen van een schriftelijke tekst zich bedienen van Nederlandse termen en de standaard spelling van het ABN. Sommige waarnemers zijn zelfs van mening dat de invloed van het Nedersaksisch op geschreven teksten nog het meest herkenbaar is aan de van het standaard-Nederlands afwijkende woordvolgorde (syntaxis).²⁰ Zo beschouwd, richt de behoefte van het grote publiek aan het kunnen gebruiken van de streektaal in het contact met het bestuur zich overwegend op het mondelinge gebruik van deze streektaal. Tegen deze achtergrond doen wij de aanbeveling om artikel 10, lid 2, sub b te onderschrijven.

2.c: “aan te moedigen dat de regionale autoriteiten hun officiële documenten eveneens in de streektaal publiceren”

In een beperkte interpretatie van deze bepaling kan worden gewezen op de officiële websites van de gemeenten en provincies. Deze zijn voor de betref-

¹⁹ Henk Bloemhoff, *Taaltelling Nedersaksisch: een enquête naar het gebruik en de beheersing van het Nedersaksisch in Nederland*, Stichting Stellingwarver Schrieversronte, Oldeberkoop, 2005, p. 68-70.

²⁰ Zie Cor van Bree, Syntaxis, in: *Handboek Nedersaksisch*, Assen, pp. 113-133.

fende overheden belangrijke visitekaartjes geworden. Op dit moment wordt de streektaal nog opvallend weinig gebruikt op deze digitale uithangborden. Dat is opmerkelijk. Het ligt voor de hand daar verandering in aan te brengen en te streven naar meer streektaal bij het verstrekken van informatie op de website over geschiedenis, cultuur, topografie en de landschappelijke inrichting van het rechtsgebied van de betreffende overheid.

Deze bepaling kan ook worden gelezen als een aansporing aan de provinciebesturen om hun verordeningen, besluiten en beleidsnota's behalve in het Nederlands ook in het Nedersaksisch te publiceren. Deze laatste aanbeveling wijkt echter nogal af van de bestaande praktijk. Gelet op de grote omvang van de stukkenstroom op de provinciehuizen moet hier gesproken worden van een niet onaanzienlijke taakverruiming. Gelet op het lezerspubliek van deze documenten is het ernstig de vraag of een Nedersaksische vertaling bij zal dragen aan een vergroting van het lezerspubliek. Gelet op de verhouding tussen de kosten van vertaling en drukwerk en de beperkte baten van een verbreed lezerspubliek wordt uit een oogpunt van doelmatigheid afgeraden om artikel 10, lid 2, sub c te onderschrijven.

2.d: *“aan te moedigen dat de plaatselijke autoriteiten (de gemeenten) hun officiële documenten eveneens in de streektaal publiceren”*

Op basis van het doelmatigheidsargument wordt afgeraden er naar te streven dat gemeenten hun officiële documenten in de Nedersaksische streektaal gaan publiceren. Het is niet zinvol om artikel 10, lid 2, sub d te implementeren.

2.e.: *“aan te moedigen dat de regionale autoriteiten (bijvoorbeeld Provinciale Staten) in debatten tijdens hun vergaderingen de streektaal gebruiken, zonder daarbij het gebruik van de officiële taal (het Nederlands) uit te sluiten”*

Inmiddels heeft deze praktijk zich gevestigd. SONT heeft de provinciale staten verschillende malen het verzoek gedaan tenminste eenmaal per jaar een sta-tendebat in de regionale streektaal te voeren. In de praktijk komt er van deze voornemens nog niet zo heel veel terecht. Indien echter wordt gestreefd naar een hoger en meer uitgewerkt ambitieniveau (namelijk dat van Deel III) dan ligt het voor de hand dat de provinciale politici daarbij ook een voortrekkersrol willen vervullen. Om te laten zien dat het streektaalbeleid niet iets vrijblijvends is, is het van groot belang dat de provinciale politici hier de daad bij het woord voegen. Mede met het oog op deze voorbeeldwerking doen we de aanbeveling de ambitie van artikel 10, lid 2, sub e te onderschrijven.

2.f: *“aan te moedigen dat de lokale autoriteiten (bijvoorbeeld gemeenteraden) in debatten tijdens hun vergaderingen de streektaal gebruiken, zonder daarbij het gebruik van de officiële taal (het Nederlands) uit te sluiten.”*

Thans komt het voor dat tijdens de campagne “maartmaand = streektaalmaand” gemeenteraden in de streektaal overleg voeren; de ervaring met deze praktijk is

gemengd. Veel politici doen enthousiast mee maar bemerken dat de streektaal zich wel goed leent voor zaken dichtbij huis maar zich soms minder goed leent voor begrotingsbehandeling, juridische fitnesses en andere vormen van beleidsmatig vakjargon. Bij het nakomen van deze verplichting dient dus een zekere gematigdheid te worden betracht. Niet elk agendapunt leent zich even goed voor een behandeling in de streektaal. Met dit voorbehoud in het achterhoofd doen we echter wel de aanbeveling om de ambitie van artikel 10, lid 2, sub f te onderschrijven.

2.g: *“aan te moedigen dat bij het geven van namen aan plaatsen (toponiemen) de traditionele en juiste vormen in de streektaal worden gebruikt, indien noodzakelijk tezamen met de naam in de officiële taal”*

Bij het toekennen van straat- en wijknamen komt aan het gemeentebestuur een grote beleidsvrijheid toe. Het is voor het gemeentebestuur mogelijk om bij de keuze van toponiemen te kiezen voor namen die overeenstemmen met de conventies binnen de streektaal. Sinds de wijziging van de Provinciewet (introdactie artikel 156) en de wijziging van de Gemeentewet (artikel 158) kunnen provincies en gemeenten hun eigen naam veranderen. Zo komt aan de gemeentebesturen ook de bevoegdheid toe om dorpen en plaatsen binnen hun gemeentegrenzen van een andere naam te voorzien. Het spreekt vanzelf dat uit een oogpunt van doelmatigheid zeer terughoudend met deze bevoegdheid moet worden omgegaan. Argumenten ten gunste van tweetalige plaatsaanduidingen zijn dat dit het toeristisch gehalte van het gebied vergroot en de belangstelling voor de streektaal bevordert. Argumenten tegen het gebruik van tweetalige plaatsaanduidingen zijn de invoeringskosten en de verwarring die dit oplevert bij personen en leveranciers uit andere streken van ons land (TPG). Indien slechts een spaarzaam en terughoudend gebruik²¹ wordt gemaakt van de bovengenoemde bevoegdheden is het mogelijk om het artikel 10, lid 2, sub g te onderschrijven.

3.a: *“te waarborgen dat de streektaal bij het verlenen van openbare diensten kan worden gebruikt.”*

In deze verdragsbepaling wordt gesproken over waarborgen en dat bevat de suggestie dat de provincie of gemeente bij de dienstverlenende instanties zou kunnen afdwingen dat de streektaal in het klantcontact wordt gebruikt. Dergelijke bevoegdheden zijn niet zonder meer aanwezig. Hoewel bij de financiering van gesubsidieerde instellingen door de subsidieverschaffer schriftelijke voorwaarden kunnen worden gemaakt ten aanzien van klantvriendelijkheid, kwaliteit en taalgebruik bij de publieke dienstverlening. Omdat echter wordt gestreefd naar invoering van een lichte versie van Deel III waarbij onnodige

²¹ Bijvoorbeeld alleen ten aanzien van de naamgeving van nieuwe straten in een nieuw uitbreidingsplan of indien de dorpsnaamborden toch reeds aan vervanging toe zijn.

regulering zoveel mogelijk wordt vermeden, wordt afgeraden om artikel 10, lid 3, sub a. te implementeren.

3.b: *“toe te staan dat gebruikers van de streektaal bij de administratieve autoriteiten een verzoek kunnen indienen en een antwoord kunnen ontvangen in de streektaal.”*

Dat personen zich mondeling in de streektaal tot de autoriteiten wenden en daarbij gehoor vinden is zeker geen uitzondering, maar veeleer de staande praktijk. Het is echter ongebruikelijk dat administratieve organen in hun antwoord richting belanghebbenden zich bedienen van de streektaal. De schriftelijke uitingen van de bestuursorganen vinden gebruikelijk plaats in het standaard-Nederlands. Gelet op de ver voortgeschreden automatisering bij de samenstelling van tekst(blokk)en is het weinig efficiënt in de schriftelijk beantwoording van verzoeken ook teksten in de streektaal op te nemen. Hoewel een afsluitende zin of een wel gekozen aanhef in de streektaal zeker tot de mogelijkheden behoort. Vooralnog lijken de invoeringskosten aan de hoge kant. Vanuit een oogpunt van doelmatigheid wordt daarom afgeraden om artikel 10, lid 3, sub b te onderschrijven.

3.c: *“ten aanzien van openbare diensten toe te staan dat gebruikers van de streektaal bij de administratieve autoriteiten een verzoek kunnen indienen in de streektaal”*

Aan deze eis wordt thans reeds in de praktijk voldaan. Het betreft dan vrijwel altijd mondelinge en telefonische meldingen en klachten. Het lijkt niet nodig om ten aanzien van dit recht op landelijk niveau een wettelijke regeling te treffen. De vraag of een belanghebbende zich tot de dienstverleners mag richten in de streektaal kan in het licht van het decentralisatiebeginsel het best worden overgelaten aan de plaatselijk bevoegde gemeente danwel provincie. Desgewenst kan het betreffende provinciebestuur of gemeentebestuur beleidsregels formuleren over het gebruik van de streektaal bij het indienen van verzoeken. Maar het is ook mogelijk dat het betreffende bestuursorgaan in het kader van de deregulering afziet van beleidsregelgeving. Tegen deze achtergrond (gevestigde praktijk en geen landelijke wetgeving vereist) doen wij de aanbeveling om artikel 10, lid 3, sub c te onderschrijven.

4a: *“vereisen dat tolkdiensten en vertalingsmogelijkheden beschikbaar zijn”*

Enerzijds kan worden geconstateerd dat in alle deelgebieden van het Nedersaksisch streektaalinstututen functioneren die vertaaldiensten aanbieden. Anderzijds kan worden geconstateerd dat in de dagelijkse dienstverlening het uitzonderlijk is dat een werkelijke behoefte bestaat aan tolkdiensten of vertalingen. Gelet op deze betrekkelijk geringe vraag naar vertaal- en tolkdiensten en dus de goede beheersing van het Nederlands door de streektaalgebruikers lijkt het onnodig deze maatregelen te implementeren. Vanwege de geringe be-

hoefte vanuit het grote publiek doen we de aanbeveling om artikel 10, lid 4, sub a niet in te voeren.

4b: *“teneinde de voorgaande ambities mogelijk te maken worden personeelsleden aangeworven die de streektaal beheersen en worden aan ambtenaren opleidingen aangeboden zich de streektaal eigen te maken.”*

Op dit moment vormt het beheersen van de streektaal nog geen pluspunt bij het werven voor een functie bij een overheidsinstantie in het Nedersaksische taalgebied. Op zich is dat vreemd tegen de achtergrond van de ambities van Deel II van het Handvest. Indien wordt gemikt op een meer concreet beschermingsniveau voor het Nedersaksisch ligt het in de rede dat bij vacatures medewerkers die de streektaal beheersen – bij overigens gelijke kwaliteit – een streepje voor krijgen. Hetzelfde kan worden gesteld ten aanzien van het aanbieden en benutten van cursussen om de kennis van de streektaal op te frissen; het past in de meer algemene strekking van het streven naar de erkenning voor het Nedersaksisch onder Deel III om ook deze concrete maatregelen te implementeren. Tegen deze achtergrond doen we de aanbeveling om artikel 10, lid 4, sub b te onderschrijven.

4c: *“inwilliging voor zover mogelijk van verzoeken van ambtenaren die bekend zijn met de streektaal om te worden aangesteld in het gebied waar deze streektaal wordt gebruikt.”*

Deze formulering duidt niet meteen op een afdwingbare, juridische consequentie, maar veeleer op het aannemen van een positieve grondhouding bij de overheidswerkgever ten aanzien van streektaalgebruikers. Gelet op het feit dat hiervoor reeds de min of meer gelijkkluidende ambitie van artikel 10, lid 4, sub b werd onderschreven en dat het niet helemaal duidelijk is hoe de geformuleerde norm zal uitpakken binnen het thans gevoerde personeelsbeleid, wordt aanbevolen de implementatie van artikel 10, lid 4, sub c vooralsnog achterwege te laten en om eerst te kijken wat de resultaten zijn bij implementatie van artikel 10, lid 4, sub b.

5: *“Het gebruik toe te staan van achternamen in de streektaal”*.

Voor het Fries is aan deze concrete bepaling een wettelijk gevolg gegeven door wetswijziging (Staatsblad 2002, 531). Uiteindelijk hebben 10 tot 20 personen van deze formele mogelijkheid tot naamcorrectie gebruik gemaakt.²² Gelet op deze uitkomst is het niet doelmatig deze ambitie na te willen streven. Bij zo'n gering gebruik krijgt de benodigde wetswijziging een symbolisch karakter. We raden derhalve af om uitvoering te geven aan artikel 10, lid 5.

²² Om artikel 10, lid 5, van het Handvest tot uitvoering te brengen is een wetswijziging doorgevoerd (Staatsblad 2002, 531). Uiteindelijk hebben slechts 10 tot 20 personen een verzoek ingediend om hun Nederlandstalige familienaam te mogen omzetten naar een Friestalige achternaam. Zie *De derde rapportage van Nederland terzake van de naleving van het Handvest*, Den Haag, 2007, p. 185.

4.5 Conclusie

De implementatie van Deel III brengt meer concrete doelen en maatregelen met zich mee dan wanneer wordt gekozen voor continuering van de huidige ambities onder Deel II. Het is mogelijk aan acht concrete verplichtingen van Deel III van het Handvest tegemoet te komen, zonder dat dit leidt tot wetswijziging op landelijk niveau. In dat opzicht zal bij het brengen van het Nedersaksisch onder Deel III minder ver worden gegaan dan is gebeurd bij het onderbrengen van het Fries onder Deel III.

Bij het specificeren van de algemene ambities van Deel II naar de concrete ambities van Deel III hebben we als uitgangspunt gehanteerd dat de kracht van het Nedersaksisch vooral moet worden gezocht in het verbale, mondelinge gebruik van deze streektaal. Over het algemeen hebben de gebruikers van de Nedersaksische streektaal geen (enkele) moeite met het schrijven en lezen van het standaard-Nederlands. Daarom is afgezien van de ambitie de Nederlandstalige documenten en besluiten te laten vertalen in de Nedersaksische streektaalvarianten. Door van deze bepaling af te zien zijn aan de invoering van Deel III geen extra kosten verbonden.

In het algemeen gaan wij er vanuit dat het functioneren van overheden en de kwaliteit van publieke dienstverlening in hoge mate zijn gebaat bij goede communicatie tussen burger en bestuur. Vooral de mondelinge communicatie (spreken, begrijpen, doorvragen en corrigeren) is daarbij van groot belang. Het kan worden beschouwd als een kenmerk van behoorlijkheid dat de overheden die al op veel punten een kennisvoorsprong hebben bij de keuze van de spreektaal het initiatief aan de burger laat. In dat opzicht is de slogan “*streektaal waar het kan*” een strategie waarbij de klant/burger bepaalt in welke taal er zal worden gecommuniceerd. Zo’n fundamenteel uitgangspunt is dienstig voor de kwaliteit van de dienstverlening en helpt bij het verkleinen van de kloof tussen overheid en burger.²³

Een en ander betekent dat ook in het openbaar zal moeten worden vergaard in het Nedersaksisch en dat aan contactambtenaren – zij het op vrijwillige basis – taalcursussen moeten worden aangeboden. Per saldo lijkt het op het domein van het openbaar bestuur en de publieke dienstverlening mogelijk om door middel van een *light-versie van Deel III* zeker op acht punten tegemoet te komen aan de concrete vereisten van Deel III.

---

²³ M. Herweijer en I.M.A.M. Pröpfer, Burgers in het beleidsproces, in: A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red.), *Overheidsbeleid*, hoofdstuk 13, 2008, pp. 261-275.

Tabel 4.2: Artikel 10 m.b.t. bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten

1	te waarborgen dat gebruikers van de streektaal (...) hun aanvragen zowel mondeling als schriftelijk kunnen indienen in de streektaal en daarin ook antwoord ontvangen	Artikel 10, lid 1, sub a, ad iii
2	het gebruik van de streektaal binnen de gemeente of provincie aan te moedigen en toe te staan	Artikel 10, lid 2, sub a
3	aan te moedigen en toe te staan dat gebruikers van de streektaal mondeling dan wel schriftelijk aanvragen in deze streektaal kunnen indienen	Artikel 10, lid 2, sub b
4	aan te moedigen dat de regionale autoriteiten (bijvoorbeeld provinciale staten) in debatten tijdens hun vergaderingen de streektaal gebruiken, zonder daarbij het gebruik van de officiële taal (het Nederlands) uit te sluiten	Artikel 10, lid 2, sub e
5	aan te moedigen dat de lokale autoriteiten (bijvoorbeeld gemeenteraden) in debatten tijdens hun vergaderingen de streektaal gebruiken, zonder daarbij het gebruik van de officiële taal (het Nederlands) uit te sluiten	Artikel 10, lid 2, sub f
6	aan te moedigen dat bij het geven van namen aan plaatsen (toponiemen) de traditionele en juiste vormen in de streektaal worden gebruikt, indien noodzakelijk tezamen met de naam in de officiële taal	Artikel 10, lid 2, sub g
7	ten aanzien van openbare diensten toe te staan dat gebruikers van de streektaal bij de administratieve autoriteiten een verzoek kunnen indienen in de streektaal	Artikel 10, lid 3, sub c
8	teneinde de voorgaande ambities mogelijk te maken worden personeelsleden geworven die de streektaal beheersen en worden aan ambtenaren opleidingen aangeboden om zich de streektaal eigen te maken respectievelijk hun kennis op te frissen	Artikel 10, lid 4, sub b

Domeinverkenning media

5.1 Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998

In artikel 7, lid 1, sub d staat “het gebruik van de streektaal (...) in gesproken vorm in het openbare leven te vergemakkelijken en aan te moedigen” (*stimuleringsstaak*). Een belangrijk middel om de taal van het openbare leven te beïnvloeden is gericht gebruik maken van de openbare media, zoals: radio, internet, krant en televisie.

Daarnaast staat in artikel 7, lid 2, eerste volzin: “de partijen (...) verplichten zich tot het wegnemen (...) van alle ongerechtvaardigde vormen van onderscheid (...) of voorkeur betreffende het gebruik van de streektaal” (...) (*discriminatieverbod*).

In artikel 7, lid 2, tweede volzin staat: “de aanneming van bijzondere maatregelen ten gunste van streektalen (...) wordt niet beschouwd als discriminerend optreden (...)” (*positieve actie toelaatbaar*).

5.2 Wat is sinds 1998 bereikt?

De drie beginselen die zijn neergelegd in Deel II van het Handvest, vinden deels hun uitwerking in de Mediawet. Volgens de Mediawet heeft de regionale omroep als taak te zorgen dat het programma-aanbod “op evenwichtige wijze een beeld van de samenleving en van de onder de bevolking levende interesses en inzichten op (...) cultureel (...) gebied vormt”.¹ De programma’s van de regionale publieke omroep moeten “bijdragen aan de ontwikkeling en verspreiding van de pluriformiteit en culturele diversiteit” in de regio.² Om deze culturele afspiegeling te waarborgen, bepaalt de Mediawet dat het programmapebalend orgaan “een zodanige samenstelling heeft dat het representatief is voor de belangrijkste in de provincie voorkomende maatschappelijke, culturele, godsdienstige en geestelijke stromingen”.³ Dit betekent dat ook bij afwezigheid van specifieke sturing door het provinciebestuur, de publieke regionale omroep de wettelijke taak heeft bij de programmering een culturele, dus ook talige, *afspiegeling* te bieden van de diversiteit in de betreffende provincie.

¹ Zie het centrale artikel 13c, lid 2, aanhef, van de Mediawet.

² Zie artikel 13c, lid 2, onder b, Mediawet.

³ Artikel 30, sub c, Mediawet.

Bij hun jaarlijkse subsidieverstrekking aan de directies van de regionale omroepen dringen de vier provinciebesturen (Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland) niet aan op het gebruik van het Nedersaksisch als omroep-taal. Het initiatief de Nedersaksische streektaal in de programmering te gebruiken, berust op autonome keuzen van de directie van de regionale omroep. Bij hun randvoorwaardelijke sturing van de provinciale omroepen respecteren de provincies de journalistieke onafhankelijkheid van de regionale publieke omroep.

De directie en programmaraad van RTV Drenthe hanteren als programmatisch uitgangspunt dat het gebruik van de Drentse taal geïntegreerd behoort te zijn in de gehele programmering.⁴ RTV Noord huldigt in de praktijk het principe “Gronings als het kan.”⁵ In de recent vastgestelde toekomstvisie van RTV Noord lezen wij dat “de natuurlijke aanwas van Gronings sprekende presentatoren en verslaggevers een punt van zorg en aandacht blijft; zonodig zullen bestaande initiatieven op het gebied van selectie en (bij)scholing extra aandacht krijgen”.⁶ RTV Oost heeft haar streektaalbeleid niet aan het papier toevertrouwd. RTV Oost heeft als Nedersaksische streektaal gekozen voor het Twents⁷. Deze drie regionale omroepen bieden verschillende radio- en tv-programma’s in de Nedersaksische streektaal aan.⁸ Dat laatste kan niet worden gezegd van RTV Gelderland. Bij de programma’s van deze omroep speelt de streektaal een geringe rol. Dankzij een projectsubsidie van de provincie Overijssel aan RTV Oost werd de eerste, regionale dramaserie van ons land, “*Van Jonge Leu en Oale Groond*” mogelijk gemaakt. Het landelijk succes van deze soap⁹ berust voor een deel op de ondersteuning die de streektaalfunctionarissen van het Van Deins Instituut hebben geboden bij het bedenken en corrigeren van de Twentse dialogen. In het verlengde van deze nieuwe trend verleende de provincie Groningen een projectsubsidie aan RTV Noord waardoor de succesvolle regionale dramaserie “*Boven Wotter*” mogelijk werd gemaakt.

Bij de keuze van de programmataal spelen de voorkeuren van de kijkers en luisteraars een grote rol. Uit kijkers- en luisteraarsonderzoek dat is verricht voor RTV Noord komt globaal naar voren dat een kwart van de omroepgebruikers meer streektaal op de omroep wenst. Voor een kwart van de omroepgebruikers

⁴ RTV Drenthe, *De komende jaren van de “nationale omroep” van Drenthe: meerjarenbedrijfsplan 2005-2008*, Assen, z.j., p. 28, p. 36.

⁵ Interview met Roel Dijkhuis, directeur RTV Noord, 17 januari 2007, zie: M. Middel, *De functie van het dialect binnen de regionale omroep van Groningen*, RTV Noord, Groningen 2007, p. 7; SONT, *Streektaal en media*, verslag van een symposium, Borne 2007, p. 8.

⁶ RTV Noord, *Noord Straks: een notitie over RTV Noord tussen nu en 2011*, maart 2008, Groningen, p. 8.

⁷ Een consequent hanteren van het afspiegelingsbeginsel zou bij deze omroep een meer frequent gebruik van het Sallands en van de stadsdialecten van het IJsselland kunnen impliceren.

⁸ RTV Noord heeft in 2006 22 programma’s. Drie daarvan zijn volledig in het Gronings, waaronder het weerbericht. In zeven programma’s wordt zowel Gronings als standaard-Nederlands gehanteerd. Acht programma’s zijn volledig in het Nederlands. M. Middel, *De functie van het dialect binnen de regionale omroep van Groningen*, RTV Noord, Groningen 2007, p. 10.

⁹ De KRO zond deze serie uit op Nederland 1.

zou het best wat minder mogen zijn. De helft van de omroepgebruikers zegt juist tevreden te zijn over de huidige mix van Nederlands en Nedersaksisch.¹⁰

Deze globale uitkomst kan niet worden geëxtrapoleerd naar het publiek van RTV Gelderland. In de provincie Gelderland worden de streektaalgebruikers minder ruimhartig door hun regionale omroep bediend. RTV Gelderland biedt namelijk geen programma's in de streektaal (Veluws, Achterhoeks) aan. Het streektaalinstituut (het Staring Instituut) kan daarbij overigens wel ondersteuning bieden. Daar staat tegenover dat diverse lokale omroepen in de Achterhoek – waaronder Radio Wehl – frequent gebruik maken van de streektaal.

Uit het genoemde luisteronderzoek komt verder naar voren dat het publiek dat afstemt op Radio Noord graag meer Groningstalige (pop)muziek wil horen; eenzelfde voorkeur voor meer streekeigen popmuziek werd ook vastgesteld bij luisteraars van Radio Drenthe.

5.3 Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel III

De regionale omroep verkrijgt het overgrote deel van zijn inkomsten van het provinciebestuur. Sinds de inwerkingtreding van Deel II in 1998 rust op deze provinciebesturen de taak het gebruik van de streektaal aan te moedigen. Op dit moment oefenen Gedeputeerde Staten geen aandrang uit op de directies van de regionale omroepen tegemoet te komen aan de vraag van kijkers en luisteraars naar meer uitzendingen in het Nedersaksisch.¹¹

Twee provincies hebben hun subsidierelatie met de regionale omroep vormgegeven als een bijdrage in de exploitatie. Deze provincies kunnen het gebruik van de streektaal ter sprake brengen in het periodiek bestuurlijk overleg met de omroepdirectie.

De provincie Drenthe heeft RTV Drenthe gebracht onder een stelsel van prestatiefinanciering.¹² In beginsel biedt dit stelsel het provinciebestuur de mogelijkheid bij subsidieverlening concrete afspraken te maken over het aandeel Drentstalige programma's. Op dit moment wordt het instrument prestatiesubsidiëring niet ingezet om het gebruik van het Drents bij de omroep te bevorderen.

Diverse waarnemers stellen dat de vraag naar programma's in de streektaal op dit moment groter is dan het aanbod. Ze verwijzen daarbij naar de gunstige kijk- en luistercijfers voor producties in de streektaal. Een factor die het aanbod beperkt, is dat nieuw aangestelde journalisten de streektaal vaak niet beheersen en ook niet actief worden gestimuleerd zich de streektaal ei-

¹⁰ SONT, *Streektaal en media*, symposium verslag, Borne, 2007, p. 8; M. Middel, *De functie van het dialect binnen de regionale omroep van Groningen*, RTV Noord, Groningen 2007, p. 9; Intomart, *Bekendheid en waardering RTV Noord*, Hilversum 2006.

¹¹ In dit verband wordt ook gewezen op het verlangen van de inwoners van de Stellingwerven dat Omrop Fryslân ook uitzendingen in het Stellingwerfs verzorgt.

¹² A. Klijn, J. de Ruiter en M. Herweijer, *Evaluatie ASV 2004*, provincie Drenthe, Assen 2006, p. 34-61.

gen te maken. De RTV's kennen bij de selectie van hun omroepmedewerkers aan professionele kwaliteiten een groot gewicht toe. Op dit moment staat een ervaren generatie radiomakers op het punt vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd afscheid te nemen van de regionale omroep. Onder deze generatie radiomakers zitten relatief veel personen die de streektaal goed beheersen.

De houding van de directie tegenover de streektaal slijpelt door naar de werkvloer. In het kader van een afstudeerwerkstuk journalistiek werden onlangs aan medewerkers van RTV Noord vragen voorgelegd over het gebruik van de streektaal. In tabel 5.1 en 5.2 worden de uitkomsten van dit onderzoek samengevat.

Tabel 5.1: Medewerkers RTV Noord over streektaal als selectiecriteria

<i>Vraag: het spreken van het Gronings behoort een voorwaarde te zijn om bij RTV Noord te kunnen werken?</i>	In absolute aantallen	In procenten
Mee eens	1	6%
Deels mee eens, deels mee oneens	3	18%
Mee oneens	13	77%
Totaal	17	100%

Bron: M. Middel, p. 14

Tabel 5.2: Medewerkers RTV Noord over streektaal als communicatiemiddel

<i>Vraag: Is het presenteren in het Gronings een middel om meer publiekgericht te werken?</i>	In absolute aantallen	In procenten
Ja, mee eens	14	82%
Nee, mee oneens	3	18%
Totaal	17	100%

Bron: M. Middel, p. 15

Volgens tabel 5.1 wordt het kunnen spreken van het Gronings op de werkvloer niet gezien als eerste voorwaarde. Blijkens tabel 5.2 vinden de mensen op de werkvloer het presenteren van programma's in het Gronings wel een voorwaarde om beter aan de wensen van het grote publiek tegemoet te komen.

Langs indirecte weg ondersteunt het provinciale en gemeentelijke beleid het gebruik van het Nedersaksisch op de regionale en lokale omroep. De door de overheden financieel ondersteunde streektaalorganisaties (bijvoorbeeld het Huus van de Taol, Huis van de Groninger Cultuur, Bureau Groninger Taal en

Cultuur, de Twentse Welle en de Stellingwarver Schrieversronte) zijn behulpzaam bij het maken van programma's in de streektaal.¹³

In de vorige paragraaf kwam naar voren dat het grote publiek van mening is dat er een tekort bestaat aan moderne, Drentstalige populaire muziek. In reactie hierop werd de Stichting Drentse Muziek Maatschappij opgericht.¹⁴ Inmiddels is mede met subsidie van de provincie Drenthe de eerste CD met nieuwe Drentstalige nummers verschenen.

5.4 Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III

Op het vlak van de regionale omroep wordt – dit met uitzondering van de provincie Gelderland – voldaan aan de ambitie die bij de inwerkingtreding van Deel II werd aanvaard om het gebruik van de streektaal te bevorderen. In deze paragraaf doen we een poging dit globale ambitieniveau nader te concretiseren aan de hand van de bepalingen van Deel III.¹⁵

Daarbij streven wij naar 1) voortbouwen op wat reeds werd ontwikkeld, 2) inspelen op manifeste behoeften van het grote publiek, en 3) zorgen voor een goede verhouding tussen de kosten van de concrete maatregelen en de maatschappelijke waarde van het effect. Bovendien dient bij de randvoorwaardelijke sturing van de media het respecteren van de journalistieke onafhankelijkheid van de media het vertrekpunt te zijn. Vanuit dit vertrekpunt worden de negen, afzonderlijke elementen van artikel 11 van het Handvest in deze paragraaf aan een nadere beschouwing onderworpen. Deze exercitie leidt tot adviezen over nastrevenswaardige ambities ten aanzien van de voor ons liggende periode.

1.a: *“voldoende voorzieningen te treffen opdat de (vier regionale en twee lokale) zendgemachtigden programma's in de streektaal aanbieden.”*

Op dit moment wordt – met uitzondering van Gelderland – aan deze ambitie voldaan. De provincies en gemeenten bekostigen de regionale en lokale omroepen. Op basis van een eigen afweging hebben deze omroepen besloten programma's in de streektaal te brengen. Indien de directies van de regionale en lokale omroepen zouden besluiten dat beleid te veranderen en niet langer in de streektaal uitzendingen te verzorgen, betekent het aangaan van deze concrete

¹³ Zo werkt de streektaalfunctionaris van de Twentse Welle mee aan de jongerenquiz “Vet Plat” op RTV Oost en werkt het Huus van de Taol mee aan het Drents Dictee op RTV Drenthe. En voorziet de Stellingwarver Schrieversronte de beide lokale omroepen tweewekelijks van bijdragen voor de taalrubriek “Van praot komt praot”.

¹⁴ Dit naar het voorbeeld van de voormalige stichting NIJ die zich richtte op het totstandbrengen van meer eigentijdse, nieuwe muziek in het Gronings.

¹⁵ Zie de bijlage bij de petitie aangeboden aan de vaste commissie binnenlandse zaken op 26 september 2006; maar ook D.G.C. Vliegenthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, z.j., pp. 27-31.

ambitie dat de provinciebesturen en gemeentebesturen al het redelijke in het werk dienen te stellen de directies van deze omroepen tot een beleidsherziening te bewegen. Gelet op het principe “behouden van wat al werd bereikt” bevelen wij aan de ambitie van artikel 11, lid 1, sub a, onder iii als ambitie te onderschrijven.

1.b.: *“aan te moedigen dat de radiozenders van de bovengenoemde regionale omroepen regelmatig uitzendingen verzorgen in de streektaal.”*

Deze aanmoediging kan bestaan in het uitspreken van het belang dat de provincie- en gemeentebesturen toekennen aan radioprogramma's in de streektaal. De aanmoediging kan ook bestaan uit het aanbieden van streektaalcursussen voor radiomedewerkers op zowel beginners- als gevorderdenniveau. Omdat met dit ambitieniveau wordt aangesloten bij maatregelen die reeds worden toegepast (zoals de huisvesting die diverse gemeenten bieden voor de lokale omroep) en die bovendien aansluiten bij een latente behoefte bij het omroeppubliek, raden wij aan artikel 11, lid 1, sub b, onder ii als concrete ambitie te onderschrijven.

1.c.: *“aan te moedigen dat de zendgemachtigden regelmatig tv-programma's aanbieden in de streektaal.”*

Aan deze ambitie wordt op dit moment reeds voldaan. Zo kan worden gewezen op aanvullende subsidie voor de dramaseries in de streektaal maar ook op de taalkundige ondersteuning van programma's zoals 'Grunnegers' van Olaf Vos, het programma 'Jasbuus' van RTV Drenthe en het jongerenprogramma 'Fabeltjeskrant in streektaal' van RTV Oost. Er zijn dus goede argumenten artikel 11, lid 1, sub c, onder ii als concrete ambitie te onderschrijven.

1.d.: *“aan te moedigen en te vergemakkelijken dat er auditieve en audiovisuele werken in de streektaal worden geproduceerd en gedistribueerd.”*

Op dit moment hebben zowel de provincies Groningen als Drenthe, als ook de beide Stellingwerper gemeenten subsidies verleend om CD's te produceren en te distribueren met zang in de streektaal. Aangezien hier sprake is van bestaand beleid en er wordt voorzien in een behoefte van het publiek, doen wij de aanbeveling de concrete ambitie van artikel 11, lid 1, sub d te onderschrijven.

1.e.: *“de regelmatige publicatie van krantenartikelen in de streektaal aan te moedigen en te vergemakkelijken.”*

Regionale dagbladen zoals de Stentor, TwentseCourant/Tubantia, de streekedities van de Leeuwarder Courant en het Dagblad van het Noorden bevatten op dit moment met enige regelmaat bijdragen in de streektaal. De streektaalfunctionarissen van het Staring Instituut, de Twentse Welle, het Bureau Groninger Taal en Cultuur leveren met enige regelmaat kopij voor de streektaalrubrieken van deze regionale dagbladen. Daarnaast zijn de provinciebesturen en

gemeentebesturen met hun mededelingenrubriek belangrijke leveranciers van betaalde kranteninformatie. Toch kan op dit moment niet worden gesproken van gericht beleid van provincies en gemeenten het gebruik van de streektaal in de gedrukte media te bevorderen. Er liggen hier echter wel mogelijkheden. Maar er liggen hier ook risico's. Het krantenbedrijf is een commerciële en marktgeoriënteerde bedrijfstaking. Bovendien dient de overheid om grondwettelijke redenen terughoudend te zijn in de beïnvloeding van de vrije (druk) pers. In deze context (de combinatie van persvrijheid en bekostiging via de vrije markt) ligt het minder voor de hand om een bewust stimuleringsbeleid te voeren. We doen derhalve (vooralnog) geen aanbeveling om artikel 11, lid 1, sub e, onder ii te onderschrijven.

1.f: *“de extra kosten te dekken van de media die een streektaal gebruiken, wanneer de wet voorziet in financiële steun aan de media in het algemeen.”*

Een concreet voorbeeld van een situatie waarin aan deze ambitie werd voldaan, deed zich voor toen Overijssel en Groningen de beslissing namen om de beide regionale dramaserieën in streektaal te subsidiëren, naast de reguliere bekostiging op grond van de Mediawet. Ook hebben de Stellingwerper gemeenten en de provinciebesturen in het verleden subsidies gegeven voor CD's en boekuitgaven. In het verleden is met regelmaat tot aanvullende subsidiëring overgegaan. Gelet op deze praktijk bevelen we aan de ambitie van artikel 11, lid 2, sub f, onder i te onderschrijven.

1.g: *“de opleiding van journalisten en andere medewerkers voor media in de streektaal te ondersteunen.”*

Op dit moment bieden de streektaalorganisaties zoals Huus van de Taol, de Stellingwarver Schrieversronte, Stichting Grunneger Toal en de IJsselacademie geschikte taalcurssussen aan. De provincie- en gemeentebesturen dienen er bij de directies van de regionale en lokale omroep op aan te dringen dat waar nodig en gewenst de mediamedewerkers op basis van vrijwilligheid van dit cursusaanbod gebruik kunnen maken.¹⁶ De term ondersteunen waarover het Handvest spreekt, kan betekenen het subsidiëren van de kosten. Gelet op deze praktijk en ook met het oog op de relatief omvangrijke instroom van jonge, nieuwe mediamedewerkers, doen we de aanbeveling om artikel 11, lid 2, sub g, te onderschrijven.

2: *“De partijen verplichten zich tot het waarborgen van de vrijheid van de rechtstreekse ontvangst van radio- en televisieuitzendingen uit de buurlanden in een soortgelijke streektaal.”*

De Nord Deutsche Rundfunk (NDR) brengt in het zogeheten Dritte Programm met regelmaat programma's in het Nederduits. Deze programma's kunnen zonder belemmering worden ontvangen in Noordoost-Nederland. Omdat

¹⁶ RTV Noord, *Noord Straks*: een notitie over RTV Noord tussen nu en 2011, maart 2008, Groningen, p. 8.

thans reeds aan deze bepaling wordt voldaan¹⁷, raden we aan te streven naar implementatie van de artikel 11, lid 2.

- 3: *“De partijen verplichten zich ertoe te waarborgen dat de belangen van de gebruikers van de streektaal vertegenwoordigd zijn (...) binnen de overeenkomstig de wet ingestelde organen die verantwoordelijkheid dragen voor (...) de media.”*

Op dit moment kennen alle regionale en lokale omroepen krachtens artikel 30, sub c, Mediawet een programmabepalend orgaan. Op dit moment wordt bij samenstelling op voordracht van de regionale omroep en de benoeming door het bestuurscollege (GS of B&W) niet met nadruk rekening gehouden met het gegeven dat de erkende Nedersaksische taalorganisaties vertegenwoordigd zijn in deze programmabepalende organen. Het is een kleine stap bij de provinciale voordracht van leden voor het programmabepalend orgaan wel aandacht te besteden aan het criterium van streektaaligheid. Tegen deze achtergrond raden wij aan de ambitie van artikel 11, lid 3, te onderschrijven.

5.5 Conclusie

Bij de inwerkingtreding van Deel II – inmiddels tien jaar geleden – zijn doelstellingen onderschreven die goed aansloten bij het door de drie provincies en de twee gemeenten gevoerde mediabeleid. Ook de nagestreefde inwerkingtreding van Deel III zal, indien wordt gekozen voor de acht concrete ambities die in het voorgaande werden onderscheiden, geen grote verandering voor het mediabeleid met zich brengen.

Omrop Fryslân opereert al sinds 1998 onder de werking van Deel III. In meer dan negentig procent van de zendtijd van deze omroep wordt Fries gesproken. Aan de medewerkers van deze omroep wordt de voorwaarde gesteld dat zij vloeiend Fries spreken. Het kost de Omrop Fryslân bij het huidige ruime aanbod van hoog opgeleide reporters geen moeite om aan deze taal-eis te voldoen, zonder in te leveren op kwaliteit.

Bij de door ons bepleite pragmatische uitwerking van Deel III mag van de provinciebesturen en gemeentebesturen worden verwacht dat zij een visie ontwikkelen op het gebruik van de Nedersaksische streektaalen in de regionale en lokale media. Daarbij ligt het voor de hand dat de provinciebesturen en gemeentebesturen stimuleren dat omroepmedewerkers op basis van vrijwilligheid deelnemen aan cursussen streektaal.

---

¹⁷ Wel kan zich een situatie voordoen (en daarvan bestaat ook een concreet voorbeeld) waarbij een kabel-exploitant in het Nedersaksische taalgebied het voorstel doet het kanaal NDR-III te vervangen door een andere zender. In dat geval dienen de verantwoordelijke overheden zich in te spannen recht te doen aan artikel 11, lid 2 van het Handvest.

Tabel 5.3: Artikel 11 m.b.t. de media

1	voldoende voorzieningen te treffen opdat de (vier regionale en twee lokale) zendgemachtigden programma's in de streektaal kunnen aanbieden	Artikel 11, lid 1, sub a
2	aan te moedigen dat de radiozenders van de bovengenoemde regionale omroepen regelmatig uitzendingen verzorgen in de streektaal	Artikel 11, lid 1, sub b
3	aan te moedigen dat de zendgemachtigden regelmatig tv-programma's aanbieden in de streektaal	Artikel 11, lid 1, sub c
4	aan te moedigen en te vergemakkelijken dat er auditieve en audiovisuele werken in de streektaal worden geproduceerd en gedistribueerd	Artikel 11, lid 1, sub d
5	de extra kosten te dekken van de media die een streektaal gebruiken, wanneer de wet voorziet in financiële steun aan de media in het algemeen	Artikel 11, lid 1, sub f
6	de opleiding van journalisten en andere medewerkers voor media in de streektaal te ondersteunen	Artikel 11, lid 1, sub g
7	de partijen verplichten zich tot het waarborgen van de vrijheid van de rechtstreekse ontvangst van radio- en televisieuitzendingen uit de buurlanden in een soortgelijke streektaal	Artikel 11, lid 2
8	de partijen verplichten zich ertoe te waarborgen dat de belangen van de gebruikers van de streektaal vertegenwoordigd zijn (...) binnen de overeenkomstig de wet ingestelde organen die verantwoordelijkheid dragen voor (...) de media	Artikel 11, lid 3

Domeinverkenning culturele activiteiten en voorzieningen

6.1 Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998

Artikel 7, lid 1, onder a stelt dat de Nederlandse overheden zich ertoe verplichten het Nedersaksisch “te erkennen als uiting van *culturele rijkdom*”. Artikel 7, lid 1, onder c spreekt van “de noodzaak vastberaden op te treden ter *bevordering* van de streektaal”. In artikel 7, lid 3 wordt gesteld dat overheden zich ertoe verplichten “om door passende maatregelen onderling *begrip* te kweken tussen alle taalgroepen van het land”. Deze drie ambities – erkennen, aanmoedigen en wederzijds begrip kweken – hebben implicaties voor de inhoud van het cultuurbeleid van de vijf Noordoostelijke provincies en de beide gemeentebesturen in het Nedersaksische taalgebied.

6.2 Wat is sinds 1998 bereikt?

De vier noordoostelijke provinciebesturen en de beide gemeentebesturen hebben hun streektaalbeleid zonder uitzondering ondergebracht in de bestuurlijke portefeuille cultuur en bij de ambtelijke sector cultuur. Het provinciale en gemeentelijke cultuurbeleid is in de jaren zeventig als uitloper van de toenmalige Welzijnswet voor het eerst tot ontwikkeling gekomen.¹

Het cultuurbeleid bedient zich van twee instrumenten: de vierjaarlijkse *cultuurnota* (per collegeperiode) en de jaarlijkse *subsidieverstrekking* zowel aan professionele instellingen (meestal structurele subsidie) als aan vrijwilligersorganisaties (vaak projectmatige subsidie). De provincies Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland houden met deze instrumenten professionele streektaalinstututen in stand en maken onder meer incidentele projecten mogelijk. Tabel 6.1 bevat een overzicht van de subsidies die elk van deze vier provincies beschikbaar stelt. In Friesland subsidiëren de beide Stellingwerfer

---

¹ Zie voor de geschiedenis van het provinciale cultuurbeleid en het provinciale streektaalbeleid, M.A.W. Gerding (e.a.), *Provinciaal beleid en streekcultuur*, Samenwerkingsverband Noorden des Lands, Groningen, nummer 8, 1988.

gemeenten samen met het provinciebestuur van Fryslân het plaatselijke streektaalinstituut, de Stellingwarver Schrieversronte.

Tot de belangrijkste door de provincies en gemeenten gesubsidieerde instellingen met een streektaalcomponent behoren de streektaalinstututen², maar daarnaast ook de provinciale bibliotheken en in een enkele provincie ook het bureau voor provinciale cultuur. De streektaalinstututen beschikken over het algemeen over een kleine professionele staf met medewerkers die de streektaal als hun volledige taak of als één van hun deeltaken hebben. Elke regio beschikt in dat verband over tenminste één taalspecialist.

Naast de subsidieverlening aan deze professionele organisaties worden er ook langlopende (waarderings)subsidies verstrekt aan verenigingen en stichtingen die hoofdzakelijk op basis van vrijwilligers draaien en zich eveneens richten op het onderhouden en tot bloei brengen van producties in de streektaal. Daarnaast zijn er projectsubsidies die zich vooral richten op het mogelijk maken van bepaalde producties, zoals: een boekuitgave, een CD, een bepaalde voorstelling of wervingsmateriaal voor een reeks voorstellingen (zie tabel 6.1).

---

² De IJsselacademie, het Staring Instituut, Huus van de Taol, Huis van de Groninger Cultuur en de Stellingwarver Schrieversronte.

Tabel 6.1: Overzicht provinciale subsidies voor activiteiten in het Nedersaksisch

	Provincie Groningen	Provincie Drenthe	Provincie Overijssel	Provincie Gelderland
Professionele instelling	Huis van de Groninger Cultuur; Bureau Groninger Taal en Cultuur	Stichting Drentse Taol; Huus van de Taol	Twentse Welle; IJsselacademie	Staring Instituut
Organisaties van vrijwilligers	Stichting Grunneger Toal	Stichting het Drentse boek; Maandblad Oeze Volk	Stichting Grensoverschrijdende streektalen; Kreenk vuur de Twentse Sproak; Schrieversbond Oaveriessel	
Incidentele projecten	producties van Waark; producties van Stichting Nij; bijbelvertaling in Gronings; Pervinzioale Grunneger Schriefwedstried	Schrievers-portretten 2003-2007; producties Stichting De Drentse Mij, Concertreeks Peter en de Wolf in Drents; boekuitgaven zoals Moi	Utsprekèn; Twentse Weggeroute; ‘Twents, doar is niks mis mee’; boekuitgaven; bijbelvertaling in Twents	ontwikkeling woordenboek voor Woldstreek, Achterhoek en Liemers (WALD)

Bron: Derde rapportage aan de Raad van Europa, Den Haag 2007, Part II Low Saxon languages in the Netherlands, pp. 3-34.

Op het culturele vlak is er de laatste tien jaar veel bereikt. Er kan worden gewezen op de publicatie van een groot aantal boeken in het Twents, Stellingwerfs, Gronings, Achterhoeks en Drents. Er kan worden gewezen op stijgende verkoopcijfers. Daarnaast zijn er de Nedersaksische tijdschriften Toal en Taiken, Krödde, De Ovend, Oeze Volk, Roet, Nije Tied: blad in 't plat, en de Moospot. Stuk voor stuk weten deze tijdschriften een aanzienlijke en betrekkelijk trouwe lezerskring aan zich te binden. Verder kan worden gewezen op de productie van CD's in het Stellingwerfs, het Drents, het Gronings en het Achterhoeks. Daarnaast zijn er sinds 1973 de jaarlijkse uitvoeringen door het Groninger Toneelgezelschap Waark van klassieke toneelstukken, meestal speciaal voor de gelegenheid vertaald naar het Gronings. In het bijzonder wordt

hier verwezen naar het recente overzicht van de Nedersaksische taal- en letterkunde. Uit dit overzicht komt naar voren dat er de laatste jaren sprake is van een forse groei van het aantal titels.³

Over het algemeen neemt het gebruik van het Nedersaksisch in de wereld van arbeid en bedrijf, onderwijs en bestuur echter gestaag af. Het Nedersaksisch wordt zo meer en meer de taal voor thuis, de taal voor vrije tijd, verdieping en bezinning. Uit cijfers over tijdbesteding⁴ blijkt dat de in omvang groeiende groep senioren over meer uren vrije tijd beschikt, gemiddeld hoger opgeleid is, en deze vrije uren meer gericht (bijvoorbeeld: meer uren mediagebruik waaronder het lezen van literatuur) aanwendt dan voorgaande generaties dat plachten te doen. Wellicht dat deze demografische verschuiving op de achtergrond een rol speelt bij de ongekende groei van het aantal boeken, vertalingen, poëziebundels, lokale geschiedschrijving en cd's in het Nedersaksisch en tevens de grote belangstelling daarvoor.

6.3 Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II

Bij het samenstellen van de Top 2000 over 2007 kreeg Hilversum 2 opvallend veel stemmen binnen ten gunste van de in 1986 overleden Groninger zanger Ede Staal.⁵ In de Koninginnennacht 2008 trekt Daniël Lohues in de Kleine Komedie van Amsterdam een stampvolle zaal met enthousiast publiek.⁶ Volgens de NRC⁷ behoort Herman Finkers met zijn laatste programma “Na de pauze” tot de top van het Nederlandse cabaret. We kunnen het aantal citaten over het groeiend succes van de Nedersaksische cultuuruitingen moeiteloos uitbreiden. Onmiskenbaar is dat er tegenwoordig in Nederland waardering bestaat voor Twentse, Drentse, Groninger, Stellingwerper, Achterhoekse – kortom Nedersaksische – cultuuruitingen. Kennelijk zit er in de noordoostelijke streektaal een element van identiteit en intimiteit dat ook de (post)moderne Nederlander weet te raken.

Een opvallende constatering in de veel geciteerde publicatie van Dr. Klaartje Peters over de Nederlandse provincies is dat de noordelijke en oostelijke provincies (dus inclusief Fryslân) beschikken over een eigen identiteit en daarmee met meer nuchterheid plegen te reageren op de vanuit het verre westen aanwaaiende (management)trends. Een dergelijke, grote gevoeligheid voor de waan van de dag wordt door Klaartje Peters aangeduid met de term “opgebla-

³ Zie hoofdstuk 7, Nedersaksische letterkunde (meerdere auteurs), in: Henk Bloemhoff (e.a.), *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 2008, pp. 324-429.

⁴ www.tijdsbesteding.nl

⁵ http://www.nos.nl/nosjournaal/artikelen/2007/11/21/211107_top2000.html

⁶ http://www.theagenda.nl/e54666_daniel-lohues-allennig.html?eID=363514

⁷ http://www.nrc.nl/kunst/article799237.ece/Recensie_Nieuwe_voorstelling_Herman_Finkers_uniek

zen” bestuur⁸. Het risico van opgeblazen bestuur zou vooral de kop opsteken bij provincies die zich minder rekenschap geven van hun culturele en historische identiteit.

Is het wetenschappelijk allemaal wel verantwoord bovenstaande zaken te verbinden met het hier in kaart gebrachte streekcultuurbeleid van de Noord-oostelijke provincies? Kun je zo’n oorzakelijk verband wel hardmaken? Met absolute zekerheid kan dat stellig niet. Het gaat om speculatieve verbanden. Maar voor de stelling dat er een positieve samenhang is tussen de huidige waardering voor de Nedersaksische cultuuruitingen en het de twee laatste decennia gevoerde Nedersaksische streekcultuurbeleid valt zeker iets te zeggen.

Twintig jaar geleden, in 1988, werd⁹ een staalkaart gemaakt van het provinciale streekcultuurbeleid in de drie noordelijke provincies (dus inclusief Fryslân). Het was toen al weer vijf jaar geleden dat de provincie Groningen had besloten een streektaalfunctionaris aan te stellen. De provincie Drenthe kon toen al weer enige jaren beschikken over een eigen provinciale streekhistoricus.

In 1978 was de regionale onderzoeksinstituting IJsselacademie in Kampen ingesteld. Dat gebeurde naar het voorbeeld van de Fryske Akademy, en zo ook in 1979 het Staring Instituut in Doetinchem (eveneens met een taalkundige in de staf). In 1978 kreeg het streektaalinstuut Stellingwarver Schrieversronte zijn eerste voltijdse stafmedewerker voor taal, literatuur, geschiedenis en volkskunde.

In 2008 zijn we dertig jaar verder. Opvallend zijn de kenmerken van continuïteit en geleidelijke groei. Eind 2008 zal in de provincie Groningen worden gememoreerd dat er gedurende 25 jaar ononderbroken activiteiten werden ontplooid door een en dezelfde streektaalfunctionaris. Het voorbeeld van de provincie Groningen werd gevolgd door Oostfriesland en de provincie Drenthe. Aan de bestaande streektaalinstututen van de provincies Overijssel en Gelderland werden aparte streektaalconsulenten toegevoegd.

Ook de officiële erkenning van het Nedersaksisch als Deel II-taal en de inwerkingtreding van Deel II van het Handvest in 1998 hebben bijgedragen aan de gegroeide vrijmoedigheid de eigen streektaal te gebruiken. De vestiging van een leerstoel Gronings aan de Rijksuniversiteit Groningen heeft eveneens bijgedragen aan de positieve beeldvorming met betrekking tot de Nedersaksische streektaal.

In 1951 deed de directeur van de kweekschool te Meppel nog de oproep om toch vooral vrijmoedig de eigen streektaal te gebruiken: “Schoamt joe nait, joezulf te wezen; ook aal brocht ie t nog zo wied; Dij heur oard en ofkomst

⁸ Klaartje Peters, *Het opgeblazen bestuur: een kritische kijk op de provincie*, Boom, Amsterdam, 2006, pp. 33-38.

⁹ M.A.W. Gerding, I.J.B. Kuiper, S.J.H. Reker en J.G. van Rijn, *Provinciaal beleid en streekcultuur*, Rijksuniversiteit Groningen 1988.

vrezin; goan verloren mit heur tied.”¹⁰ Deze oproep heeft – blijkens het voorgaande – zeker gehoor gevonden.¹¹

Verwant aan het gebruik van de streektaal bij zang, toneel, poëzie en proza is ook de beoefening van de streekgeschiedenis. De afgelopen tien jaar zijn het aantal plaatselijke historische verenigingen en het aantal leden dat deze verenigingen tellen voortdurend gegroeid. De amateurbeoefening van de streekgeschiedenis heeft – naast het genealogisch onderzoek – de laatste tien jaar een grote vlucht genomen.

6.4 Concretisering ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III

Op het vlak van de culturele voorzieningen voor en activiteiten in de streektaal is er de afgelopen tien jaar veel bereikt en wordt er zonder meer voldaan aan de ambities die bij de inwerkingtreding van Deel II werden aanvaard. In deze paragraaf doen wij een poging het in 1998 nog betrekkelijk algemeen geformuleerde ambitieniveau te concretiseren, zodat tegemoet kan worden gekomen aan de meer specifieke redactie van artikel 12 in Deel III van het Handvest.¹² Bij deze nadere concretisering van het ambitieniveau streven wij naar 1) voortbouwen op wat reeds werd ontwikkeld, 2) inspelen op manifeste behoeften van het grote publiek, en 3) zorgen voor een gunstige verhouding tussen de kosten van de concrete maatregel en de maatschappelijke baten van het te bereiken resultaat.

Vertrekkend vanuit dit kader worden in het onderstaande adviezen geformuleerd over nastrevenswaardige ambities. Wat zijn realistische ambities waaraan de Nedersaksische overheden zich – gelet op artikel 12 – in alle redelijkheid kunnen binden? In eerdere pleidooien voor de toepassing van Deel III van het Europese Handvest op het Nedersaksisch wordt zonder uitzondering benadrukt dat er in het domein van de culturele activiteiten en voorzieningen goede mogelijkheden liggen om uitvoerbare ambities te formuleren.¹³

¹⁰ Jan Boer, *Hoes en Hof*, Spiering, Groningen 1951: de vertaling is: “Schaam je niet jezelf te zijn, ook al heb je het in dit leven nog zo ver geschopt.”

¹¹ Volgens Dr.P. Hemminga hangt een positieve herwaardering van een in het verleden achterstelde, regionale streektaal in de publieke opinie meestal samen met het feit dat de economische vooruitzichten voor de betreffende regio thans relatief rooskleurig zijn; zie zijn proefschrift, *Het beleid inzake unieke regionale talen*, Fryske Akademy, Leeuwarden, 2000. Als voorbeeld wordt dan vaak verwezen naar Catalonië, Beieren en Schotland.

¹² Zie de bijlage bij de petitie aangeboden aan de vaste commissie binnenlandse zaken op 26 september 2006; maar ook D.G.C. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, z.j., pp. 32-35.

¹³ Zie ook Henk Bloemhoff, *Erkenning Nedersaksisch: de kleine stap naar Deel III*, in: Hermann Niebaum, Reinhard Goltz e.a., *Nedersaksisch in beweging*, SONT, Ommen, 2005, pp. 22; D.G.C. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, 2003, Ommen, pp. 32-35; bijlage bij de petitie aan de vaste Kamercommissie binnenlandse zaken, aangeboden 26 september 2006.

1.a: *“aan te moedigen en te bevorderen dat uitingen en initiatieven in de streektaal worden aangeboden en dat deze uitingen algemeen toegankelijk zijn.”*

Op het vlak van de bibliotheken, schouwburgen, festivals en websites wordt op dit moment zonder meer aan deze ambitie voldaan. Problematisch is nog het beperkte aanbod van films in de Nedersaksische streektaal – wellicht met uitzondering van *De Poolse bruid*. Aangezien het bij deze concrete ambitie goed mogelijk is voort te bouwen op bestaand beleid wordt aangeraden om artikel 12, lid 1, sub a te onderschrijven.

1.b: *“aan te moedigen dat ook in andere talen (dan het Nedersaksisch) toegang kan worden verkregen tot in de Nedersaksische streektaal geproduceerde werken door vertaling, nasynchronisatie en ondertiteling.”*

De regionale dramaseries¹⁴ worden wanneer zij op de landelijke televisie worden uitgezonden, van een Nederlandse ondertiteling voorzien; de laatste tijd zijn diverse publicaties verschenen waarin in het Nedersaksisch geschreven publicaties in het Nederlands worden vertaald om zo een groter publiek te bereiken.¹⁵ Op dit moment voeren de provinciebesturen en twee gemeentebesturen geen expliciet beleid om producties die zijn gemaakt in het Nedersaksisch, te laten vertalen in andere, moderne talen om zo een groter publiek te bereiken. Gelet op het criterium vooral voort te bouwen op bestaand beleid, wordt afgeraden uitvoering te geven aan artikel 12, lid 1, sub b. Mocht deze doelstelling toch door de Nederlandse staat worden onderschreven, dan ligt het mede op de weg van de landelijke, literaire fondsen om aan deze ambitie concreet gestalte te geven.

1.c: *“te bevorderen dat door vertaling, nasynchronisatie of ondertiteling in de streektaal kennis kan worden genomen van in een andere taal geproduceerde werken”.*

In het verleden werden ten behoeve van de toneelvereniging Waark teksten van klassieke toneelstukken (bijvoorbeeld van Brecht, Tsjechov, Pinter, Herzberg, Beckett) naar het Gronings vertaald om een uitvoering in de streektaal mogelijk te maken. Hetzelfde geldt voor de uitvoering van Peter en de Wolf (van Prokofjev) door het Noord Nederlands Orkest in het Drents. Verder kan worden gewezen op de vertalingen van de Bijbel in het Twents en het Gronings en de vertaling van de kinderbijbel in het Sallands. Toch kan niet worden gesteld dat het op dit moment voor de betrokken instellingen makkelijk is geweest om voor deze vertalingen een toereikende subsidie te verkrijgen. Gelet

¹⁴ ‘Van Jonge Leu en Oale Groond’ en ‘Boven Wotter’.

¹⁵ Zie de vijf delen in de serie *Goud Volk* onder redactie van Siemon Reker waarin vertalingen zijn verschenen van werk van Geert Teis, Fenna Slapsma-Tiessens, A.S. de Blécourt, Synco Reynders, W. van Palmar, G.E. Wilderboer, In Boekvorm, Assen 2008. En bijvoorbeeld ook Erwin Schorren, *Het grasgroene Groningen*, Profiel, Bedum 2000.

op de vraag van het grote publiek naar uitvoeringen en klassieke teksten in de streektaal en het feit dat hier wordt voortgeborduurd op bestaand beleid, wordt aangeraden om artikel 12, lid 1, sub c te onderschrijven.

1.d: *“er op toe te zien dat de organisaties die verantwoordelijk zijn voor culturele agenda’s de kennis en het gebruik van de streektaal in hun programmering integreren.”*

Bij de beoordeling van de huidige stand van zaken kwam naar voren dat de bibliotheken zonder meer bereid zijn om schriefwedstrieden, lezingen over streekgeschiedenis, voorleesmiddagen en poëzieavonden in de streektaal in hun programmering op te nemen. Hetzelfde kan worden gesteld over de schouwburgen in de regionale centra. Van een aantal andere instellingen zoals de grootstedelijke musea en schouwburgen kan echter op dit moment niet staande worden gehouden dat deze de streektaal als integraal onderdeel meenemen in de programmering van hun activiteiten en uitvoeringen. Zonder nu al te veel aandacht te besteden aan de verschillen in programmering tussen stedelijke cultuurtempels en de meer regionale cultuurcentra lijkt het mogelijk om met voortzetting van het huidige beleid aan deze bepaling te voldoen. Omdat er sprake is van voortzetting van bestaand beleid adviseren wij om artikel 12, lid 1, sub d te onderschrijven.

1.e: *“maatregelen te bevorderen om te verzekeren dat de culturele instellingen ook beschikken over personeel dat de streektaal volledig beheerst.”*

Op dit moment wordt ten aanzien van dit aspect door de drie provinciebesturen en de twee gemeentebesturen een weinig expliciet beleid gevoerd. Over het algemeen blijkt het lastig te zijn personeelsleden van de culturele instellingen te stimuleren om cursussen in de streektaal te volgen. De cursussen zijn weliswaar beschikbaar, maar op dit moment is de stap dat het lijnmanagement van deze instellingen het volgen van deze cursussen ook actief propageert, nog niet overal gezet. Toch spreekt de verdragswetgever slechts over bevorderen en worden er door de streektaalinstututen goede cursussen aangeboden. Bovendien hebben de drie provincie- en twee gemeentebesturen goede mogelijkheden om via hun subsidiebevoegdheden met enig effect aan te dringen op een benutting van dit cursusaanbod. Hoewel op dit moment deze voorwaarde nog niet vaak wordt gesteld, brengt een afweging van voor- en nadelen ons ertoe om een implementatie van artikel 12, lid 1, sub e te bepleiten. Het komt het rendement van de andere maatregelen in dit domein immers zeer ten goede wanneer ook – tenminste een deel van – de personeelsleden van de culturele instellingen de streektaal beheersen en de culturele achtergronden daarvan op waarde weten te schatten. Bovendien wordt op dit moment in veel gevallen reeds aan deze verplichting voldaan.

1.f: *“te bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van de Nedersaksische streektaal rechtstreeks deelnemen aan het produceren en programmeren van culturele activiteiten en voorzieningen.”*

Op dit moment wordt reeds aan dit vereiste voldaan. Bij de planning en productie van werken in het Nedersaksisch spelen de individuele streektaalgebruikers (als auteur, uitvoerende of regisseur) een belangrijke rol. Maar hetzelfde kan worden gezegd over de belangrijke rol die de vele verenigingen en stichtingen spelen waarin de actieve streektaalgebruikers zich hebben verenigd.¹⁶ Bij het gebruik van het Nedersaksisch gaat het immers bij uitstek om initiatieven van onderop. Zonder beleidswijziging wordt derhalve aan deze concrete ambitie voldaan. Op grond van de gedachte om voort te bouwen op hetgeen reeds is bereikt doen we de aanbeveling artikel 12, lid 1, sub f te onderschrijven.

1.g: *“de oprichting aan te moedigen van organisaties die verantwoordelijk zijn voor het bewaren en verzamelen van exemplaren van producten die zijn gesteld in de Nedersaksische streektaal.”*

Op dit moment wordt deze archieftaak zowel vervuld door de provinciale bibliotheken als door de provinciale archieven en sommige streektaalinstututen. Zo onderhoudt het Staring Instituut een eigen, uitgebreide bibliotheek en heeft de Stellingwarver Schrieversronte een soortgelijk kenniscentrum. Aan deze concrete ambitie wordt op dit moment dus reeds voldaan. In dit verband kan ook worden verwezen naar de rol van de Rijksuniversiteit Groningen¹⁷ en de Radboud Universiteit Nijmegen¹⁸. Het in artikel 12, lid 1 sub g geformuleerde ambitieniveau is met de huidige inspanning dus goed haalbaar. Vandaar ook de aanbeveling artikel 12, lid 1 sub g te onderschrijven.

1.h: *“waar nodig diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek in het leven te roepen en te bekostigen (...) teneinde passende, administratieve, commerciële, economische, sociale, technische en juridische terminologie in de streektaal te ontwikkelen en in stand te houden.”*

Op dit moment beschikken wij in het Nedersaksische taalgebied reeds over deze instituten en dragen de vier provincies en twee gemeentebesturen aan de bekostiging daarvan bij. Daarbij valt te denken aan: het Staring Instituut, de Twentse Welle, de IJsselacademie, de Stellingwarver Schrieversronte, de leerstoelgroep Nedersaksische taal- en letterkunde (RuG), het Bureau Groninger Taal en Cultuur, het Huus van de Taol, en het Huis van de Groninger Cultuur.

¹⁶ We noemen slechts: Schrieversbond Oaveriessel, Kreenk vuur de Twentse Sproak, Dialektkringe Salland en Oost-Veluwe, Stichting Grunneger Toal, Vrienden van de Streektaal veur Lochem en Umgeving, Dialektkringe Achterhook en Liemers, 't Nei Drèents Geneutschap, en vele andere organisaties.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld ook: <http://boukenhouk.ub.rug.nl/>

¹⁸ Zo verricht prof.dr. R.W.N.M. van Hout, van de capaciteitsgroep toegepaste taalwetenschap en variatielinguïstiek, verbonden aan de Letterenfaculteit van de Radboud Universiteit Nijmegen, onderzoek ten behoeve van de ontwikkeling van woordenboeken voor het Veluws, Achterhoeks en de taal van de Liemers.

Omdat met het huidige beleid kan worden voldaan aan deze concrete norm, wordt aanbevolen artikel 12, lid 1, sub h te onderschrijven.

- 2: *“aan te moedigen dat ten aanzien van andere gebieden dan waar de streektaal van oudsher wordt gesproken passende culturele activiteiten en voorzieningen worden aangeboden.”*

Op dit moment is dit geen aandachtspunt van overheidsbeleid. Natuurlijk zijn er regionale verenigingen die bijeenkomsten organiseren in de andere delen van het land en ook in het buitenland. Natuurlijk biedt het internet uitstekende mogelijkheden voor Nedersaksische streektaalgebruikers in de diaspora om kennis te blijven nemen van nieuwe liederen, gedichten en proza in het Nedersaksisch. En zien wij ook dat deze middelen steeds meer worden gebruikt. Het is echter de vraag of de overheid hier een stimulerende taak zou moeten vervullen. Gelet op de terughoudende insteek die bij deze opdracht tot concretisering wordt aangehouden, geven wij op dit punt een negatief advies. Het voert ver om hierin een overheidstaak te zien. Wij adviseren derhalve af te zien van implementatie van artikel 12, lid 2 Europees Handvest Minderheidstalen.

- 3: *“De partijen verplichten zich ertoe bij het buitenlandse cultuurbeleid een passende plaats te geven aan de erkende streektalen.”*

Traditioneel behoren de Nedersaksische gebieden tot de minder welvarende delen van Nederland. Deze minder welvarende delen van Nederland hebben in de negentiende en begin van de twintigste eeuw meer dan evenredig bijgedragen aan de grote emigratiegolf vanuit ons land naar de nieuwe landen in het Amerikaanse en Australische werelddeel. De gedachte om deze voormalige emigranten in de Angelsaksische wereld overzee te bedienen met Nedersaksische cultuuruitingen moet niet bij voorbaat als kansloos worden afgewezen. Ook bij de culturele uitwisseling met onze oosterburen ligt accentuering van de gemeenschappelijke Nedersaksische aspecten van de Nederlandse cultuur zeker voor de hand. Bij jumelagebezoeken van Nedersaksische aan Nederlandse gemeenten wordt hiervan ook wel gebruik gemaakt.

De drie provinciebesturen en twee gemeentebesturen kunnen aan de Minister van Buitenlandse Zaken en de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen voorstellen om in het kader van de culturele uitwisseling meer aandacht te besteden aan de Nedersaksische bijdragen aan de Nederlandse cultuur. Niettegenstaande de aanbeveling om in overleg te treden met de beide Ministers en daaromtrent afspraken te maken, wordt vooralsnog afgeraden op de korte termijn te mikken op implementatie van art. 12, lid 3.

6.5 Conclusie

Op basis van het bovenstaande onderzoek naar de bepalingen van artikel 12 luidt onze conclusie dat er zeven haalbare ambities kunnen worden geformuleerd.

leerd die zowel voortbouwen op bestaand beleid, tegemoet komen aan een concrete behoefte in het maatschappelijk veld en gelet op de maatschappelijke baten geen onevenredige kosten met zich brengen (zie tabel 6.2 voor het overzicht). In de breedte kan zeker worden gesproken van codificatie van het huidige provinciale en gemeentelijke streektaalbeleid. Een beleid dat aan het eind van de jaren zeventig werd ontwikkeld en dat naast een geleidelijk groei ook opmerkelijke continuïteit kent.

Tabel 6.2: Artikel 12 m.b.t. culturele activiteiten en voorzieningen

1	aan te moedigen en te bevorderen dat uitingen en initiatieven in de streektaal worden aangeboden en dat deze uitingen ook algemeen toegankelijk zijn	Artikel 12, lid 1, sub a
2	te bevorderen dat door vertaling, nasynchronisatie of ondertiteling in de streektaal kennis kan worden genomen van in een andere taal geproduceerde werken	Artikel 12, lid 1, sub c
3	er op toe te zien dat de organisaties die verantwoordelijk zijn voor culturele agenda's de kennis en het gebruik van de streektaal in hun programmering integreren	Artikel 12, lid 1, sub d
4	maatregelen te bevorderen om te verzekeren dat de culturele instellingen ook beschikken over personeel dat de streektaal volledig beheerst	Artikel 12, lid 1, sub e
5	te bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van de Nedersaksische streektaal rechtstreeks deelnemen aan het produceren en programmeren van culturele activiteiten en voorzieningen	Artikel 12, lid 1, sub f
6	de oprichting aan te moedigen van organisaties die verantwoordelijk zijn voor het bewaren en verzamelen van exemplaren van producten die zijn gesteld in de Nedersaksische streektaal	Artikel 12, lid 1, sub g
7	waar nodig diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek in het leven te roepen en te bekostigen (...) teneinde passende, administratieve, commerciële, economische, sociale, technische en juridische terminologie in de streektaal te ontwikkelen en in stand te houden	Artikel 12, lid 1, sub h

Domeinverkenning economisch en sociaal leven

7.1 Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998

In artikel 7, lid 2, eerste volzin staat “de Partijen verplichten zich tot het wegnemen (...) van onderscheid, uitsluiting, beperking (...) betreffende het gebruik van een streektaal (...)” (*discriminatieverbod*).

In artikel 7, lid 2, tweede volzin staat “De aanneming van bijzondere maatregelen ten gunste van streektalen (...) gericht op bevordering van gelijkheid tussen de gebruikers van deze streektaal en de overige bevolking (...) wordt niet beschouwd als discriminerend tegen de gebruikers van de meer algemeen gebruikte taal” (*positieve actie toelaatbaar*).

In artikel 7, lid 1, sub d staat dat de Partijen zich laten leiden door het doel om “het gebruik van de streektaal (...) in gesproken of geschreven vorm in het (...) particuliere leven te vergemakkelijken en aan te moedigen” (*stimuleringsstaak*). Onder het particuliere leven wordt vooral begrepen het economisch en sociaal leven.

7.2 Wat is sinds 1998 bereikt?

Uit de erkenningsaanvraag voor het Nedersaksisch¹ en de derde rapportage aan de Raad van Europa blijkt dat de vier provincies en de twee gemeenten ten aanzien van het gebruik van het Nedersaksisch in de wereld van arbeid, bedrijf en zorg geen concrete beleidsmaatregelen hebben voorgesteld.

Wel zijn er in de loop der tijd enkele beleidsmaatregelen genomen. Bij de provincie Groningen bestaat het plan om medewerkers op eigen verzoek in werktijd een cursus Groninger streektaal te laten volgen waarbij de werkgever de kosten van deze cursus voor zijn rekening neemt.

Het Van Deins Instituut heeft in deze periode een tweetal onderzoeken laten uitvoeren naar het gebruik en de meerwaarde van het Twents voor de han-

¹ Bijlage bij brief tot erkenning onder Deel II van de provincies Drenthe, Gelderland, Groningen en Overijssel en de gemeenten Oost- en Weststellingwerf aan de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, mei 1996; zie ook bijlage I bij de petitie aan de Vaste Commissie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van de Tweede Kamer, 26-9-2006.

del en de zorgverlening.² Uit beide onderzoeken komt naar voren dat in zowel de winkels als de zorg regelmatig gebruik wordt gemaakt van de streektaal. In de handel (retail) blijkt het gebruik van de streektaal de sfeer te bevorderen en draagt het streektaalgebruik bij aan het onderling vertrouwen tussen koper en verkoper.

In de zorg wordt de streektaal vooral gebruikt in het verkeer tussen verplegenden en (oudere) zorgvragers. In het verkeer tussen professionele zorgaanbieders (artsen) en zorgvragers wordt meestal de standaardtaal, het Nederlands, als communicatiemiddel gebruikt. De onderzoeker stelt dat het onvermogen (of de onwil) van veel zorgaanbieders om in de streektaal met de zorgvragers te communiceren de kans op misverstanden en onbegrip vergroot. Een belangrijk voordeel van het gebruik van de streektaal in de spreekkamer is dat sommige zorgvragers zich het beste in deze streektaal kunnen uitdrukken, omdat de sociale afstand tussen zorgaanbieder en zorgvrager wordt verkleind en mede daardoor het wederzijds begrip wellicht wordt vergroot.

Naar aanleiding van het onderzoek naar de handelssector heeft het Van Deirse Instituut stickers op de markt gebracht die door de ondernemer in het winkelpand kunnen worden bevestigd en waarmee deze ondernemer aangeeft dat er in deze zaak Twents gesproken kan worden. Op basis van het andere onderzoek werd de aanbeveling geformuleerd om in ontvangstruimten van verpleeg-, verzorgings- en ziekenhuizen zo nu en dan teksten (gedichten) in de streektaal te exposeren waardoor de drempel tot het gebruik van de streektaal in de spreekkamer wordt verlaagd. Zo kan worden gedacht aan in de streektaal gestelde verhalen of gedichten die aansluiten bij aspecten van ziekte, verdriet, zorg, hoop en herstel.

Medewerkers van de streektaalinstututen (Huis van de Taol, IJsselacademie, Twentse Welle, Huis van de Groninger Cultuur, Stellingwarver Schrieverstront, etc) merken op dat zij met enige regelmaat reageren op verzoeken van lokale en regionale ondernemers hen te helpen bij het goed presenteren van hun product of dienst met slogans en wervende teksten in de streektaal. Ook bierbrouwer Grolsch die inmiddels is overgegaan in Zuid-Afrikaanse handen, laat zich bij reclamecampagnes gericht op Oost-Nederland adviseren door een streektaalfunctionaris. Het imago van streektaal is dat van ambachtelijke kwaliteit, persoonlijke aandacht, rust, betrouwbaarheid, degelijkheid, integriteit. In de stad Kampen laat de gemeente in het kader van de campagne Veiligheid op straat affiches verspreiden met de Nedersaksische slogan: *Mut tèt nou met alle geweld?*

---

² D.C. de Vries, *Wie Twents spreekt krijgt meer klanten*: een onderzoek naar de commerciële waarde van het Twents, Toegepaste Communicatie Wetenschap, Universiteit Twente, Enschede, 1999; J. Loeven, *Als je plat kunt praten, moet je het niet laten*, Onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van het gebruik van de streektaal in de zorg, Universiteit Twente, Enschede, 2005.

De humanistische raadvrouw van de WoonZorgService Veendam³ stelt dat in de ouderenzorg de beheersing van de streektaal door het verplegend en verzorgend personeel steeds minder vanzelfsprekend is. Veel oudere bewoners van het betreffende verzorgingshuis stellen in de dagelijkse omgang (ADL) het gebruik van de streektaal op prijs. Thans wordt aan nieuwe personeelsleden die de streektaal nog niet beheersen, niet de eis gesteld dat ze eerst een streektaal cursus moeten volgen voordat zij in (vaste) dienst worden aangenomen. Het beheersen van de streektaal is echter wel een element dat bij de personeelsselectie een positief onderscheidende rol speelt. Deze raadvrouw ervaart in haar praktijk dat het gesprek met de bewoners sterk wordt bevorderd wanneer de hulpverlener desgewenst (dus op verzoek van de zorgvrager) kan overschakelen naar de streektaal.

In welke mate streektaalgebruik bij het verkrijgen van een baan in de handel of de zorg een minpunt vormt, kon niet worden vastgesteld. Naar de discriminatie van streektaalgebruikers is – voorzover kon worden vastgesteld – geen enkel onderzoek gedaan. Zulk onderzoek is wellicht ook lastig omdat vrijwel alle Nedersaksische streektaalgebruikers het standaard-Nederlands beheersen en daar zonder moeite naar kunnen overstappen.

Van gevallen van positieve discriminatie ten gunste van de streektaalgebruiker zijn in de gesprekken geen voorbeelden genoemd. Uit informatie over de personeelswerving door provincies en regionale omroepen komt naar voren dat de actieve beheersing van de streektaal daar geen pré vormt bij het verkrijgen van een baan. Bij de werving van personeel wordt door deze publiekrechtelijke werkgevers vooral aandacht besteed aan het voldoen aan vakkwalificaties (voltooide opleiding, werkervaring) en niet aan de beheersing van de streektaal van het te bedienen verzorgingsgebied.

De afgelopen jaren heeft de markt voor boeken en bundels in de streektaal zich gunstig ontwikkeld. Een woordvoerder van uitgeverij Profiel⁴ stelt dat de markt voor publicaties in het Gronings stabiel is, terwijl de markt voor publicaties waarin deze streektaal wordt gecombineerd met het Nederlands nog steeds groeit. Een variant van deze combinatie van talen is dat de hoofdtekst van het kinderboek (de verhaallijn) in het Nederlands wordt gesteld, terwijl de dialogen, prentjes en versjes in de streektaal worden weergegeven. Een andere variant van deze meertaligheid is dat op de rechterbladzijde de originele tekst in de streektaal staat, terwijl op de linkerpagina de vertaling in het Nederlands staat. De uitgeefster heeft de indruk dat het actieve gebruik van de streektaal in het openbare leven wellicht terugloopt, maar dat de belangstelling voor publicaties in de streektaal juist groeit. Publicaties waarbij streektaal en standaard-Nederlands worden gecombineerd, kennen een veel ruimer verspreidingsgebied dan publicaties waarin uitsluitend streektaal wordt gebruikt.

³ Zie H. Schipper-Baptist, Toal van Mien Haart, Toal van Mien Gemoud, in: *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, jaargang 9, nr.41, pp. 6-11.

⁴ J. van Meerendonk, uitgeefster Profiel en Scholma Druk, Bedum.

Ook niet-streektaaligen (bijvoorbeeld toeristen) beginnen oog te krijgen voor de zeggingskracht van authentieke gedichten en verhalen in de Nedersaksische streektaalen. Binnen het cultuurtoerisme⁵ is sprake van groeiende aandacht voor het streekeigene. Tweektaligheid wordt in deze benadering van het toeristische product verbonden met eigen identiteit, kleur en geur.

Zo hebben provincie- en gemeentebesturen subsidies verleend om sommige publicaties in de streektaal van een goed verzorgde lay-out en illustraties te voorzien. Anderzijds zijn er de afgelopen tien jaar zowel door individuele auteurs als groepen samenwerkende auteurs allerlei titels in de markt gezet die het grote (lezers)publiek hebben weten te bereiken. Bij individuele schrijvers die hoge oplagen hebben gehaald, kunnen de namen van Johan Veenstra en Gré van der Veen worden genoemd. Succesvolle samenwerkingsverbanden (van vertalers) waren de groepen die de Bijbel in het Twents en het Gronings hebben uitgebracht.

Er zijn ondernemers⁶ die de streektaal in hun relatie met leveranciers en afnemers gebruiken om drempels te verlagen en om beter contact te krijgen met deze zakelijke partners. Er zijn ook bedrijven (met name in de bouw) die bevorderen dat het personeel zich op de werkplek onderling verstaat door middel van de streektaal. Ook in de zorg kan het management stimuleren dat er in de streektaal wordt gecommuniceerd. In gesprekken tussen zorgvragers en zorgaanbieders treden dan wellicht minder vaak misverstanden, afstandelijkheden en situaties van wantrouwen op. Dit zou kunnen betekenen dat deze instellingen (thuiszorg) in de toekomst vaker gebruik zullen maken van het (in company) aanbod van cursussen streektaal. Ook hier ligt een aangrijpingspunt voor overheidsbeleid. Tenslotte is het voor de verkoop van groot belang dat publicaties in de streektaal er goed verzorgd uitzien. Een imago van stoffigheid moet worden vermeden. Subsidies gericht op goed uitgevoerde illustraties, harde kaft en een goede wervingscampagne bevorderen het imago van titels en producties in de streektaal.

7.3 Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II

Omdat de vier provincies en twee gemeenten de afgelopen tien jaar nog weinig beleidsmaatregelen hebben genomen om het gebruik van de streektaal in de wereld van handel, zorg en bedrijf te bevorderen, is het lastig de werking van deze maatregelen te toetsen aan de drie doelen: nondiscriminatie, positieve actie en stimulering. Toch kunnen wel enkele, voorzichtige conclusies worden getrokken.

⁵ Uitgeverij Profiel speelt een niet onbelangrijke rol bij de promotie van Groningen als toeristisch product.

⁶ Gesprek met H. Nijhuis, taalconsulent van de Twentse Welle; D.C. de Vries, *Wie Twents spreekt krijgt meer klanten*: een onderzoek naar de commerciële waarde van het Twents, Toegepaste Communicatie Wetenschap, Universiteit Twente, Enschede, 1999.

Vrijwel nergens – wellicht met uitzondering van een enkele instelling in de ouderenzorg of thuiszorg – is sprake geweest van positieve actie ten gunste van streektaalgebruikers. Bij positieve actie hebben personen die de plaatselijke streektaal machtig zijn een streepje voor op kandidaten van gelijke geschiktheid die deze streektaal niet beheersen. Een neveneffect van positieve actie is dat de streektalige medewerkers als bagage ook meer begrip met zich meebrengen voor wat er leeft in de streek.

Deze domeinverkenning leidt tot de conclusie dat er bij de personeelsselectie door de regionale omroep, het provinciebestuur en het gemeentebestuur op geen enkele wijze sprake is geweest van positieve actie. De inwerkingtreding van Deel II in 1998 brengt overigens wel met zich mee dat er op dit punt van de provinciebesturen en gemeentebesturen een zekere voorttrekkersrol verwacht had mogen worden.

Als contrast kan worden gewezen op het personeelsbeleid van de provincie Fryslân en dat van Omrop Fryslân.⁷ In beide organisaties (die vallen onder de bescherming van Deel III) wordt aan het actief beheersen van het Fries bij het aannemen van personeel een belangrijke waarde toegekend.

Met de inwerkingtreding van Deel II in 1998 mocht van de vier provincies en twee gemeenten worden verwacht dat zij actiever dan voorheen bewaken dat streektaligen niet lijden onder ongerechtvaardigde discriminatie. Met betrekking tot negatieve discriminatie op grond van streektaligheid zijn ons geen voorbeelden, maar ook geen gegevens bekend. Dit gebrek aan gegevens kan betekenen dat het verschijnsel zich in het geheel niet voordoet. Dit gebrek aan gegevens kan er echter ook op duiden dat het grote publiek er nog onvoldoende van doordrongen is dat streektaligheid geen grond mag zijn om te worden achtergesteld. Een derde mogelijkheid voor het ontbreken van meldingen van negatieve discriminatie kan zijn dat de streektaligen de standaardtaal (het ABN) zo goed beheersen dat zij in situaties van presentatie en selectie geen nadelen ondervinden. Gelet op het gebrek aan betrouwbare gegevens kan overigens niet worden uitgesloten dat in enkele gevallen een bekwame vakvrouw of vakman niet aan de slag is gekomen omdat bij de personeelsselectie de streektaligheid een negatief gewicht in de schaal heeft gelegd.

In artikel 7, lid 1, sub d worden de betrokken overheden aangemoedigd het gebruik van de streektaal in de wereld van arbeid en bedrijf te bevorderen. De streektaalinstututen hebben met hun adviezen op verzoek ongetwijfeld een stimulerende rol gespeeld. Ook de wetenschapswinkel van de Universiteit Twente heeft op dit vlak twee grensverleggende onderzoeken verricht. Ook de projectsubsidies die de provincies en gemeenten hebben verstrekt voor het uitbrengen van enkele titels in de streektaal hebben – zij het met een zekere omweg – bijgedragen aan het gebruik van de streektaal in de wereld van uit-

⁷ SONT, *Streektaal en media*, verslag van een symposium, Borne, 2007. Dr.P. Hemminga, *Het beleid inzake unieke talen: een onderzoek naar het beleid en de beleidsvorming met betrekking tot een drietal unieke talen: het Fries in Nederland en het Noordfries en Sorbisch in Duitsland*, Fryske Akademy, Leeuwarden, 2000, proefschrift, pp. 171-242.

geverij, boekhandel, bibliotheek en toerisme. In enkele gebieden zijn met subsidie van de provincie streektaalcurssussen voor volwassenen ontwikkeld. Dit cursusaanbod is ook geschikt voor medewerkers van bedrijven en instellingen die een publiek bedienen dat zich in sterke mate wenst te bedienen van de streektaal.

7.4 Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III

Hoewel niet duidelijk is of de ambities van Deel II geheel en al zijn verwezenlijkt, wordt in deze paragraaf toch een poging gedaan om een meer concreet ambitieniveau te formuleren.⁸ Daarbij wordt gestreefd naar 1) voortbouwen op wat er reeds is, 2) inspelen op manifeste behoeften en 3) een positieve verhouding tussen de kosten en de resultaten van de te nemen maatregelen. Vanuit deze invalshoek zijn de negen afzonderlijke elementen van artikel 13 van een nadere uitwerking voorzien. Deze exercitie leidt tot adviezen over te formuleren ambities. Soms is het advies om de betreffende ambitie voorlopig niet op te nemen. Soms luidt het advies om de betreffende ambitie juist wel als beleidsdoel na te streven:

1.a: *“uit de wetgeving de bepalingen te verwijderen waardoor zonder gerechtvaardigde redenen het gebruik van de streektaal (...) wordt (...) beperkt.”*

Tot op heden is geen systematisch onderzoek gedaan naar de voorkeur van de Nederlandse wetgever voor standaard-Nederlands bij het opstellen van bijvoorbeeld productbeschrijvingen, technische handleidingen of oprichtingsakten en statuten van rechtspersonen. We mogen echter aannemen dat in al deze gevallen standaard-Nederlands is voorgeschreven. Het is nog de vraag of er wel aan de bovengenoemde ambitie van het Handvest kan worden voldaan. Zo moet er op worden gewezen dat in de wettelijke bepalingen ten aanzien van gelijke behandeling⁹ het woord (streek)taal ontbreekt. Omdat de streektaal vooral gedijt in het mondelinge gebruik, wordt afgeraden om te mikken op nakoming van artikel 13, lid 1, onder a. Het implementeren van dit element richt zich immers vooral op het gebruik van de streektaal in schriftelijke documenten.

1.b: *“te verbieden dat in de interne voorschriften van ondernemingen en in particuliere documenten clauses worden opgenomen die het gebruik van de streektaal (...) beperken.”*

⁸ Zie de bijlage bij de petitie aangeboden aan de vaste commissie binnenlandse zaken op 26 september 2006; en D.G.C. Vliegthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, z.j., pp. 36-39.

⁹ In artikel 1, Grondwet en artikel 1, Algemene Wet Gelijke Behandeling zal de lezer tevergeefs zoeken naar het woord “taal” of meer precies het woord “streektaal”.

Opnieuw doet zich de vraag voor of deze bepaling wel van toepassing is. Hoewel het theoretisch denkbaar is om in nationale wetgeving een bepaling van deze strekking op te nemen, bestaat de indruk dat daarmee wordt bijgedragen aan een zogeheten dode letter (symboolwetgeving), zonder maatschappelijke functionaliteit (afdwingbaarheid). Derhalve wordt afgeraden om te mikken op nakoming van artikel 13, lid 1, onder b.

1.c: *“zich te verzetten tegen praktijken gericht op ontmoediging van gebruik van een streektaal (...) in verband met economische en sociale activiteiten.”*

Op grond van Deel II bestaat reeds de verplichting om op te treden tegen negatieve discriminatie op de arbeidsmarkt vanwege streektaaligheid. Ook nu al dienen provinciebesturen en gemeentebesturen alert te zijn op overtredingen van het discriminatieverbod in het arbeidsleven, bedrijfsleven en de handel. Aan personen die menen te lijden onder discriminatie vanwege het gebruik van de streektaal kan een klachtprocedure worden aangeboden. Een dergelijk meldpunt is echter nog niet geïnstalleerd. Het behoort tot de mogelijkheden dat overheden in de media naar buiten treden door zaken openlijk te benoemen ('naming and shaming'). Op dit moment wordt een dergelijke voorziening (klachtrecht respectievelijk toezicht) nog niet aangetroffen, maar het is zeker dat met steun van de provinciale volksvertegenwoordiging een verordening van deze strekking in het leven wordt geroepen: we doen dus de aanbeveling om artikel 13, lid 1, sub c, als ambitie te onderschrijven. Dit impliceert tevens een zelfbewust promoten van de slogan: “Nedersaksisch in winkel, handel en bedrijf: steeds daar waar dat kan!”

1.d: *“het gebruik van het Nedersaksisch met andere middelen te vergemakkelijken”.*

Deze bepaling nodigt uit voort te bouwen op maatregelen die reeds in het verleden zijn ontwikkeld. In dit kader kan worden gedacht aan provinciebesturen, regionale omroepen en gemeentebesturen die aan hun personeel een cursus streektaal aanbieden. Ook is het mogelijk met subsidie publicaties en toeristische werving in de streektaal te promoten. Meer dan in het verleden kunnen de overheden onder verwijzing naar verricht onderzoek benadrukken dat het gebruik van de streektaal afstanden overbrugt, misverstanden verkleint en vertrouwen bevordert. We raden aan artikel 13, lid 1, sub d, als ambitie te onderschrijven. Een en ander betekent ook het actief gebruiken van de streektaal door de overheden zelf, bijvoorbeeld bij het plegen van recreatief-toeristische werving.

2.a: *“in hun financiële voorschriften en voorschriften betreffende het bankwezen bepalingen op te nemen waardoor (...) het gebruik van een streektaal (...) wordt mogelijk gemaakt bij het opstellen van betalingsopdrachten.”*

De vraag kan worden opgeworpen of de Nederlandse overheid op het punt van de taal wel invloed zou behoren uit te oefenen op het bankwezen. Maar ook wanneer we gemakshalve aannemen dat de overheid daarover wel zeggenschap behoort te hebben, moeten we constateren dat de functionaliteit van bovenstaande ambitie beperkt is. Het betalingsverkeer is in toenemende mate onderhevig aan digitalisering en daarmee aan een gestandaardiseerd en formeel gebruik van de standaardtaal. De kracht van de streektaal ligt in de gesproken en persoonlijke variant. We raden derhalve af banken te gaan voorschrijven de streektaal te gaan gebruiken bij financiële transacties. We raden af te streven naar implementatie van de bepaling in artikel 13, lid 2, sub a.

2.b: *“te bevorderen dat in de rechtstreeks, onder hun toezicht staande economische en sociale sectoren activiteiten worden georganiseerd ter bevordering van de streektaal.”*

In het openbaar vervoer, de jeugdzorg, de bibliotheken en veel andere sectoren die vallen onder de (prestatie)financiering van de provincies en daarmee ook onder het financieel toezicht staan van de provincies, zijn er regelmatig publiekscontacten tussen uitvoerende functionarissen (chauffeurs, baliemedewerkers) en het grote publiek. Het is zeer waarschijnlijk dat in het streekvervoer en de plattelandsbibliotheken veelvuldig gebruik wordt gemaakt van de streektaal. In de provincie Fryslân is onder gebruikmaking van de provinciale bevoegdheden in het kader van de Wet Personenvervoer 2000 aan de streekvervoerder Arriva dringend het verzoek gedaan het personeel te scholen in de Friese taal. Een dergelijk voorbeeld ligt ook voor de hand in het Nedersaksische taalgebied. In dat verband doen wij de aanbeveling om te mikken op verwezenlijking van artikel 13, lid 2, onder b.

2.c: *“te waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, bejaardentehuizen en andere tehuizen de mogelijkheid bieden om personen die een streektaal gebruiken (...) in de eigen taal te ontvangen en te behandelen.”*

Uit onderzoek¹⁰ komt naar voren dat er op dit moment met name in de zorg een grote behoefte bestaat aan een verbetering van de communicatie tussen professionele zorgaanbieders en de (oudere) zorgvragers. Respect van de professionele hulpverlener voor de eigen, gesproken taal van de hulpvrager kan in belangrijke mate bijdragen aan verbetering van de zorgkwaliteit. In dat verband is het lonend dat de provinciebesturen en gemeentebesturen stimuleren¹¹ dat het verzorgend personeel (WMO, thuiszorg, verzorgingshuizen) mede op kosten van de provinciebesturen dan wel gemeentebesturen cursussen worden

¹⁰ J. Loeven, *Als je plat kunt praten, moet je het niet laten*: onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van het gebruik van de streektaal in de zorg, Universiteit Twente, Enschede, 2005; H. Schipper-Baptist, Toal van Mien Haart, Toal van Mien Gemoud, in: *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, jaargang 9, nr.41, pp. 6-11.

¹¹ Zo heeft de IJsselacademie te Kampen samen met de SPW-opleiding van het Deltion-College te Zwolle een lesprogramma ontwikkeld voor het gebruik van de streektaal in de zorg.

aangeboden waardoor het verplegend en behandelend personeel meer begrip krijgt en beter kan communiceren met diegenen die op hun zorg zijn aangewezen en de streektaal als eerste taal gebruiken. Om die reden doen we de aanbeveling de ambitie van artikel 13, lid 2, sub c te onderschrijven. Een van de manieren waarop thans aan deze ambitie uitwerking wordt gegeven, is de samenwerking tussen streektaalinstututen en MBO-opleidingen teneinde bij de opleiding tot zorgverlener aandacht te besteden aan de kennis en vaardigheid met ouderen in hun eigen streektaal te leren communiceren.

2.d: *“met passende middelen te verzekeren dat veiligheidsinstructies tevens in de streektaal worden gesteld.”*

Mede uit een oogpunt van doelmatigheid raden wij af te mikken op een implementatie van artikel 13, lid 2, sub d.

2.e: *“ervoor te zorgen dat door de bevoegde autoriteiten verspreide informatie betreffende de rechten van consumenten in de streektaal beschikbaar is.”*

Mede vanuit een oogpunt van doelmatigheid wordt consumenteninformatie landelijk verspreid in standaard-Nederlands. Aangezien vrijwel alle Nedersaksische streektaalgebruikers het ABN kunnen lezen is er geen meerwaarde wanneer deze consumenteninformatie tevens in de diverse Nedersaksische streektaalvarianten beschikbaar zou worden gesteld. Hier wegen de extra kosten niet op tegen de zeer beperkte extra baten. Daarom wordt afgeraden om te mikken op implementatie van artikel 13, lid 2, sub e.

7.5 Conclusie

Op dit moment is het beleid van de vier provincies en de twee gemeentebesturen met betrekking tot het gebruik van het Nedersaksisch in de wereld van arbeid en bedrijf nog niet ver uitgewerkt. Er is sprake van subsidiëring, ondersteuning door de streektaalinstututen en in beperkte mate van probleemverkenkend onderzoek. In beleidswetenschappelijke termen kan wellicht gesproken worden van leeg beleid.¹² Toch is er reden over te gaan tot een iets meer actief beleid. In de zorg is er immers een manifeste behoefte aan een frequenter gebruik van de streektaal. In de handel en het toerisme liggen er kansen om afstanden te verkleinen en ambachtelijkheid te benadrukken. Dus ligt er ook op het vlak van de overheid een taak een en ander mogelijk te maken. Dat laatste kan door te zorgen voor een goede streektaal-infrastructuur maar ook door toezicht te houden en streektaalgebruik te stimuleren. Per saldo worden vier nastrevenswaardige ambities gesignaleerd.

¹² M.S. de Vries, Problemen op de agenda, in: A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red), *Overheidsbeleid*, Alpen aan den Rijn, 2003, hoofdstuk 3.

Tabel 7.1: Artikel 13 m.b.t. het economisch en sociaal leven

1	zich te verzetten tegen praktijken gericht op ontmoediging van gebruik van een streektaal (...) in verband met economische en sociale activiteiten	Artikel 13, lid 1, sub c
2	het gebruik van het Nedersaksisch met andere middelen te vergemakkelijken	Artikel 13, lid 1, sub d
3	te bevorderen dat in de rechtstreeks onder hun toezicht staande economische en sociale sectoren activiteiten worden georganiseerd ter bevordering van de streektaal	Artikel 13, lid 2, sub b
4	te waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, bejaarden-tehuizen en andere tehuizen de mogelijkheid bieden om personen die een streektaal gebruiken (...) in de eigen taal te ontvangen en te behandelen	Artikel 13, lid 2, sub c

Domeinverkenning grensoverschrijdende uitwisselingen

8.1 Ambities bij erkenning Nedersaksisch onder Deel II in 1998

Artikel 7, lid 1, onder i, impliceert dat de Nederlandse overheden “passende soorten internationale uitwisselingen, op de door dit Handvest bestreken terreinen, voor streektaalen (...) die in identieke of soortgelijke vorm worden gebruikt in twee of meer Europese Staten, bevorderen”. Deze bepaling uit Deel II van het Handvest heeft een bijzondere relevantie voor de onderscheiden varianten van het Nedersaksisch (grensoverschrijdende uitwisseling).

Vanaf plus minus 800 (de kerstening ten tijde van Karel de Grote) tot aan de Reformatie (waaronder bijvoorbeeld de Reductie van Groningen in 1594) vormde het Nedersaksisch de lingua franca van het Hanze-verband. Overal langs de kust van Noordzee en Oostzee werd het Nedersaksisch gesproken en geschreven. Als hoofdstad gelegen in het centrum van deze Nedersaksische taalzone wordt meestal de Noordduitse stad Lübeck aangewezen.¹ Aan de westgrens van deze historische taalzone treffen we de IJsselsteden Kampen, Zwolle, Deventer en Doesburg aan. Ook steden als Groningen en Ommen namen binnen het kader van de Hanze actief deel aan het handelsverkeer. Met de opkomst in de zestiende eeuw van het (Hanze-)vrije Amsterdam, het Dordtse calvinisme en het standaard-Nederlands (de Statenvertaling) aan de westzijde, en van Berlijn, het lutheranisme en het Hoogduits (de Luther-bijbel) aan de oostzijde, werd het Nedersaksisch als dominante taal geleidelijk verdrongen en bleven er in perifere gebieden tussen de Poolse grens aan de oostzijde en de Lauwers respectievelijk de Tjonger en IJssel aan de westzijde taalgroepen over die Nedersaksisch bleven spreken als hun eerste of tweede taal.

---

¹ Zie: Hidde Feenstra, Historische ontwikkelingen in het Nedersaksische taalgebied, in: Henk Bloemhoff e.a., *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 2008, pp. 1-22; Hermann Niebaum, Het Oostnederlandse taallandschap tot het begin van de negentiende eeuw, in: Henk Bloemhoff e.a., *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 2008, pp. 52-64, Hermann Niebaum, Regio, taal en politiek, in: M.G.J. Duijvendak (red.), *Regionaal besef in het Noorden*: opstellen aangeboden bij het afscheid van prof. dr. P.Th.M. Boekholt, Van Gorcum, Assen, 2003, pp. 88-108;

In het naburige grensland kan bij deze Nedersaksische streektaalvarianten worden gedacht aan: Oostfries, Eemslands, Munsterlands en Westfaals. In eigen land kan worden gedacht aan; het Urks, het Kampens, Stellingwerfs, Gronings, Drents, Veluws, Twents, Achterhoeks, Sallands en Zwols.

8.2 Wat is sinds 1998 bereikt?

In het noordoostelijke, Nedersaksische deel van Nederland zijn opvallend veel gemeenten een jumelage aangegaan met gemeenten in Ostfriesland, Emsland en Munsterland.² Tijdens de jaarlijkse jumelagebezoeken wordt opvallend vaak en tot wederzijds genoegen in het Nederduits respectievelijk Nedersaksisch met elkaar gesproken.³ De vier noordoostelijke provincies en twee Stellingwerper gemeenten zijn actief op het vlak van landsgrensoverschrijdende samenwerking. Zo kan in de eerste plaats worden gewezen op de Nieuwe Hanzes Interregio (te Oldenburg): een samenwerkingsverband van de provincies Groningen, Fryslân, Drenthe en Overijssel met de Duitse bondsstaten Nedersaksen en Bremen. Verder kan worden gewezen op de Eems Dollard Regio te Nieuweschans-Bunde en de Euregio te Gronau.⁴ Beide Europese samenwerkingsverbanden binnen het Nedersaksische taalgebied verbinden Nederlandse en Duitse gemeenten met elkaar. In het kader van deze drie samenwerkingsverbanden worden diverse grensoverschrijdende Leader-projecten met succes tot uitvoering gebracht. Op zich is er een (zeer) goede gelegenheidsstructuur ontwikkeld om op bestuurlijk en ambtelijk niveau Nederduits respectievelijk Nedersaksisch met elkaar te spreken.⁵

Toch kan ook een zekere terughoudendheid worden geconstateerd aan zowel Nederlandse als Duitse zijde om in bestuurlijke overlegsituaties en bij het ontwikkelen en tot uitvoering brengen van gemeenschappelijke INTERREG-projecten het Nederduits/Nedersaksisch te benutten.⁶ Eén van de redenen is

² Vergelijk www.stedenbanden.nl: te noemen zijn onder andere: Pekela-Grossefehn, Eemsmond-Borkum, Bellingwedde-Rhede, Tubbergen-Uelsen, Ommen-Recke, Haaksbergen-Ahaus, Assen-Bad Bentheim; Epe-Gronau, Ten Boer-Hesel; Berkelland-Reken; Zutphen-Horstmar.

³ Zie voor uitvoerige informatie over het gebruik van verwante streektaalen in landsgrensoverschrijdend verkeer Dr. Charlotte Giesbers, *Dialecten op de grens van twee talen*: Een dialectologisch en sociolinguïstisch onderzoek in het Kleverlands taalgebied, proefschrift, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2008.

⁴ Telefonisch werd nadere informatie ingewonnen bij de heer Frank van Es van de NHI, mevrouw Vonk van de EU-regio en de heer Armin Galinat van de EDR.

⁵ In een overleg met de staatssecretaris De Vries van Binnenlandse Zaken gaven de vier provincies en twee gemeenten aan dat er regelmatig op cultureel vlak wordt samengewerkt met de oosterburen. Zie verslag bestuurlijk overleg Nedersaksisch, 9 mei 2000, Den Haag

⁶ Reinhard Goltz, directeur van het Institut für Nederdütske Spraak te Bremen, spreekt Nederlanders consequent toe in het Platt, zie: Reinhard Goltz, Woso höört Nedersaksisch in Platt III vun de Sprachencharta?, in: SONT, *Nedersaksisch in beweging*, Borne 2004, pp. 6-9; Reinhard Goltz, De Tokunft vun dat Plattdütsk: Wat deit de Staat – wat maakt de Verwaltung?, in: Henk Bloemhoff en Piet Hemminga (red), *Streektaal en duurzaamheid*, Stellingwarver Schrieversronte, Oldeberkoop 2007, pp. 79-88.

dat aan beide zijden van de grens niet alle aanwezige bestuurders en ambtenaren Nederduits respectievelijk Nedersaksisch actief kunnen spreken. Dit is een punt van aandacht.⁷ Een en ander is ook terug te voeren tot het gegeven dat deze grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden zelf nog geen consequent taalbeleid hebben ontwikkeld. Tussen de Nedersaksische streektaalinstututen⁸ en de Nederduitse streektaalinstututen⁹ bestaat een levendige uitwisseling. Professionele inzichten worden uitgewisseld en gemeenschappelijke projecten worden opgepakt.¹⁰ Daarnaast stimuleren deze professionele instututen dat er ook een levendige, grensoverschrijdende uitwisseling is op het niveau van de verschillende organisaties van vrijwilligers.¹¹

8.3 Beoordeling stand van zaken vanuit ambities Deel II

Op universitair niveau¹² is sprake van levendige, internationale uitwisseling van theoretische perspectieven, onderzoeksvragen en bevindingen. Op het niveau van maatschappelijke organisaties (ngo's) onderhouden SONT en de "Bundesraat för Nedderdüütsch" te Bremen nauw en regelmatig contact. Op het vlak van de jumelages tussen gemeenten, de uitwisseling tussen organisaties van vrijwilligers, en het professionele contact tussen de streektaalinstututen is er de laatste tien jaar – zoals in de voorgaande paragraaf werd besproken – aan beide zijden van de Eems het nodige tot stand gebracht. Dat de internationale uitwisseling floreert, is op zich niet uitzonderlijk. Aan de westzijde van de Eems geldt immers Deel II van het Handvest en aan de oostzijde van de Eems is Deel III van toepassing.

⁷ Voor het Nederlandse deel van deze zone van grensoverschrijdende samenwerking is Deel II van het Handvest voor regionale talen van toepassing terwijl voor Nedersaksen deel III van het Handvest van toepassing is.

⁸ SONT, Huus van de Taol, Stellingwarver Schrieversronte, Staring Instituut, Bureau Groninger Taal en Cultuur (RuG), Huis van de Groninger Cultuur, Stichting Grunneger Toal, IJsselacademie, Van Deinsse Instituut, Twentse Welle, IJsselacademie.

⁹ Plattdütskbüro te Aurich, Verein Oostfreeske Taal te Aurich, Institut för Nedderdüütsch Spraak te Bremen en het Landeskundliches Institut Westmünsterland te Vreden.

¹⁰ Als aansprekend voorbeeld van een landsgrensoverschrijdend project van twee streektaalinstututen (het Staringinstituut te Doetinchem en het Landeskundliches Instituut Münsterland te Vreden) noemen wij de Dialectatlas Westmünsterland-Achterhoek, Georg Cornelissen, Alexander Schaars en Tomothy Sodman, *Dialekt à la carte: Dialektatlas Westmünsterland-Achterhoek*, Keulen, 1993. Ook kan worden gewezen op het project Grensoverschrijdende streektalen (GOS): door de IJsselacademie te Kampen en het Instituut Münsterland te Vreden wordt een gemeenschappelijk woordenboek ontwikkeld voor Overijssel en Münsterland.

¹¹ Te denken valt aan de levendige ontmoetingen tussen streektaalschrijvers die verbonden zijn aan de Stichting Grunneger Toal en streektaalschrijvers die verbonden zijn aan de Vereen för oostfreeske Spraak en vele publieksactiviteiten die worden georganiseerd door de Stichting Achterhoek-Münsterland.

¹² Met name moet hier worden genoemd het werk van Prof.dr. Hermann Niebaum, het hoofd van het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen..

Toch is het in dat verband opvallend te noemen dat de drie intergouvernementele samenwerkingsverbanden (NHI, EDR, EU-regio) geen beleid hebben ontwikkeld ten aanzien van het gebruik en het stimuleren van de diverse varianten van het Nedersaksisch. En ook valt op dat er op het bestuurlijke niveau – voorzover wij hebben kunnen vaststellen – nog geen reguliere contacten zijn tussen de gedeputeerden voor streektaal van de vier provincies (Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland), de beide stellingverwer burgemeesters enerzijds en de ministers voor streektaal van de Länder Bremen, Hamburg, Nedersaksen, Sleeswijk-Holstein en Mecklenburg-Voorpommeren. In beleids-wetenschappelijke termen¹³ moet wellicht worden gesproken van suboptimalisatie. De aanwezige potenties worden onvoldoende benut en de aanwezige, latente behoeften worden zo onvoldoende bediend.

8.4 Ambitieniveau bij inwerkingtreding Deel III

Op het vlak van de grensoverschrijdende uitwisselingen wordt ruimschoots voldaan aan de ambities die bij de inwerkingtreding van Deel II werden aanvaard. In deze paragraaf wordt een poging gedaan het ambitieniveau te concretiseren.¹⁴ Daarbij streven wij naar 1) het voortbouwen op wat reeds is bereikt, 2) inspelen op manifeste behoeften van het publiek, en 3) een gunstige verhouding tussen de kosten van het verwezenlijken van deze ambitie en de maatschappelijke waarde van de resultaten. Vanuit deze invalshoek zijn de beide, afzonderlijke elementen van artikel 14 aan een nadere beschouwing onderworpen. Deze exercitie leidt tot adviezen over de te formuleren ambities voor de voor ons liggende periode.

14.a: *“te streven naar het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van dezelfde taal in de betrokken Staten op het gebied van cultuur; onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevorderd.”*

Tussen de Staat der Nederlanden en de Bondsrepubliek Duitsland zijn open grenzen. Aan beide zijden van de landsgrens kan met het zelfde betaalmiddel – de euro – worden betaald. Goed beschouwd, zijn er geen beletsels om elkaar te ontmoeten. De bestuurlijke infrastructuur (waaronder het Verdrag van Anholt) om afspraken te maken over gemeenschappelijke projecten gericht op het gebruik en het stimuleren van de Nedersaksische streektaal is reeds ontwikkeld (we denken daarbij aan: de NHI, EDR en EU-regio). Overigens wordt bij het entameren van grensoverschrijdende cultuurprojecten soms ook gebruik gemaakt van privaatrechtelijke rechtspersonen (stichtingen en verenigingen) of overeenkomsten respectievelijk convenanten. Dergelijke privaatrechtelij-

¹³ William Dunn, *Public Policy Analysis*, 2008..

¹⁴ Zie de bijlage bij de petitie aangeboden aan de vaste commissie binnenlandse zaken op 26 september 2006; maar ook D.G.C. Vliegenthart, *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, z.j., p. 40.

ke overeenkomsten liggen overigens reeds op dit moment ten grondslag aan grensoverschrijdende recreatieve projecten zoals fietsroutes, orgelroutes (georganiseerd door Organeum te Weener), kerkroutes (Wege in der Romanik) en dergelijke meer. Omdat er op dit aspect eenvoudig kan worden voortgeborduurd op de reeds bestaande samenwerking wordt voorgesteld te streven naar het implementeren van artikel 14, sub a.

14.b: *“ten behoeve van (het gebruik van de) streektaalen de samenwerking met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied dezelfde (Nedersaksische) taal wordt gebruikt (...) te vergemakkelijken en/of te bevorderen.”*

Deze ambitie bouwt voort op hetgeen reeds in het recente verleden tot stand is gebracht.¹⁵ De daartoe benodigde structuren zijn reeds aanwezig. Deze grensoverschrijdende bestuurlijke structuren kunnen echter vaker worden benut om ook het grensoverschrijdende gebruik van de streektaal te stimuleren.¹⁶ Omdat er op dit aspect wordt voortgeborduurd op reeds bestaande samenwerking en diverse goed lopende projecten, wordt voorgesteld te mikken op het implementeren van artikel 14, sub b.

8.5 Conclusie

Zonder extra beleidsinspanning kan worden voldaan aan de beide ambities die voortvloeien uit het volledig onderschrijven van artikel 14 van het Handvest. De infrastructuur (verdragen, overeenkomsten, instituties, cultuur van samenwerking) is reeds aanwezig en blijkt in de praktijk te functioneren. Wel is het zaak een meer uitgewerkt, grensoverschrijdend streektaalbeleid te ontwikkelen. Aan beide zijden van de Eems is de animo voor deze beleidsontwikkeling groot.¹⁷

¹⁵ In dit verband wijzen wij op het project “Over de Grup”. Dit is een initiatief van de Stichting Kostverloren (Groningen), de Stichting Huus van de Taol (Beilen) en de Heimat Verein Leer (Ostfriesland) waarbij in 2005 en 2006 popmusici uit zowel het Nedersaksische als het Plattdütske circuit op hetzelfde festival hebben opgetreden.

¹⁶ Zo werd in het bestuurlijk overleg Nedersaksisch met de toenmalige staatssecretaris van Binnenlandse Zaken (op 9-5-2000, te Den Haag) gewezen op mogelijkheden voor de verwerving van EU-subsidies (Interreg) voor het groeiend, grensoverschrijdend gebruik van erkende minderheidstalen (waaronder ook het Nedersaksisch).

¹⁷ Om de zienswijze(n) aan de oostzijde van de Eems te kunnen peilen zijn persoonlijke gesprekken gevoerd met mevrouw Cornelia Nath van de Ostfriesische Landschaft, Plattdütskbüro te Aurich en de heer Bernhard Buttjer van de gemeente Ihlow. Daarnaast zijn telefonische interviews gevoerd met de heer Frank van Es (NHI te Oldenburg), mevr. Vonk (Euregio te Gronau) en de heer Armin Gallinat (EDR, te Bunde).

Tabel 8.1: Artikel 14 m.b.t. grensoverschrijdende uitwisselingen

1	te streven naar het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van dezelfde taal in de betrokken Staten op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevorderd	Artikel 14, sub a
2	ten behoeve van (het gebruik van de) streektaalen de samenwerking met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied dezelfde (Nedersaksische) taal wordt gebruikt (...) te vergemakkelijken en/of te bevorderen	Artikel 14, sub b

De juridische toets

9.1 Inleiding

De centrale vraagstelling van de juridische toets luidt:

“Kan effectieve naleving van de verplichtingen uit Deel III worden gegarandeerd door de regionale overheden in de gebieden waar het Nedersaksisch wordt gesproken, zonder dat sprake zal zijn van vergroting van de bureaucratische last?”

Onder bureaucratische last verstaan wij de inspanningen ten behoeve van extra wet- en regelgeving, meer onderzoek, controle en verantwoording. We willen weten in hoeverre het mogelijk is het Nedersaksisch in het kader van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden als Deel III-taal te erkennen, zonder dat dit gepaard gaat met aanvullende bestuurslasten en extra wet- en regelgeving op het niveau van de centrale overheid terwijl toch sprake is van een duidelijk toegevoegde waarde (de effectiviteitsvoorwaarde). Deze juridische toets naar de noodzaak tot extra regelgeving vereist een analyse op twee niveaus:

- Op het internationale niveau: in hoeverre vereist het Europees Handvest zelf bestuurlijke c.q. wetgevingsactiviteit op rijksniveau?
- Op het nationale niveau: zijn er, ter nakoming van verplichtingen uit Deel III, maatregelen noodzakelijk die op grond van het Nederlandse recht tot de uitsluitende bevoegdheid van de rijksoverheid behoren?

Buiten de reikwijdte van dit onderzoek valt de taalkundige vraag naar de status van het Nedersaksisch: streek- of minderheidstaal. Bij ons onderzoek hebben wij als vertrekpunt genomen dat het Nedersaksisch als streektaal of minderheidstaal in de zin van art. 1 van het Handvest moet worden beschouwd.¹

9.2 Het internationale niveau: het Europees Handvest

In artikel 2 lid 2 van het Europees Handvest voor streektalen of talen van minderheden (verder ‘het Handvest’) wordt het volgende bepaald:

---

¹ Henk Bloemhoff, Jurjen van der Kooi, Hermann Niebaum en Siemon Reker, *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen 2008.

(...) *verplicht elke Partij zich tot toepassing van minimaal vijftig leden of letters daarvan, gekozen uit de bepalingen van Deel III van het Handvest* (...).

Daarmee is duidelijk dat het verdrag beoogt juridische verplichtingen in het leven te roepen. Echter, uit de formulering “de Partijen verplichten zich ertoe”, zoals deze ook in veel operationele bepalingen van het verdrag voorkomen, kan niet worden afgeleid dat de lidstaat per definitie verplicht is de verdragsrechtelijke verplichtingen om te zetten in nationale wettelijke regelingen en dat niet kan worden volstaan met feitelijke naleving en nakoming van de verdragsverplichtingen.

Wel blijkt uit met name het *Explanatory Report of the European Charter for Regional or Minority Languages* dat de partijen bij het Handvest aan een algemene “goede trouw” verplichting onderworpen zijn om toch zoveel mogelijk de meest gunstige wijze van implementatie te kiezen:

*“Broadly speaking, and in the absence of other relevant factors, this would imply, for instance, that the larger the number of speakers of a regional or minority language and the more homogeneous the regional population, the “stronger” the option which should be adopted; a weaker alternative should be adopted only when the stronger option cannot be applied owing to the situation of the language in question.”*²

Uit bovenstaand citaat blijkt dat het afhangt van het aantal personen dat de minderheidstaal spreekt, in welke intensiteit de vereisten van het Handvest moeten worden toegepast. In die context concluderen we dat een dergelijke afweging ook geldt voor het gezag van de grondslag die de instandhouding van de minderheidstaal waarborgt. We volgen daarbij de volgende redenering: hoe meer mensen de minderheidstaal spreken, des te beter hun recht op het gebruik van deze minderheidstaal moet worden gewaarborgd; en des te zwaarder de wettelijke grondslagen moeten zijn die de instandhouding van de minderheidstaal regelen. Daarbij moet worden bedacht dat het aantal personen dat Nedersaksisch spreekt, groter is dan het aantal Friestaligen; terwijl binnen het Nedersaksisch de variatie in streektaalvarianten groter is dan binnen het meer homogene Fries. Waar een wettelijke verankering van het recht op het gebruik van de streektaal wordt gekozen, moet dit gepaard gaan met feitelijke naleving van deze bepaling.

Het Handvest vereist niet dat op het moment van erkenning van het Nedersaksisch als Deel III-taal, reeds aan 35 ‘leden of letters’ wordt voldaan. Wel heeft de verdragspartij Nederland de juridische verplichting op zich genomen daaraan te gaan voldoen, binnen een redelijke termijn. Het Handvest kan in dit opzicht als een *groeimodel* worden beschouwd: de verklaring minimaal 35 verplichtingen werkelijk te willen realiseren kan als *voldoende* worden beschouwd. In de driejaarlijkse visitaties door het expertcomité van de Raad van Europa kan de voortgang van de naleving worden besproken en beoordeeld.

² Explanatory Report pag. 9, no. 46.

Het aanmelden van het Nedersaksisch als Deel III-taal zonder dat de bereidheid er is de nodige juridische, bestuurlijke en feitelijke maatregelen te nemen die de naleving van tenminste 35 leden of letters beogen te garanderen, wordt als strijdig met letter en geest van het Handvest afgeraden.

Het lijkt derhalve aangewezen per verdragsartikel na te gaan waartoe het Europees Handvest de partijen verplicht. Zo verplicht artikel 8 Handvest (met betrekking tot Onderwijs) de partijen tot het aanbieden van onderwijs. Met het feitelijk aanbieden van het desbetreffende onderwijs wordt dan voldaan aan de verdragsrechtelijke verplichtingen ter zake.

Ook de verplichting uit artikel 12 Handvest (Culturele activiteiten en voorzieningen) "maatregelen te bevorderen om te verzekeren dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van culturele activiteiten, beschikken over personeel dat de betrokken streektaal of taal van een minderheid, alsmede de taal of talen van de overige bevolking, volledig beheerst", vereist op grond van het Handvest geen juridische verankering. Ook een verplichting als in artikel 14 Handvest (Grensoverschrijdende uitwisselingen) "ten behoeve van streektalen of talen van minderheden de samenwerking over de grens heen, met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied dezelfde taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt, te vergemakkelijken en/of te bevorderen" behoeft geen wettelijke verankering op grond van het Handvest.

Bij artikel 9 Handvest (Rechterlijke autoriteiten) ligt dit gecompliceerder. Zo verplicht het onder andere de partijen "te bepalen dat de rechters, op verzoek van een van de partijen, de procedure voeren in de streektaal of taal van een minderheid", "de gedaagde het recht te waarborgen om zijn/haar streektaal of taal van een minderheid te gebruiken", "toe te staan, wanneer een procederende partij persoonlijk voor een rechter moet verschijnen, dat hij of zij zijn of haar streektaal of taal van een minderheid kan gebruiken zonder daarbij extra kosten te moeten maken" en "niet te weigeren in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een streektaal of een taal van een minderheid". De naleving van de uit artikel 9 Handvest voortvloeiende verplichtingen lijkt op het eerste gezicht wettelijke maatregelen noodzakelijk te maken.

Naar haar aard vereist een verplichting als in artikel 13 Handvest (Economisch en sociaal leven) om "uit hun wetgeving alle bepalingen te verwijderen waardoor zonder gerechtvaardigde redenen het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid wordt verboden of beperkt in documenten met betrekking tot het economische of sociale leven, met name in arbeidsovereenkomsten en in technische documenten zoals gebruiksaanwijzingen voor producten of apparaten" of "te verbieden dat in de interne voorschriften van ondernemingen en in particuliere documenten clausules worden opgenomen die het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid, althans tussen gebruikers van dezelfde taal, uitsluiten of beperken" een wettelijke verankering.

De meeste artikelen in het Handvest bevatten een mix van verplichtingen. Sommige artikelen kunnen door feitelijke naleving worden nagekomen; an-

dere artikelen vereisen juridische verankering in wettelijke maatregelen. Artikel 10 Handvest (Bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten) biedt daarvan een voorbeeld. Enerzijds verplicht het de partijen “te waarborgen dat gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk hun aanvragen kunnen indienen in deze taal en daarin een antwoord kunnen ontvangen”; anderzijds spreekt het artikel over het aanmoedigen³ van de mogelijkheid dat gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal indienen.

Samenvattend, de artikelen 8 t/m 14 Handvest bevatten verschillende soorten verplichtingen. Niet alle verplichtingen behoeven nakoming door wettelijke verankering in het nationale recht. Slechts die verplichtingen waar het Handvest bewoordingen gebruikt als “waarborgen”, “toe te staan”, “niet te weigeren”, “verbieden” behoeven die verankering. Immers, zonder wettelijke verankering kan nu eenmaal in onze, op het legaliteitsbeginsel berustende rechtsorde niets worden geweigerd, verboden, noch gewaarborgd.

Verplichtingen daarentegen die geformuleerd zijn als “te vergemakkelijken en/of te bevorderen”, “aan te moedigen”, “treffen van (passende) maatregelen” kunnen door feitelijke naleving worden nagekomen. ‘Positief’ overheidsoptreden hoeft, in de regel, op grond van het Nederlandse recht geen wettelijke verankering. Bijlage 4 van dit rapport bevat een overzicht van de in de artikelen 8 t/m 14 opgenomen verplichtingen die naar hun aard wettelijke verankering behoeven.

9.3 Het nationale niveau: naleving van het Handvest m.b.t. de Friese taal

In de vorige paragraaf en Bijlage 4 is een overzicht gegeven van de verplichtingen uit het Handvest die naar hun aard *wettelijke verankering* behoeven. Echter, dit betekent nog niet dat ten behoeve van het nakomen van deze verplichtingen ook werkelijk aanvullende wetgeving noodzakelijk is. De bestaande Nederlandse wetgeving zou wellicht voor een deel reeds een voldoende ga-

---

³ Vgl. Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages, no. 105: “The terms of paragraph 2, and in particular the undertaking of the parties to “allow and/or encourage”, are drafted so as to take account of the principle of local and regional autonomy. They do not signify that less importance is attached to the application of the provisions set out therein, which concern the public authorities closest to the citizen. More generally, the CAHLR was aware that the application of some of the charter’s provisions falls within the competence of local or regional authorities and may entail substantial costs for those concerned. The parties should ensure that the implementation of the charter respects the principle of local autonomy as defined in the European Charter of Local Self-Government, and in particular its Article 9, paragraph 1, which stipulates that: “Local authorities shall be entitled, within national economic policy, to adequate financial resources of their own, of which they may dispose freely within the framework of their powers.”

rantie kunnen bevatten. In dat verband kan worden verwezen naar bepalingen in de Mediawet.

Om te bezien in hoeverre een eventuele Deel III-status voor het Nedersaksisch met zich meebrengt dat wetgevingsactiviteit op het centrale niveau wordt vereist, is de volgende aanpak gehanteerd: de onderzoekers hebben een uitgebreide analyse gemaakt van de wijze waarop de Nederlandse Staat zich heeft gekweten van haar verplichtingen op grond van het Handvest t.a.v. de Friese taal en cultuur. In het bijzonder is nagegaan welke verplichtingen uit het Handvest aanleiding hebben gegeven tot activiteiten van de centrale wetgever en aan welke verplichtingen kon worden voldaan zonder dat nadere wetgevende activiteiten noodzakelijk werden geacht.

Het lijkt ons een verantwoorde hypothese te veronderstellen, onder voorbehoud van latere wetswijzigingen, dat wanneer t.a.v. het Fries formeel-wettelijke maatregelen noodzakelijk blijken te zijn geweest, dit ook mag worden verondersteld m.b.t. het Nedersaksisch. Tenzij voor het Nedersaksisch voor een ‘lichtere’ variant van nakoming van het Handvest wordt gekozen. Het is verantwoord te veronderstellen dat waar t.a.v. het Fries geen nadere wetgeving noodzakelijk werd geacht, er vanuit mag worden gegaan dat dit eveneens niet noodzakelijk is t.a.v. het Nedersaksisch. Wij hebben voor deze analyse gebruik gemaakt van de “Rapportage inzake de maatregelen welke Nederland heeft getroffen ten aanzien van de Friese taal en cultuur”.⁴

9.4 Het nationale niveau: Nederlands als rechtstaal en de Algemene wet bestuursrecht⁵

Bijzondere aandacht verdient de naleving van de verplichtingen van de artikelen 9 (Rechterlijke autoriteiten) en 10 (Bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten) van het Handvest. Het gebruik van de bestuurlijke en rechtstaal behoeft in Nederland bijzondere regulering. Het meest nadrukkelijk komt dit tot uitdrukking in artikel 2:6 van de Algemene wet bestuursrecht (hierna Awb). Dit artikel bepaalt in het eerste lid “Bestuursorganen en onder hun verantwoordelijkheid werkzame personen gebruiken de Nederlandse taal, tenzij bij wettelijk voorschrift anders is bepaald.” De artikelen 2:7 Awb en volgende bevatten voorts allerlei bijzondere bepalingen m.b.t. het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijke verkeer.

Deze bijzondere bepalingen voor het Fries waren noodzakelijk in verband met een tweetal uitspraken van de Afdeling rechtspraak van de Raad van Sta-

⁴ Rapportage inzake de maatregelen welke Nederland heeft getroffen ten aanzien van de Friese taal en cultuur; Rapporteur: Auke Sj. van der Goot, Fryske Akademy 1999.

⁵ Bijlage 3 bij dit rapport bevat de tekst van Afdeling 2.2 (Gebruik van de taal in het bestuurlijk verkeer) van de Awb.

te.⁶ Wegens het belang van deze jurisprudentie voor de naleving van de artikelen 9 en 10 van het Handvest, wordt bij deze rechterlijke uitspraken stilgestaan. Centraal in deze rechtspraak staat de conclusie dat zolang niet bij wettelijke regeling uitdrukkelijk het tegendeel is bepaald, het Nederlands hier te lande geldt als de in het rechts- en bestuurlijk verkeer aangewezen taal en dat zolang bij *formele* wet niet anders is bepaald, het Nederlands hier te lande geldt als officiële taal.

Deze opvatting over het Nederlands als rechtstaal stond ook centraal bij de noodzakelijke wetwijzigingen ten behoeve van het Fries. Zo kan bijvoorbeeld worden gewezen op de opvatting van de toenmalige staatssecretaris Kohnstamm: “*Als je wilt afwijken van de ongeschreven regel dat Nederlands de bestuurstaal is, is daarvoor een wettelijk anker nodig. Dat moet dus wettelijk geregeld worden.*”⁷

Hierboven is reeds geconstateerd dat juist de artikelen 9 en 10 Handvest op een dusdanige wijze zijn geformuleerd dat wettelijke verankering van de status van streek- en minderheidstalen noodzakelijk is. Naar nationaal recht is dit slechts mogelijk, zoals dat bij het Fries het geval is geweest, op grond van formeel-wettelijke regelingen. Er lijkt geen ruimte te zijn het Nedersaksisch de status van officiële bestuurs- en rechtstaal te geven buiten de formele wetgever en een regeling in de Awb om. Dit laat overigens onverlet dat in de rechtspraak in het Nedersaksische taalgebied regelmatig door bestuursorganen en rechterlijke autoriteiten wordt toegestaan aan justiabellen en belanghebbenden om zich mondeling in het Nedersaksisch uit te drukken. Deze praktijk, nog afgezien van de vraag in welke omvang en frequentie deze voorkomt, is naar onze opvatting onvoldoende om aan de dwingende verplichtingen uit de artikelen 9 en 10 van het Handvest te kunnen voldoen.

9.5 Conclusie

Om een Deel III-status te verkrijgen in de zin van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden verplicht de lidstaat zich volgens art. 2 lid 2 van dit Handvest zich er toe dat een keuze van minimaal 35 leden of letters wordt gemaakt uit een keuzemenu met meer dan 60 mogelijkheden. Naar aanleiding van onze juridische analyse zoals deze in de verschillende bijlagen van dit rapport nader wordt toegelicht, blijkt dat voor wat betreft het Nedersaksisch kan worden voldaan aan dit minimum van 35 vereisten, zonder dat dit gepaard hoeft te gaan met aanvullende wettelijke maatregelen op het niveau van de centrale overheid. Wel dienen de provincies en gemeenten dan door middel van feitelijke maatregelen te voldoen aan vrijwel alle overige mogelijke vereisten waaraan zij gevolg kunnen geven, aangezien het minimum

⁶ Zie Afdeling rechtspraak 17 januari 1985, AB 1986, 73 en Afdeling rechtspraak 20 juni 1990 Abkort 1990, 726.

⁷ Commentaar Awb III pag. 81.

aantal vereisten alleen dan kan worden gehaald. De vereisten waaraan voldaan kan worden zijn:

Tabel 9.1: Bepalingen die geen uitwerking in nationale wetgeving vereisen

	Art. 8	Art. 9	Art. 10	Art. 11	Art. 12	Art. 13	Art. 14
Zeker lid/letter:	1a	-	2a	1b	1a	1a	a
	1e		2b	1c	1b	1c	b
	1f		2c	1f	1d	1d	
	1g		2d	1g	1e	2b	
	1h		2e	2	1f	2c	
	1i		2f	3	1g		
	2		2g		1h		
			4a		2		
			4c		3		
			5				
Twijfel Lid/letter:	1d	1a	3c	1a	1c	2e	
		1b	4b	1d			
		1c		1e			

Uit bovenstaand schema blijkt dat van 39 verplichtingen aangenomen kan worden dat zij onderschreven kunnen worden zonder dat er ingrijpende, formeel-wettelijke maatregelen noodzakelijk zijn. Hiermee voldoet het Nedersaksisch aan het minimumvereiste van 35 artikelen dan wel leden. Daarnaast zijn er nog elf andere verplichtingen waarvan, met enige twijfel, kan worden gesteld dat zij kunnen worden nagekomen.

Artikel 2, lid 2 Europees Handvest stelt echter dat er niet alleen sprake dient te zijn van het voldoen aan het minimum van 35 vereisten, maar dat van de bepalingen waaraan de lidstaat toepassing geeft, ten minste drie gekozen worden uit artikel 8 en artikel 12 en telkens één uit artikel 9, artikel 10, artikel 11 en artikel 13.

Voor wat betreft de artikelen 8, 10, 11, 12 en 13 lijkt dit geen probleem te vormen. Echter uit de analyses en de vereistenlijst blijkt dat er voor alle vereisten die artikel 9 bevat, een optreden van de formele wetgever lijkt te zijn geïndiceerd. De reden hiervoor is dat naar Nederlands recht de regulering van de *rechtstaal* als een exclusieve bevoegdheid van de centrale overheid wordt gezien. Enige vorm van regulering van het Nedersaksisch lijkt derhalve onver-

mijdelijk.⁸ Op dit onderdeel zal de wetgever derhalve (net als zij bij het Fries heeft gedaan) over moeten (willen) gaan tot het treffen van wettelijke maatregelen. Het lijkt ons overigens op dit punt niet noodzakelijk, noch op grond van het Handvest, noch op grond van het Nederlandse recht, dat het Nedersaksisch een identieke status en regulering zou dienen te verkrijgen, als die welke thans voor het Fries geldt. Een regeling van het Nedersaksisch in de Algemene wet bestuursrecht is daarbij een mogelijkheid. Ook zou kunnen worden gedacht om in de Provinciewet en/of de Gemeentewet de regionale en lokale wetgever, mede in het kader van een verdere decentralisatie,⁹ te machtigen hier (in jurisdictie beperkte zin) nadere regels te mogen stellen.

Wellicht valt formeel-wettelijke regulering te vermijden, indien de volgende aanpak wordt gevolgd. Artikel 9 van het Handvest kent een drietal verplichtingen t.a.v. de taal van bewijsmiddelen in strafrechtelijke, civielrechtelijke en administratiefrechtelijke procedures. Ter zake van procedures voor de administratieve rechter dient te worden toegestaan dat stukken en bewijs worden overgelegd in de streektaal of taal van een minderheid. In het Nederlandse administratieve procesrecht geldt de zgn. *vrije bewijsleer*. De rechter is in beginsel vrij om alles wat kan bijdragen aan het bewijs, als bewijsmiddel te accepteren: getuigenverklaringen, door partijen overlegde documenten etc. Niet valt in te zien waarom de administratieve rechter *a priori* de in de Nedersaksische taal gestelde bewijsmiddelen van de bewijsvoering zou willen uitsluiten. Het is naar de opvatting van de onderzoekers denkbaar dat de besturen van de rechtbanken in de arrondissementen waar Nedersaksisch wordt gebezigd, afspraken (convenanten; gezamenlijke beleidsregels) maken over het gebruik van het Nedersaksisch bij de bewijsvoering. Verdedigd kan worden dat daarmee aan de verplichting uit artikel 9, c, iii tegemoet wordt gekomen. Wellicht zou in dit kader ook de Raad voor de Rechtspraak, gelet op zijn taken ten aanzien van de kwaliteit van de bestuurlijke en organisatorische werkwijze van de gerechten (art. 91 Wet op de rechterlijke organisatie) een faciliterende rol kunnen vervullen.

In het Europees Handvest wordt veel vrijheid gegeven aan de lidstaten *in hoeverre* zij het Handvest van toepassing laten zijn op een bepaalde regionale taal of minderheidstaal. Dit blijkt wel uit het feit dat lidstaten zelf mogen kiezen welke vereisten zij ondertekenen. Bepaalde minimumvereisten zijn wel gesteld, maar binnen die grenzen zijn de lidstaten vrij. Op grond daarvan kan de lidstaat er voor kiezen de verschillende regionale talen en/of minderheidsta-

---

⁸ Zo was de Raad van State van mening dat het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer niet in een afzonderlijke wet dient te worden neergelegd, maar in de *Awb* zou moeten worden geïntegreerd. Redenen hiervoor zijn dat het verkeer tussen burgers en bestuursorganen al nader geregeld is in de *Awb* en omdat dit een algemeen bestuursrechtelijk onderwerp betreft. Daarnaast zou een afzonderlijke wet er ook voor zorgen dat de nagestreefde overzichtelijkheid in het algemeen bestuursrecht gedeeltelijk verloren gaat. (Commentaar *Awb* III pag 47-48).

⁹ Gemengde commissie decentralisatievoorstellen provincie (commissie-Lodders), *Ruimte, regie en reken-schap*, Den Haag, 2008, p. 36.

len een verschillende behandeling te geven, ondanks dat zij op grond van het Handvest eenzelfde Deel III-status krijgen toegekend. Zo is het juridisch mogelijk voor de Nedersaksische taal een *light*-versie toe te kennen van de Friese variant. Het Handvest verzet zich hier in elk geval niet tegen. Daarnaast zou met de toekenning van een *light*-versie tegemoet worden gekomen aan de behoeften die spelen bij enerzijds het Rijk en anderzijds de provincies en gemeenten de taken met betrekking tot de streektaal te decentraliseren.¹⁰

Gezien het voorgaande is het voor wat betreft de juridische vereisten mogelijk voor het Nedersaksisch een Deel III-status te kunnen verkrijgen. Van groot belang is te beseffen, dat het bij de implementatie niet alleen gaat om het juridisch voldoen aan een aantal vereisten: de feitelijke bereidheid tot implementatie is eveneens van groot belang.

De centrale vraagstelling van deze juridische analyse was: kan effectieve naleving van de verplichtingen uit Deel III worden gegarandeerd door de regionale overheden in de gebieden waar het Nedersaksisch wordt gesproken, zonder dat sprake is van een vergroting van de bureaucratistische lasten? Het antwoord daarop is, dat zulks inderdaad mogelijk is, zij het dat de naleving/nakoming van artikel 9 Handvest speciale aandacht vereist.

In het algemeen kan worden gesteld dat het Handvest de verdragsluitende partijen ruime keuzemogelijkheden laat, in het bijzonder met betrekking tot de vraag welke 35 verplichtingen zij wenst na te komen. Deze vrijheid is er ook ten aanzien van het *vraagstuk van decentralisatie*: dus op welk bestuurlijk niveau van de gedecentraliseerde eenheidsstaat deze taken feitelijk zullen worden opgepakt. Een verschillend ambitieniveau wordt door het Handvest uitdrukkelijk toegestaan. Of om het anders te stellen: de ene Deel III-taal is de andere niet. In dit opzicht is het van belang op te merken dat door de betreffende regionale overheden niet wordt gestreefd om een identieke juridische status voor het Nedersaksisch te bewerkstelligen als welke nu geldt voor het Fries. Aanpassing van de Algemene wet bestuursrecht lijkt om die reden niet noodzakelijk. Een *light* versie die vergezeld gaat van een serieuze politiek-bestuurlijke inspanning, met name op het lokale en regionale niveau, om tot werkelijke nakoming van het Handvest naar 'letter en geest' te geraken, heeft voldoende basis om aanmelding als Deel III-taal te rechtvaardigen.

---

¹⁰ Rapport van de gemengde commissie decentralisatievoorstellen provincies (commissie-Lodders), *Ruimte, Regie en Rekenschap*, Den Haag, 17 maart 2008, p. 36.

De beleidsprestaties die moeten worden geborgd

10.1 Inleiding

In de hoofdstukken 2 tot en met 8 hebben wij voor de zeven beleidsvelden waarover Deel III voorstellen doet, beschreven wat de drie provinciebesturen en de beide gemeentebesturen op dit moment aan streektaalbeleid op de rails hebben gezet. Behalve een beschrijving van het bestaande beleid is ook bezien aan welke beleidsprestaties het grote publiek aantoonbaar behoefte heeft. En is vastgesteld welke beleidsmaatregelen geringe kosten paren aan een substantieel maatschappelijk rendement.

Onder het motto “onderzoek alles, maar behoudt het goede” zijn uiteindelijk per beleidsveld in totaal 38 concrete ambities geselecteerd die enerzijds het bestaande beleid codificeren, maar anderzijds het verdienen om ook voor de toekomst te worden *geborgd*. Deze borging vindt plaats door deze ambities via de tussenkomst van de regering aan te melden bij de Raad van Europa. Maar alvorens de provinciebesturen en gemeentebesturen deze concrete ambities bij de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken kunnen aanmelden, is het van belang om vast te stellen of:

- a) deze ambities op eigen kracht door de decentrale overheden in Noord oost-Nederland tot gelding en uitvoering kunnen worden gebracht (het decentralisatieaspect), en dat
- b) er ter borging geen wijziging van de nationale wet- en regelgeving benodigd is (het administratieve-lasten-aspect).

Zoals bekend, streeft de regering naar beperking van de regeldruk en vermindering van onnodige wetswijziging enerzijds en decentralisatie van taken anderzijds. Om te beoordelen of aan deze beide voorwaarden kan worden voldaan, is een juridische toets uitgevoerd. In hoofdstuk 9 wordt nauwkeurig beschreven hoe hierbij zowel is getoetst aan de ruimte die het Handvest biedt als aan de eisen die het nationale recht stelt. In hoofdstuk 9 is de voorkeur uitgesproken voor een *light-versie* van Deel III. Dat wil zeggen dat vooral beleidsinspanningen worden geborgd die door het feitelijk optreden van de provinciebesturen en gemeentebesturen kunnen worden vervuld.

De juridische toets heeft daarmee geleid tot één nuancering (zie paragraaf 10.4). Aldus worden in het onderstaande 37 concrete beleidsambities opge-

somd die enerzijds een voortzetting zijn van bestaand beleid, maar anderzijds geen wijziging van wet- en regelgeving op landelijk niveau met zich brengen en tevens tot gelding en uitvoering kunnen worden gebracht op basis van de autonome bestuursbevoegdheden van de drie provincies en de beide gemeentebesturen.

In de rest van dit hoofdstuk worden deze 37, te borgen beleidsambities per beleidsveld op een rij gezet. Daarbij gebruiken wij de bewoordingen van Deel III van het Handvest. Deze bepalingen zijn in betrekkelijk algemene bewoordingen gesteld. Indien de lezer per geselecteerde bepaling uit Deel III meer precies wil weten welke activiteiten er onder deze noemer door de provincies en streektaalinstituten en andere instellingen worden ontplooid, dan is het verstandig terug te gaan naar de betreffende domeinverkenning en met name naar de tweede paragraaf daarvan “wat is sinds 1998 bereikt?”

10.2 Ambities op het onderwijsdomein

De eerste vijf doelstellingen die in de tabel 10.1 zijn opgenomen, berusten op een codificatie van bestaand beleid. Het toezichthoudend orgaan waarover wordt gesproken in de zesde ambitie, functioneert thans in de vorm van een bestuurlijk overleg van de drie gedeputeerden en de burgemeester en de wethouder. Om tegemoet te komen aan de vereiste onafhankelijkheid die bij de uitoefening van het toezicht geboden is, is het raadzaam op dit punt het beleid bij te buigen en een voorziening te treffen om in de drie provincies en twee gemeenten een onafhankelijk toezicht uit te oefenen. Alle zes doelstellingen stuiten – gelet op de in hoofdstuk 9 uitgevoerde juridische toets – niet op bezwaren, kunnen op basis van de bestaande decentrale bevoegdheden worden uitgevoerd, en vergen geen herziening van landelijke regelgeving.

Tabel 10.1: Artikel 8 met betrekking tot het onderwijs in de streektaal

1	“te begunstigen en/of aan te moedigen dat in de <u>voorschoolse</u> fase aan de kinderen een deel van het onderwijs in het Nedersaksisch wordt aangeboden wanneer de ouders dat verzoeken en wanneer hun aantal voldoende wordt geacht”	Artikel 8, lid 1, sub a, onder iv
2	“voorzieningen te treffen voor het bestuderen van het Nedersaksisch als vak in het <u>universitair en hoger onderwijs</u> ”	Artikel 8, lid 1, sub e, onder ii
3	“in het kader van het <u>volwassenenonderwijs</u> en de permanente educatie cursussen te bieden die voornamelijk of geheel in de streektaal worden gegeven”	Artikel 8, lid 1, sub f, onder i
4	“te regelen dat het onderwijs in de <u>geschiedenis en de cultuur</u> van de regionale minderheid wordt gewaarborgd”	Artikel 8, lid 1, sub g
5	“te voorzien in een <u>basisscholing</u> en bijspijkerkursus voor de <u>docenten</u> in de Nedersaksische streektaal die nodig zijn om het cursusaanbod op grond van het geïmplementeerde deel van artikel 8 te waarborgen”	Artikel 8, lid 1, sub h
6	“een <u>toezichthoudend orgaan</u> in het leven te roepen dat toezicht houdt op de naleving van de hierboven omschreven ambities ten aanzien van het onderwijs in de streektaal en dat periodiek verslagen opstelt en deze ook publiceert”	Artikel 8, lid 1, sub i

10.3 Ambities op het domein van de rechterlijke macht

De drie ambities in tabel 10.2 berusten op een bestaande rechtspraktijk waarbij de rechter in het belang van de waarheidsvinding, de zorgvuldigheid, danwel de partijautonomie het toelaatbaar acht dat streektaalgebruikers zich van deze taal bedienen indien zij zo het beste uiting kunnen geven aan hun waarneming dan wel zo het beste een toelichting kunnen geven op hun eigen procesbelang. Het is blijkens de juridische toets niet nodig om het wettelijk procesrecht op dit punt te wijzigen. Wel is het zaak dat over deze drie ambities overleg wordt gevoerd met de Raad voor de Rechtspraak respectievelijk het sectoroverleg strafrecht, privaatrecht en bestuursrecht. Het is immers de rechtspraak – en niet de decentrale overheden – die uitvoering geven aan de bepalingen van artikel 9 van het Handvest.

Tabel 10.2: Artikel 9 met betrekking tot de rechterlijke autoriteiten

7	“in <u>strafrechtelijke</u> procedures te waarborgen dat de gedaagde (verdachte) het recht heeft zijn of haar eigen streektaal (...) te gebruiken”	Artikel 9, lid 1, sub a, onder ii
8	“in <u>civielrechtelijke</u> procedures toe te staan dat wanneer een procederende partij persoonlijk voor de rechter moet verschijnen hij of zij zijn of haar streektaal (...) kan gebruiken, zonder daarbij extra kosten te moeten maken”	Artikel 9, lid 1, sub b, onder ii
9	“in <u>bestuursrechtelijke</u> procedures toe te staan dat wanneer een procederende partij persoonlijk voor de rechter verschijnt hij of zij zijn of haar streektaal (...) kan gebruiken, zonder daarbij extra kosten te moeten maken”	Artikel 9, lid 1, sub c, onder ii

10.4 Ambities op het domein van het openbaar bestuur

Ten aanzien van het functioneren van de provincies, gemeenten en andere uitvoerders van publieke taken worden in het bovenstaande acht ambities geformuleerd die blijkens hoofdstuk 4 voortbouwen op bestaand beleid en geen extra kosten met zich mee brengen. Uit de juridische toets – zie hoofdstuk 9 – komt naar voren dat de geformaliseerde continuering van één van deze praktijken – namelijk die van Artikel 10, lid 1, sub a, ad iii – in feite een wetswijziging vergt. De term ‘*waarborgen*’ duidt er immers op dat de verdragsrechter wil dat de rechten van de streektaalgebruiker met een beroep op de rechter kunnen worden afgedwongen. En dat betekent dat de Nederlandse wetgever de rechten die in het Europees Handvest worden erkend, moet omzetten in een algemeen verbindende, wettelijke bepaling bijvoorbeeld in de Algemene wet bestuursrecht. Gegeven het feit dat de huidige (verdragsconforme) voornamelijk mondelinge communicatie in de streektaal geen problemen oplevert en er bij de belanghebbende streektaalgebruikers geen aanwijsbare animo blijkt te bestaan om eventuele wijzigingen in de communicatie met de bestuursorganen bij het gerecht uit te vechten, stellen wij thans op pragmatische gronden voor de ambitie van Artikel 10, lid 1, sub a, ad iii in de formele aanvraag te laten vervallen, hoewel de bestuursorganen in het Nedersaksische taalgebied deze ambitie natuurlijk wel als instructienorm aan zichzelf zullen (en ook mogen) stellen (bijvoorbeeld in de vorm van een beleidsregel).

Ten aanzien van de zeven andere concrete ambities blijkt uit de juridische toets dat deze kunnen worden geïmplementeerd zonder dat op landelijk niveau de wet- en regelgeving behoeft te worden gewijzigd. Deze zeven concrete ambities kunnen bovendien zelfstandig door de drie provincies en de beide gemeentebesturen tot uitvoering worden gebracht.

Tabel 10.3: Artikel 10 met betrekking tot de bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten

X	“te waarborgen dat gebruikers van de streektaal (...) hun <u>aanvragen</u> zowel mondeling als schriftelijk kunnen indienen in de streektaal en daarin ook antwoord ontvangen”	Artikel 10, lid 1, sub a, ad iii
10	“het <u>gebruik</u> van de streektaal binnen de gemeente of provincie <u>aan te moedigen</u> en toe te staan”	Artikel 10, lid 2, sub a
11	“ <u>aan te moedigen</u> en toe te staan dat gebruikers van de streektaal mondeling dan wel schriftelijk <u>aanvragen</u> in deze streektaal kunnen indienen”	Artikel 10, lid 2, sub b
12	“aan te moedigen dat de regionale autoriteiten (bijvoorbeeld <u>provinciale</u> staten) in debatten tijdens hun <u>vergaderingen</u> de streektaal gebruiken, zonder daarbij het gebruik van de officiële taal (het Nederlands) uit te sluiten”	Artikel 10, lid 2, sub e
13	“aan te moedigen dat de lokale autoriteiten (bijvoorbeeld <u>gemeenteraden</u>) in debatten tijdens hun <u>vergaderingen</u> de streektaal gebruiken, zonder daarbij het gebruik van de officiële taal (het Nederlands) uit te sluiten”	Artikel 10, lid 2, sub f
14	“aan te moedigen dat bij het geven van namen aan plaatsen (<u>toponiemen</u>) de traditionele en juiste vormen in de streektaal worden gebruikt, indien noodzakelijk tezamen met de naam in de officiële taal”	Artikel 10, lid 2, sub g
15	“ten aanzien van openbare diensten toe te staan dat gebruikers van de streektaal bij de administratieve autoriteiten een <u>verzoek</u> kunnen indienen in de streektaal”	Artikel 10, lid 3, sub c
16	“teneinde de voorgaande ambities mogelijk te maken worden personeelsleden geworven die de streektaal beheersen en worden aan ambtenaren <u>opleidingen aangeboden</u> om zich de streektaal eigen te maken respectievelijk hun kennis op te frissen”	Artikel 10, lid 4, sub b

10.5 Ambities op het domein van de media

Na een beschrijving van het huidige mediabeleid van de drie provincies en de beide gemeenten zijn er acht concrete ambities geformuleerd die enerzijds berusten op bestaand beleid, anderzijds voorzien in een aantoonbare behoefte van het grote publiek. Tevens is gekeken naar de verhouding tussen de kosten en baten van de benodigde beleidsmaatregelen.

In artikel 11, lid 3 stelt het Handvest dat de Nederlandse staat respectievelijk de verantwoordelijke, decentrale overheden zich ertoe verplichten te waarborgen dat de belangen van de gebruikers van de streektaal vertegen-

woordigd zijn (...) binnen de overeenkomstig de wet ingestelde organen die verantwoordelijkheid dragen voor (...) de media. Bij dat laatste orgaan kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het zogeheten programmabepalend orgaan. Op dit moment worden door de wetgever wel criteria aangereikt zoals “representatief zijn voor de belangrijkste in de gemeente of provincie voorkomende maatschappelijke, culturele, godsdienstige en geestelijke stromingen”.¹ Maar strikt genomen komt het begrip “streektaaligheid” niet in deze uitleg voor. Dit kan betekenen dat formeel gezien een wetswijziging mogelijk is. Maar omdat op dit moment door de voordracht van de provinciebesturen zeker kan worden gesteld dat in de Programmabepalende Organen van de regionale en lokale omroepen streektaalsprekers zijn vertegenwoordigd, kan op dit moment niet worden volgehouden dat wetswijziging noodzakelijk is.

Tabel 10. 4: Artikel 11 met betrekking tot de media

17	“voldoende voorzieningen te treffen opdat de zend-gemachtigden <u>programma’s in de streektaal</u> kunnen aanbieden”	Artikel 11, lid 1, sub a
18	“aan te moedigen dat de radiozenders van de bovengenoemde regionale omroepen regelmatig <u>uitzendingen</u> verzorgen <u>in de streektaal</u> ”	Artikel 11, lid 1, sub b
19	“aan te moedigen dat de zendgemachtigden regelmatig <u>tv-programma’s</u> aanbieden in de streektaal”	Artikel 11, lid 1, sub c
20	“aan te moedigen en te vergemakkelijken dat er auditieve en audiovisuele <u>werken</u> in de streektaal worden geproduceerd en gedistribueerd”	Artikel 11, lid 1, sub d
21	“de <u>extra kosten</u> te dekken van de media die een streektaal gebruiken, wanneer de wet voorziet in financiële steun aan de media in het algemeen”	Artikel 11, lid 1, sub f
22	“de <u>opleiding van journalisten</u> en andere medewerkers voor media in de streektaal te ondersteunen”	Artikel 11, lid 1, sub g
23	“De partijen verplichten zich tot het waarborgen van de vrijheid van de rechtstreekse <u>ontvangst</u> van radio- en televisieuitzendingen <u>uit de buurlanden</u> in een soortgelijke streektaal”	Artikel 11, lid 2
24	“De partijen verplichten zich ertoe te waarborgen dat de belangen van de gebruikers van de streektaal <u>vertegenwoordigd</u> zijn (...) binnen de overeenkomstig de wet ingestelde organen die verantwoordelijkheid dragen voor (...) de media”	Artikel 11, lid 3

¹ Zie artikel 30, lid c, tweede zin, Mediawet (oud)

10.6. Ambities op het domein van het cultuurbeleid

Het huidige streektaalbeleid wordt in belangrijke mate vorm gegeven als een provincie-eigen cultuurbeleid. In dit domein hebben de drie provincies en de beide gemeentebesturen in de afgelopen tien jaar – en ook al daarvoor – diverse maatregelen genomen en regelingen getroffen. Zo is het thans mogelijk om datgene wat is bereikt te borgen door specifieke ambities te formuleren die aansluiten bij Deel III van het Handvest. Vertrekkend vanuit het genoemde artikel 12 van het Handvest is het mogelijk zeven concrete ambities te formuleren die voortbouwen op bestaand beleid, die voorzien in een belangrijke behoefte en een goede verhouding laten zien tussen kosten en baten (zie de verkenning in hoofdstuk 6). Uit de juridische toets (zie hoofdstuk 9) komt naar voren dat al deze zeven ambities kunnen worden gerealiseerd op basis van de huidige wetgeving en dat de drie provincies en de beide gemeentebesturen daarbij thans reeds beschikken over toereikende bestuursinstrumenten waarbij in dit domein vooral gewezen kan worden op het instrument subsidie.

Tabel 10.5: Artikel 12 met betrekking tot de culturele activiteiten en voorzieningen

25	“aan te moedigen en te bevorderen dat <u>uitingen</u> en initiatieven <u>in de streektaal</u> worden aangeboden en dat deze uitingen ook algemeen toegankelijk zijn”	Artikel 12, lid 1, sub a
26	“te bevorderen dat door vertaling, nasynchronisatie of ondertiteling <u>in de streektaal kennis</u> kan worden genomen <u>van in een andere taal geproduceerde werken</u> ”	Artikel 12, lid 1, sub c
27	“er op toe te zien dat de organisaties die verantwoordelijk zijn voor culturele agenda’s de kennis en het gebruik van de streektaal in hun <u>programmering</u> integreren”	Artikel 12, lid 1, sub d
28	“maatregelen te bevorderen om te verzekeren dat de culturele instellingen ook beschikken over <u>personeel</u> dat de streektaal volledig beheerst”	Artikel 12, lid 1, sub e
29	“te bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van de Nedersaksische streektaal rechtstreeks deelnemen aan het produceren en <u>programmeren</u> van culturele activiteiten en voorzieningen”	Artikel 12, lid 1, sub f
30	“de oprichting aan te moedigen van organisaties die verantwoordelijk zijn voor het <u>bewaren en verzamelen</u> van exemplaren van producten die zijn gesteld in de Nedersaksische streektaal”	Artikel 12, lid 1, sub g
31	“waar nodig diensten voor vertaling en terminologisch <u>onderzoek</u> in het leven te roepen en te bekostigen (...) teneinde passende, administratieve, commerciële, economische, sociale, technische en juridische terminologie in de streektaal te ontwikkelen en in stand te houden”	Artikel 12, lid 1, sub h

10.7 Ambities op het domein van bedrijfsleven en zorgverlening

De regionale streektaalinstututen in Overijssel hebben de afgelopen jaren veel initiatieven genomen om het Twents, Sallands en IJssellands zijn volwaardige plaats te laten behouden in reclame, handel, bedrijf en zorg. In samenwerking met de Wetenschapswinkel van de Universiteit Twente en enkele beroepsopleidingen (MBO en HBO) zijn ingangen gevonden om op eigentijdse wijze vorm te geven aan het gebruik van de streektaal in zorg, winkel en bedrijf. Indien we uitgaan van het streektaalbeleid in de provincie Overijssel kan worden gesteld dat er vier maatregelen (ambities) zijn die voortbouwen op een bestaande praktijk, beantwoorden aan een manifeste behoefte en doelmatig zijn. Een en ander is meer uitvoerig toegelicht in hoofdstuk 7. Voor de provincie Drenthe en Groningen is in zekere zin sprake van een noodzaak deze ambities en maatregelen na te volgen. De bereidheid daartoe is aanwezig.

Tabel 10.6: Artikel 13 met betrekking tot het economisch en sociaal leven

32	“zich te <u>verzetten tegen</u> praktijken gericht op <u>ontmoediging</u> van gebruik van een streektaal (...) in verband met economische en sociale activiteiten”	Artikel 13, lid 1, sub c
33	“het <u>gebruik</u> van het Nedersaksisch met andere middelen te vergemakkelijken”	Artikel 13, lid 1, sub d
34	“te bevorderen dat in de rechtstreeks onder hun toezicht staande economische en sociale sectoren activiteiten worden georganiseerd ter <u>bevordering van de streektaal</u> ”	Artikel 13, lid 2, sub b
35	“te waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, <u>bejaardentehuizen</u> en andere tehuizen de mogelijkheid bieden om personen die een streektaal gebruiken (...) in de eigen taal te ontvangen en te behandelen”	Artikel 13, lid 2, sub c

10.8 Ambities op het domein van de internationale uitwisseling

Zowel op het vlak van de jumelages als op het vlak van de grensoverschrijdende EU-regio's is er de afgelopen jaren veel bereikt in Noordoost-Nederland met betrekking tot de samenwerking met Oost Friesland, Emsland, Munsterland en Westfalen. In dat opzicht kan bij de implementatie van artikel 14 van het Handvest worden voortgebouwd op bestaand beleid. Uit de juridische toets komt naar voren dat het tot op heden gevoerde beleid goed uit de voeten kan met de huidige wettelijke en verdragsrechtelijke grondslagen. Op dit moment is verandering van regelgeving op rijksniveau niet aangewezen.

Tabel 10.7: Artikel 14 met betrekking tot grensoverschrijdende uitwisseling

36	<i>“te streven naar het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van dezelfde taal in de betrokken Staten op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevordert”</i>	Artikel 14, sub a
37	<i>“ten behoeve van (het gebruik van de) streektaalen de samenwerking met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied dezelfde (Nedersaksische) taal wordt gebruikt (...) te vergemakkelijken en/of te bevorderen.”</i>	Artikel 14, sub b

10.9 Conclusie en nabescherwing

Uit de combinatie van de beleidsanalyse (de hoofdstukken 2 tot en met 8) en de juridische toets (het hoofdstuk 9) is naar voren gekomen dat binnen de bestaande bevoegdheidsverdeling en bij de geldende wetgeving op zinnvolle wijze **37 concrete beleidsambities** kunnen worden geformuleerd die *voortbouwen op bestaand beleid, voldoen aan een behoefte van het grote publiek* en een *gunstig rendement* afwerpen en daarom ook de moeite waard zijn om aan te melden bij de Raad van Europa en daarmee voor de toekomst te borgen. De betekenis van deze aanmelding is dat Nederland, maar meer in het bijzonder de drie provinciebesturen en de beide gemeentebesturen in de komende jaren kunnen worden aangesproken op hun beleidsprestaties ten gunste van de instandhouding en bevordering van de streektaal.

Tot besluit nog drie kanttekeningen. De afgelopen tien jaar is het streektaalbeleid van de drie noordoostelijke provincies en de beide Stellingwerper gemeenten in belangrijke mate ondergebracht bij de tamelijk zelfstandig opererende streektaalinstellingen en bureaus voor taal en cultuur. Met de nadere concretisering van de ambities en beleidsprestaties in het kader van Deel III zal de bestuurlijke verantwoordelijkheid van de portefeuillehouder, het bestuurscollege en de ambtelijke staf groter worden. Door de nadere concretisering van de ambities in 37 punten wordt het voor de statenfracties en raadsfracties ook *beter* mogelijk het gevoerde beleid te beoordelen en in zijn uitvoering te *toetsen*.

Het is ons opgevallen dat het streektaalbeleid in de afgelopen tien jaar vergaand is uitgewerkt in de sfeer van het cultuurbeleid, de gesubsidieerde instellingen en het onderwijs, maar nog wat minder ver is uitgewerkt in de richting van de regionale media, het bedrijfsleven, de internationale samenwerking, het eigen bestuur en de geschilbeslechting, hoewel daarbij in sommige regio's meer stappen zijn gezet dan in de andere regio's. Het is belangrijk hierop de aandacht te vestigen omdat met de nagestreefde erkenning van het noordoostelijke streektaalbeleid onder Deel III van het Handvest de beleidsverantwoordelijkheid veel breder wordt. Het streektaalbeleid wordt van een portefeuillevaardelijkheid een *collegeverantwoordelijkheid*. In Deel III van het Handvest worden nadrukkelijk zeven beleidsdomeinen vrij gedetail-

leerd uitgewerkt. Na de erkenning onder Deel III is het Nedersaksisch een aspect dat bij al deze zeven beleidsonderdelen een rol zal kunnen spelen.

In de zeven domeinverkenningen (zie de hoofdstukken 2 tot en met 8) worden diverse voorbeelden gegeven van ambities, maatregelen en beleidsprestaties op al deze beleidsterreinen. Soms is daarbij de ene regio al wat verder dan de andere regio en kunnen de beleidsmakers en beleidsuitvoerders veel van elkaars ervaring leren. De aanmelding van de concrete beleidsambities onder Deel III wil niet zeggen dat deze ambities reeds ten volle gerealiseerd hoeven te zijn in alle subregio's van Noordoost-Nederland. De geest van het Handvest voor Minderheidstalen is het leveren van maatwerk en het vertrekken van de bijzondere kenmerken van het gebied. Het is daarbij van belang om steeds ook de diversiteit – tussen het Twents, Veluws, IJssellands, Achterhoeks, Sallands, Drents, Stellingwerfs, Drents en Gronings – te benadrukken. Deze binnenregionale diversiteit is het vertrekpunt en is een *diversiteit* die behouden moet worden. De Raad van Europa zal begrijpen dat de 37 ambities per streektaal een andere mate van invulling kunnen krijgen.

Literatuurlijst

- Bieze, Ina, Gronings: een verhaal in mijn lokaal, in: Henk Bloemhoff en Piet Hemminga, *Streektaal en Duurzaamheid*, Oldeberkoop 2007, pp. 67-71.
- Bloemhoff, Henk, Erkenning Nedersaksisch: de kleine stap naar Deel III, in: Hermann Niebaum, Reinhard Goltz e.a., *Nedersaksisch in beweging*, SONT, Ommen, 2005, pp. 20-21.
- Bloemhoff, Henk, *Taaltelling Nedersaksisch: een enquête naar het gebruik en de beheersing van het Nedersaksisch in Nederland*, Stellingwarver Schrieversronte, Oldeberkoop, 2005.
- Bloemhoff, Henk, Jurjen van der Kooi, Hermann Niebaum, Siemon Reker, *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 466 bladzijden, 2008.
- Boer, Jan, *Hoes en Hof*, Spiering, Groningen 1951.
- Bree, Cor van, Syntaxis, in: *Handboek Nedersaksisch*, Assen, pp. 113-133, 2008.
- Commissie decentralisatievoorstellen provincie (commissie-Lodders), *Ruimte, regie en rekenschap*, Den Haag, maart 2008.
- Commissie evaluatie modernisering rechterlijke organisatie (de commissie Deetman), *Rechtspraak is kwaliteit*, 2006 Den Haag.
- Committee of Experts, Report: *Application of the Charter in the Netherlands*, 3de evaluatieronde, Straatsburg, juli 2008.
- Darwinkel, Abel, Jan Germs en H. Slot, *Moi: taalgids Drenthe*, In Boekvorm, Assen 2005.
- Drenth, Ingrid, Gronings: het vak Groninger taal en cultuur in de tweede fase, in: Henk Bloemhoff en Piet Hemminga, *Streektaal en Duurzaamheid*, Oldeberkoop 2007, pp. 73-78.
- Dunn, William, *Public Policy Analysis*, 2008.
- European Commission for the Efficiency of Justice, *European judicial systems: facts and figures*, Council of Europe, Straatsburg, 2005.
- Feenstra, Hidde, Historische ontwikkelingen in het Nedersaksische taalgebied, in: Henk Bloemhoff e.a., *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 2008, pp. 1-22;
- Gerding, M.A.W., IJ.B. Kuiper, S.J.H. Reker en J.G. van Rijn (e.a.), *Provinciaal beleid en streekcultuur*, Samenwerkingsverband Noorden des Lands, Groningen, nummer 8, 1988.
- Giesbers, Charlotte, *Dialecten op de grens van twee talen: Een dialectologisch en sociolinguïstisch onderzoek in het Kleverlands taalgebied*, proefschrift, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2007.
- Goltz, Reinhard, Woso höört Nedersaksisch in Putt III vun de Sprakencharta?, in: SONT, *Nedersaksisch in beweging*, Borne 2004, pp. 6-9.

- Goltz, Reinhard, De Tokunft vun dat Plattdütsk: Wat deit de Staat – wat maakt de Verwaltung?, in: Henk Bloemhoff en Piet Hemminga (red.), *Streektaal en duurzaamheid*, Stellingwarver Schrieversronte, Oldeberkoop 2007, pp. 79-88.
- Goot, A. Sj. van der, Rapportage inzake de maatregelen welke Nederland heeft getroffen ten aanzien van de Friese taal en cultuur; Fryske Akademy, Leeuwarden 1999.
- Goot, A. van der, Third periodical report on the measures taken by the Netherlands, Part III, Ministry of the Interior and Kingdom Relations, The Hague 2007, pp. 143-157.
- Hemminga, P., *Het beleid inzake unieke regionale talen*, proefschrift, Fryske Akademy, Leeuwarden, 2000.
- Hertogh, M., *Rechtsvervreemding: tussen rechtsstaat en rechtsgevoel*, oratie, Den Haag 2006.
- Herweijer, M., en I.M.A.M. Pröpper, Burgers in het beleidsproces, in: A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red.), *Overheidsbeleid*, hoofdstuk 13, 2008, pp. 261-275.
- Hoogerwerf, A., Beleidsvoorbereiding: ontwerpen van beleid, in: A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red.), *Overheidsbeleid*, Alphen aan den Rijn, 2008, pp. 83-100.
- Intomart, *Bekendheid en waardering RTV Noord*, Hilversum 2006.
- Klijn, A., J. de Ruiter en M. Herweijer, *Evaluatie ASV 2004*, provincie Drenthe, Assen 2006, p. 34-61.
- Kremer, Ludger, Geschiedenis van de Nedersaksische Taalkunde, in: H. Bloemhoff, e.a., *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*, Van Gorcum, Assen, 2008, pp. 23-51.
- Lange, E., *Drenten en hun taal*, onderzoeksbureau van de provincie Drenthe, Assen 2007.
- Loeven, J., *Als je plat kunt praten, moet je het niet laten*, Onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van het gebruik van de streektaal in de zorg, Universiteit Twente, Enschede, 2005.
- Middel, M., *De functie van het dialect binnen de regionale omroep van Groningen*, RTV Noord, Groningen 2007
- Niebaum, Hermann, Regio, taal en politiek, in: M.G.J. Duijvendak (red.), *Regionaal besef in het Noorden*: opstellen aangeboden bij het afscheid van prof.dr.P.Th.M. Boekholt, Van Gorcum, Assen, 2003, pp. 88-108;
- Oeter, Stefan, Status der Regional- und Minderheidssprachen aus verfassungs- und völkerrechtlichen Sicht, in: *Niederdeutsches Jahrbuch* 130, 2007, pp. 127-150.
- Peters, Klaartje, *Het opgeblazen bestuur: een kritische kijk op de provincie*, Boom, Amsterdam, 2006.
- Prisma, *De zaken meer op orde: klantwaarderingsonderzoek in tien rechtbanken*, mei 2006 Amersfoort.
- Reker, Siemon, *Kennismaking met het Gronings*, In Boekvorm, Assen, 2004, 2007.

- Ruijven, E.C.M. van, *Taalbeeld van de leerlingen in het Drentse onderwijs: onderzoek naar de taal van de leerlingen in het Drentse onderwijs en de samenhang tussen de taalachtergrond en de schoolprestaties van de leerlingen in het Drentse basisonderwijs*, Frsyke Academy, Leeuwarden 2005
- Ruiter, Jan de, *Klanttevredenheid Bezwaarmakers*, provincie Drenthe, 2006.
- Sanders, K.H., *De heroverweging getoetst*, proefschrift, Deventer 1999
- Schipper-Baptist, H., Toal van Mien Haart, Toal van Mien Gemoud, in: *Tijdschrift voor de Geestelijke Verzorging*, jrg. 9, nr.41, 2006, pp. 6-11.
- Schorren, Erwin, *Het grasgroene Groningen*, Profiel, Bedum 2000.
- Schreiber, Fré, *Lesbraif over Jan Boer: Evenkes weer kiend*, oetgeven bie gelegenheid van t tienjoareg bestoan van gemainte Loppersom, Blue Mule, Ten Boer 2000.
- SONT, *Streektaal en media*, verslag van een symposium, Borne 2007, p. 8.
- Velthoven, B.C.J. van, en M.J. ter Voert, *Geschildbeslechtingdelta 2003: over het verloop van juridische problemen van burgers*, WODC, Den Haag 2004.
- Vliegenthart, D.G.C., *Koesteren van een cultureel erfgoed*, SONT, Ommen, 2003.
- Vries, D.C. de, *Wie Twents spreekt krijgt meer klanten: een onderzoek naar de commerciële waarde van het Twents*, Toegepaste Communicatie Wetenschap, Universiteit Twente, Enschede, 1999.
- Vries, M.S. de, Problemen op de agenda, in: A. Hoogerwerf en M. Herweijer (red), *Overheidsbeleid*, Alpen aan den Rijn, 2003.

Bijlage 1 Europees Handvest voor streek- talen of talen van minderheden

Preambule

De Lidstaten van de Raad van Europa die dit Handvest hebben ondertekend,

Overwegende dat het doel van de Raad van Europa is het tot stand brengen van een grotere eenheid tussen zijn leden, vooral met het oog op het behoeden en verwezenlijken van de idealen en beginselen die hun gemeenschappelijk erfdeel vormen;

Overwegende dat de bescherming van de historische streektalen of talen van minderheden in Europa, waarvan sommige geheel dreigen te verdwijnen bijdraagt aan de instandhouding en ontwikkeling van de culturele rijkdom en tradities van Europa;

Overwegende dat het recht om een streektaal of taal van een minderheid in het particuliere en openbare leven te gebruiken een onvervreemdbaar recht is overeenkomstig de beginselen neergelegd in het Internationaal Verdrag van de Verenigde Naties inzake burgerrechten en politieke rechten en in overeenstemming met het Verdrag van de Raad van Europa tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden;

Gelet op de werkzaamheden verricht binnen de CVSE en met name de Slotacte van Helsinki van 1975 en het document van de Bijeenkomst van Kopenhagen van 1990;

De waarde van de wisselwerking tussen verschillende culturen en van meertaligheid beklemtonende en overwegende dat de bescherming en bevordering van streektalen of talen van minderheden niet ten koste mag gaan van de officiële talen en van de noodzaak deze te leren;

Zich ervan bewust dat de bescherming en bevordering van streektalen of talen van minderheden in de verschillende landen en regio's van Europa een belangrijke bijdrage vormen aan de opbouw van een Europa dat is gegrondvest op de beginselen van democratie en culturele verscheidenheid binnen het kader van nationale soevereiniteit en territoriale integriteit;

In aanmerking nemende de specifieke omstandigheden en historische tradities in de verschillende regio's van de Europese Staten,

Zijn het volgende overeengekomen:

DEEL I: ALGEMENE BEPALINGEN

Artikel 1. Begripsomschrijvingen

Voor de toepassing van dit Handvest wordt verstaan onder:

- a. „streektaalen of talen van minderheden”: talen die:
  - i. van oudsher worden gebruikt in een bepaald gebied van een Staat door onderdanen van die Staat die een numerieke minderheid vormen ten opzichte van de overige bevolking van de Staat; en
  - ii. verschillen van de officiële taal/talen van die Staat; hieronder worden niet verstaan de dialecten van de officiële taal/talen van de Staat of de talen van migranten;
- b. „gebied waarbinnen de streektaal of de taal van een minderheid wordt gebruikt”: het geografische gebied waarbinnen deze taal de uitdrukkingwijze vormt van een voldoende aantal mensen om de aanneming te rechtvaardigen van de diverse beschermende en bevorderende maatregelen waarin dit Handvest voorziet;
- c. „niet-territoriale talen”: talen gebruikt door onderdanen van de Staat die verschillen van de taal of talen gebruikt door de overige bevolking van die Staat maar die, hoewel zij van oudsher binnen het gebied van die Staat worden gebruikt, niet met een bepaald gebied daarvan kunnen worden vereenzelvigd.

Artikel 2. Verplichtingen

1. Elke Partij verplicht zich tot de toepassing van de bepalingen van Deel II op alle streektaalen of talen van minderheden die binnen haar grondgebied worden gesproken en voldoen aan de begripsomschrijving in artikel 1.
2. Ten aanzien van elke op het tijdstip van bekrachtiging, aanvaarding of goedkeuring in overeenstemming met artikel 3 aangegeven taal verplicht elke Partij zich tot toepassing van minimaal vijfendertig leden of letters daarvan, gekozen uit de bepalingen van Deel III van het Handvest, waaronder ten minste drie gekozen uit artikel 8 en artikel 12 en telkens één uit artikel 9, artikel 10, artikel 11 en artikel 13.

Artikel 3. Praktische regelingen

1. Elke ondertekenende Staat geeft in zijn akte van bekrachtiging, aanvaarding of goedkeuring elke streektaal of taal van een minderheid, dan wel officiële taal aan die minder algemeen wordt gebruikt op zijn gehele grondgebied of een deel daarvan,

waarop de overeenkomstig artikel 2, tweede lid, gekozen leden van toepassing zijn.

2. Iedere Partij kan op een later tijdstip de Secretaris-Generaal ervan in kennis stellen dat zij de uit de bepalingen van een ander lid van het Handvest voortvloeiende verplichtingen aanvaardt, die zij niet reeds heeft aangegeven in haar akte van bekrachtiging, aanvaarding of goedkeuring of dat zij het eerste lid van dit artikel zal toepassen op andere streektaalen of talen van minderheden of op andere officiële talen die minder algemeen worden gebruikt op haar gehele grondgebied of een deel daarvan.
3. De in het voorgaande lid bedoelde verplichtingen worden geacht een integrerend deel te vormen van de bekrachtiging, aanvaarding of goedkeuring en zullen vanaf de datum van kennisgeving daarvan dezelfde werking hebben.

Artikel 4. Bestaande beschermingsregelingen

1. Geen enkele bepaling in dit Handvest mag zo worden uitgelegd dat deze enigerlei rechten gewaarborgd door het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens beperkt of aantast.
2. De bepalingen van dit Handvest vormen geen aantasting van gunstigere bepalingen betreffende de status van streektaalen of talen van minderheden of de rechtspositie van tot minderheden behorende personen die in een Partij gelden of die zijn voorzien in desbetreffende internationale bilaterale of multilaterale overeenkomsten.

Artikel 5. Bestaande verplichtingen

Geen enkele bepaling in dit Handvest mag zo worden uitgelegd dat deze een recht inhoudt om zich bezig te houden met activiteiten of handelingen te verrichten die strijdig zijn met de doelstellingen van het Handvest der Verenigde Naties of met andere verplichtingen ingevolge het internationale recht, met inbegrip van het beginsel van de soevereiniteit en territoriale integriteit van Staten.

Artikel 6. Informatie

De Partijen verplichten zich erop toe te zien dat de betrokken autoriteiten, organisaties en personen op de hoogte worden gesteld van de door dit Handvest geschapen rechten en plichten.

DEEL II:
OVEREENKOMSTIG ARTIKEL 2, EERSTE LID
NAGESTREEFDE DOELSTELLINGEN EN
BEGINSELEN

Artikel 7. Doelstellingen en beginselen

1. De Partijen baseren hun beleid, wetgeving en praktijk ten aanzien van streektalen of talen van minderheden in de gebieden waar deze talen worden gebruikt en overeenkomstig de situatie van elke taal, op de volgende doelstellingen en beginselen:
  - a. de erkenning van de streektalen of talen van minderheden als uiting van culturele rijkdom;
  - b. de eerbiediging van het geografisch gebied van elke streektaal of taal van een minderheid teneinde te verzekeren dat bestaande of nieuwe bestuurlijke indelingen geen belemmering vormen voor de bevordering van de desbetreffende streektaal of taal van een minderheid;
  - c. de noodzaak van vastberaden optreden ter bevordering van streektalen of talen van een minderheid teneinde deze te beschermen;
  - d. de vergemakkelijking en/of aanmoediging van het gebruik van streektalen of talen van minderheden, in gesproken en geschreven vorm, in het openbare en het particuliere leven;
  - e. de instandhouding en ontwikkeling van banden, op de door dit Handvest bestreken terreinen, tussen groepen die een streektaal of taal van een minderheid gebruiken en andere groepen in de Staat die een taal spreken die in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt, alsmede de totstandkoming van culturele betrekkingen met andere groepen in de Staat die andere talen gebruiken;
  - f. het voorzien in passende vormen en middelen voor het onderwijs in en de bestudering van streektalen of talen van minderheden op alle daarvoor in aanmerking komende onderwijsniveaus;
  - g. het verschaffen van voorzieningen om degenen die een streektaal of taal van een minderheid niet spreken en die wonen in het gebied waar deze wordt gebruikt, in staat te stellen deze taal te leren indien zij dit wensen;
  - h. de bevordering van studie en onderzoek van streektalen of talen van minderheden aan universiteiten of gelijkwaardige instellingen;
  - i. de bevordering van passende soorten internationale uitwisselingen, op de door dit Handvest bestreken terreinen, voor streektalen of talen van minderheden die in identieke of soortgelijke vorm worden gebruikt in twee of meer Staten.
2. De Partijen verplichten zich tot het wegnemen, indien zij dit nog

niet hebben gedaan,
 van alle ongerechtvaardigde vormen van onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur betreffende het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid en waarmede wordt beoogd de instandhouding of ontwikkeling van een zodanige taal te ontmoedigen of in gevaar te brengen. De aanneming van bijzondere maatregelen ten gunste van streektalen of talen van minderheden, gericht op de bevordering van gelijkheid tussen de gebruikers van deze talen en de overige bevolking, of waarbij naar behoren rekening wordt gehouden met hun specifieke omstandigheden, wordt niet beschouwd als discriminerend optreden tegen de gebruikers van meer algemeen gebruikte talen.

3. De Partijen verplichten zich ertoe dat door passende maatregelen onderling begrip tussen alle linguïstische groepen van het land wordt gekweekt en in het bijzonder dat in de doelstellingen van in hun land gegeven onderwijs en opleiding de eerbiediging van, het begrip voor en de tolerantie ten aanzien van streektalen of talen van minderheden worden opgenomen en dat de massamedia worden aangemoedigd hetzelfde doel na te streven.
4. Bij het bepalen van hun beleid ten aanzien van streektalen of talen van een minderheid houden de Partijen rekening met de behoeften en wensen naar voren gebracht door de groepen die deze talen gebruiken. Deze groepen worden aangemoedigd indien nodig organen in het leven te roepen ten behoeve van het uitbrengen van advies aan de autoriteiten inzake alle aangelegenheden betreffende streektalen of talen van minderheden.
5. De Partijen verplichten zich tot het op overeenkomstige wijze toepassen van de in het eerste tot en met het vierde lid genoemde beginselen op niet-territoriale talen. Wat deze talen betreft, worden de aard en de reikwijdte van de ter uitvoering van dit Handvest te nemen maatregelen evenwel op soepele wijze bepaald, indachtig de behoeften en wensen en met eerbiediging van de tradities en kenmerken van de groepen die de desbetreffende talen gebruiken.

**DEEL III:
MAATREGELEN TER BEVORDERING VAN HET
GEBRUIK VAN STREEKTALen OF TALEN VAN
MINDERHEDEN IN HET OPENBARE LEVEN IN
OVEREENSTEMMING MET DE INGEVOLGE ARTIKEL
2, TWEEDE LID, AANGEGANE VERPLICHTINGEN**

Artikel 8. Onderwijs

1. Met betrekking tot het onderwijs verplichten de Partijen zich ertoe, binnen het grondgebied waar deze talen worden gebruikt, overeenkomstig de situatie van elk van deze talen en zonder afbreuk te doen aan het onderwijs in de officiële taal of talen van de Staat:
  - a.
    - i. aan het onderwijs op school voorafgaand onderricht te bieden in de desbetreffende streektalen of talen van minderheden; of
    - ii. een aanmerkelijk deel van het aan het onderwijs op school voorafgaand onderricht te bieden in de desbetreffende streektalen of talen van minderheden; of
    - iii. een van de onder i en ii genoemde maatregelen althans toe te passen op de leerlingen wier gezin daarom verzoekt en wier aantal voldoende wordt geacht; of
    - iv. indien de autoriteiten geen directe bevoegdheid op het gebied van het aan het onderwijs op school voorafgaande onderricht hebben, de toepassing van de in i tot en met iii bedoelde maatregelen te begunstigen en/of aan te moedigen;
  - b.
    - i. primair onderwijs te bieden in de desbetreffende streektalen of talen van minderheden; of
    - ii. een aanmerkelijk deel van het primair onderwijs te bieden in de desbetreffende streektalen of talen van minderheden;
  - of
  - iii. binnen het primair onderwijs te voorzien in het onderwijzen van de desbetreffende streektalen of talen van minderheden als integrerend deel van het leerplan; of
  - iv. een van de onder i tot en met iii genoemde maatregelen althans toe te passen op de leerlingen wier gezin daarom verzoekt en wier het aantal voldoende wordt geacht;
- c.
  - i. voortgezet onderwijs in de desbetreffende streektalen of talen van minderheden te bieden; of
  - ii. een aanmerkelijk deel van het voortgezet onderwijs te bieden in de desbetreffende streektalen of talen van

- g. regelingen te treffen om het onderwijs in de geschiedenis en cultuur die in de streektaal of de taal van een minderheid haar weerspiegeling vindt, te waarborgen;
  - h. te voorzien in de basisopleiding en bijscholing van de docenten die nodig zijn voor de toepassing van die leden uit lid a tot en met g die door de Partij zijn aanvaard;
  - i. een of meer toezichthoudende organen in te stellen verantwoordelijk voor het volgen van de genomen maatregelen en de bereikte vooruitgang bij het tot stand brengen of ontwikkelen van het onderwijzen van streektalen of talen van minderheden, alsmede voor het opstellen van periodieke verslagen inzake hun bevindingen, die zullen worden gepubliceerd.
2. Met betrekking tot het onderwijs en ten aanzien van andere gebieden dan die waar de streektalen of talen van minderheden traditioneel worden gebruikt, verplichten de Partijen zich ertoe, indien het aantal gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid dit rechtvaardigt, het onderwijzen in of van de streektaal of taal van een minderheid op alle passende onderwijsniveaus toe te staan, aan te moedigen of daarin te voorzien.

Artikel 9. Rechterlijke autoriteiten

1. De Partijen verplichten zich ertoe, ten aanzien van de gerechtssdistricten waar het aantal inwoners dat de streektaal of taal van een minderheid gebruikt de onderstaande maatregelen rechtvaardigt, overeenkomstig de situatie van elk van deze talen en op voorwaarde dat het gebruik van de in dit lid geboden mogelijkheden door de rechter niet wordt geacht de goede rechtsbedeling te belemmeren:
- a. in strafrechtelijke procedures:
    - i. te bepalen dat de rechters, op verzoek van een van de partijen, de procedure voeren in de streektaal of taal van een minderheid; en/of
    - ii. de gedaagde het recht te waarborgen om zijn/haar streektaal of taal van een minderheid te gebruiken; en/of
    - iii. te bepalen dat verzoeken en bewijs, schriftelijk dan wel mondeling, niet als niet-toelaatbaar worden beschouwd uitsluitend omdat zij in een streektaal of taal van een minderheid zijn gesteld; en/of
    - iv. op verzoek documenten die verband houden met gerechtelijke procedures te overleggen in de desbetreffende streektaal of taal van een minderheid, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen, zonder extra kosten voor de betrokkenen;
  - b. in civiele procedures:

- i. te bepalen dat de rechters, op verzoek van een van de partijen, de procedure voeren in de streektaal of taal van een minderheid; en/of
  - ii. toe te staan, wanneer een procederende partij persoonlijk voor een rechter moet verschijnen, dat hij of zij zijn of haar streektaal of taal van een minderheid kan gebruiken zonder daarbij extra kosten te moeten maken; en/of
  - iii. toe te staan dat stukken en bewijs worden overgelegd in de streektaal of taal van een minderheid, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen;
  - c. in procedures voor de administratieve rechter:
    - i. te bepalen dat de rechters, op verzoek van een van de partijen, de procedure voeren in de streektaal of taal van een minderheid; en/of
    - ii. toe te staan, wanneer een procederende partij persoonlijk voor een rechter moet verschijnen, dat hij of zij zijn of haar streektaal of taal van een minderheid kan gebruiken zonder daarbij extra kosten te moeten maken; en/of
    - iii. toe te staan dat stukken en bewijs worden overgelegd in de streektaal of taal van een minderheid, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen;
  - d. stappen te ondernemen om te waarborgen dat de toepassing van i en iii van de letters b en c en de eventueel noodzakelijke gebruikmaking van tolken en vertalingen geen extra kosten voor de betrokkenen met zich brengt.
- 2.** De Partijen verplichten zich ertoe:
- a. niet te weigeren in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een streektaal of een taal van een minderheid; of
  - b. niet te weigeren, tussen de partijen, in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een streektaal of taal van een minderheid, en te bepalen dat men zich op die documenten kan beroepen tegen belanghebbende derden die geen gebruiker van deze taal zijn, op voorwaarde dat de inhoud van het document door de persoon of personen die zich op deze documenten beroept/beroepen aan hen bekend wordt gemaakt; of
  - c. niet te weigeren, tussen de partijen, in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een streektaal of taal van een minderheid.
- 3.** De Partijen verplichten zich ertoe de belangrijkste nationale wetsteksten en de teksten die in het bijzonder betrekking hebben op

de gebruikers van deze talen, beschikbaar te stellen in de streektaal of taal van een minderheid, tenzij deze teksten op andere wijze worden verstrekt.

Artikel 10. Bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten

1. Binnen de bestuurlijke districten van de Staat waarin het aantal inwoners die gebruiker zijn van een streektaal of taal van een minderheid de onderstaande maatregelen rechtvaardigt en overeenkomstig de situatie van elke taal verplichten de Partijen zich ertoe, voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:
  - a.
    - i. te waarborgen dat de bestuurlijke autoriteiten de streektaal of taal van een minderheid gebruiken; of
    - ii. te waarborgen dat hun ambtenaren die in contact met het publiek staan in hun betrekkingen met personen die zich tot hen wenden in de streektaal of taal van een minderheid, deze taal gebruiken; of
    - iii. te waarborgen dat gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk hun aanvragen kunnen indienen in deze taal en daarin een antwoord kunnen ontvangen; of
    - iv. te waarborgen dat gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal kunnen indienen; of
    - v. te waarborgen dat gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid rechtsgeldig een document in deze taal kunnen indienen;
  - b algemeen gebruikte ambtelijke teksten en formulieren voor de bevolking in de streektaal of taal van een minderheid of in tweetalige versies beschikbaar te stellen;
  - c toe te staan dat de bestuurlijke autoriteiten documenten opstellen in een streektaal of taal van een minderheid.
2. Ten aanzien van de plaatselijke en regionale autoriteiten op het grondgebied waarvan het aantal inwoners die gebruiker zijn van een streektaal of taal van een minderheid zodanig is dat de onderstaande maatregelen daardoor kunnen worden gerechtvaardigd, verplichten de Partijen zich ertoe toe te staan en/of aan te moedigen:
  - a. het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid binnen het kader van de regionale of plaatselijke autoriteit;
  - b. de mogelijkheid dat gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal indienen
  - c. de publicatie door regionale autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in de desbetreffende streektaal of taal van een minderheid;
  - d. de publicatie door plaatselijke autoriteiten van hun officiële

- documenten eveneens
in de desbetreffende streektaal of taal van een minderheid;
- e. het gebruik door regionale autoriteiten van een streektaal of taal van een minderheid in debatten tijdens hun vergaderingen, zonder evenwel het gebruik van de officiële taal of talen van de Staat uit te sluiten;
  - f. het gebruik door lokale autoriteiten van een streektaal of taal van een minderheid in debatten tijdens hun vergaderingen, zonder evenwel het gebruik van de officiële taal of talen van de Staat uit te sluiten;
  - g. het gebruik of de aanneming van de traditionele en juiste vormen van toponiemen in de streektaal of taal van een minderheid, indien noodzakelijk te zamen met de naam in de officiële taal of talen.
3. Ten aanzien van openbare diensten verleend door de administratieve autoriteiten of andere personen die namens deze optreden, verplichten de Partijen zich ertoe, binnen het gebied waar de streektaal of taal van een minderheid wordt gebruikt, overeenkomstig de situatie van elke taal en voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:
- a. te waarborgen dat de streektaal of taal van een minderheid bij het verlenen van de dienst worden gebruikt; of
  - b. gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid toe te staan dat zij een verzoek indienen en een antwoord ontvangen in deze taal;
- of
- c. gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid toe te staan dat zij een verzoek in deze taal indienen.
4. Teneinde de door hen aanvaarde bepalingen van het eerste, tweede en derde lid toe te passen verplichten de Partijen zich tot het nemen van een of meer van de volgende maatregelen:
- a. vertaling of tolkdiensten naar vereist;
  - b. aanwerving en, waar nodig, opleiding van de vereiste ambtenaren;
  - c. inwilliging voor zover mogelijk van verzoeken van ambtenaren die bekend zijn met een streektaal of taal van een minderheid om te worden aangesteld in het gebied waar die taal wordt gebruikt.
5. De Partijen verplichten zich ertoe het gebruik of de aanneming toe te staan van achternamen in de streektaal of taal van een minderheid op verzoek van de betrokkenen.

Artikel 11. Media

1. De Partijen verplichten zich ertoe, voor de gebruikers van de streektaal of taal van een minderheid in de gebieden waar deze

taal wordt gesproken, overeenkomstig de situatie van elke taal, voor zover de autoriteiten direct of indirect bevoegd zijn, bevoegdheden bezitten of een rol op dit terrein spelen en met eerbiediging van het beginsel van de onafhankelijkheid en autonomie van de media:

- a. voorzover radio en televisie een openbare dienst zijn:
  - i. de oprichting te waarborgen van ten minste één radiostation en één televisiekanaal in de streektaal of taal van een minderheid; of
  - ii. de oprichting van ten minste één radiostation en één televisiekanaal in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken; of
  - iii. voldoende voorzieningen te treffen opdat zendgemachtigden programma's in de streektaal of taal van een minderheid aanbieden;
- b.
  - i. de oprichting van ten minste één radiostation in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken; of
  - ii. het regelmatig uitzenden van radioprogramma's in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;
- c.
  - i. de oprichting van ten minste één televisiekanaal in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken; of
  - ii. het regelmatig uitzenden van televisieprogramma's in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;
- d. de productie en distributie van auditieve en audiovisuele werken in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;
- e.
  - i. de oprichting en/of instandhouding van ten minste één krant in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;
  - ii. de regelmatige publicatie van krant artikelen in de streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;
- f.
  - i. de extra kosten te dekken van de media die een streektaal of taal van een minderheid gebruiken, wanneer de wet voorziet in financiële steun aan de media in het algemeen; of
  - ii. bestaande maatregelen voor financiële steun ook toe te passen op audiovisuele producties in de streektaal of taal

- van een minderheid;
- g. de opleiding van journalisten en andere medewerkers voor media die een streektaal of taal van een minderheid gebruiken, te ondersteunen.
2. De Partijen verplichten zich tot het waarborgen van de vrijheid van rechtstreekse ontvangst van radio- en televisieuitzendingen uit buurlanden in een taal die in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt als een streektaal of taal van een minderheid en zich niet te verzetten tegen de heruitzending van radio- en televisieprogramma's uit buurlanden in een dergelijke taal. Voorts verplichten zij zich ertoe erop toe te zien dat er geen beperkingen zullen worden opgelegd aan de vrijheid van meningsuiting en het vrije verkeer van informatie in de geschreven pers in een taal die in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt als een streektaal of taal van een minderheid. De uitoefening van de bovengenoemde vrijheden kan, aangezien deze plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, onderworpen zijn aan formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties die door de wet zijn voorgeschreven en noodzakelijk zijn in een democratische samenleving, in het belang van de nationale veiligheid, de territoriale integriteit of de openbare veiligheid, voor de preventie van wanorde of misdrijven, voor de bescherming van de volksgezondheid of de goede zeden, voor de bescherming van de reputatie of rechten van anderen, voor de preventie van de onthulling van in vertrouwen ontvangen informatie, of voor de handhaving van het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht.
3. De Partijen verplichten zich ertoe te waarborgen dat de belangen van de gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid vertegenwoordigd zijn of dat deze in aanmerking worden genomen binnen de overeenkomstig de wet ingestelde organen die verantwoordelijkheid dragen voor het waarborgen van de vrijheid en het pluralisme van de media.

Artikel 12. Culturele activiteiten en voorzieningen

1. Met betrekking tot culturele activiteiten en voorzieningen - met name bibliotheken, videotheken, culturele centra, musea, archieven, academies van wetenschappen, schouwburgen en bioscopen, alsmede letterkundige werken en filmproducties, vormen van culturele uitingen in de volkstaal, festivals en de cultuurindustrie, met inbegrip van onder meer het gebruik van nieuwe technologieën - verplichten de Partijen zich ertoe, binnen het gebied waar deze talen worden gebruikt en voor zover de autoriteiten bevoegd zijn,

- bevoegdheden bezitten of een rol spelen op dit terrein:
- a. soorten uitingen en initiatieven die eigen zijn aan een streektaal of taal van een minderheid aan te moedigen en de verschillende mogelijkheden om toegang tot in deze talen geproduceerde werken te verkrijgen, te bevorderen;
  - b. de verschillende mogelijkheden om in andere talen toegang te verkrijgen tot in een streektaal of taal van een minderheid geproduceerde werken te bevorderen door vertaling, nasynchronisatie en ondertiteling, te steunen en te ontwikkelen;
  - c. de toegang in een streektaal of taal van een minderheid tot in andere talen geproduceerde werken te bevorderen door vertaling, nasynchronisatie en ondertiteling, te steunen en te ontwikkelen;
  - d. erop toe te zien dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van diverse vormen van culturele activiteiten, de kennis en het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid integreren in de activiteiten waartoe zij het initiatief nemen of waaraan zij ondersteuning bieden;
  - e. maatregelen te bevorderen om te verzekeren dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van culturele activiteiten, beschikken over personeel dat de betrokken streektaal of taal van een minderheid, alsmede de taal of talen van de overige bevolking, volledig beheerst;
  - f. te bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van een bepaalde streektaal of taal van een minderheid rechtstreeks deelnemen aan het bieden van voorzieningen en het plannen van culturele activiteiten;
  - g. de oprichting aan te moedigen en/of te vergemakkelijken van een of meer organen die verantwoordelijk zijn voor het verzamelen en het bewaren van een exemplaar van in de streektaal of taal van een minderheid geproduceerde werken en het presenteren of publiceren daarvan;
  - h. indien nodig, diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek in het leven te roepen en/of te bevorderen en te financieren, met name ten einde passende administratieve, commerciële, economische, sociale, technische of juridische terminologie in elke streektaal of taal van een minderheid in stand te houden en te ontwikkelen.
2. Ten aanzien van andere gebieden dan die waar de streektaal of taal van een minderheid van oudsher wordt gebruikt, verplichten de Partijen zich ertoe, indien het aantal gebruikers van een streektaal of taal van een minderheid dit rechtvaardigt, passende culturele activiteiten en voorzieningen in overeenstemming met het voorgaande lid toe te staan, aan te moedigen en/of te bieden.

3. De Partijen verplichten zich ertoe bij het voeren van hun buitenlandse cultuurbeleid een passende plaats te geven aan de streektaalen of talen van minderheden en de cultuur waarvan deze een uitingvorm zijn.

Artikel 13. Economisch en sociaal leven

1. Met betrekking tot economische en sociale activiteiten verplichten de Partijen zich ertoe in het hele land:
  - a. uit hun wetgeving alle bepalingen te verwijderen waardoor zonder gerechtvaardigde redenen het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid wordt verboden of beperkt in documenten met betrekking tot het economische of sociale leven, met name in arbeidsovereenkomsten en in technische documenten zoals gebruiksaanwijzingen voor producten of apparaten;
  - b. te verbieden dat in de interne voorschriften van ondernemingen en in particuliere documenten clausules worden opgenomen die het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid, althans tussen gebruikers van dezelfde taal, uitsluiten of beperken;
  - c. zich te verzetten tegen praktijken gericht op ontmoediging van het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid in verband met economische of sociale activiteiten;
  - d. het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid met andere dan de in de voorgaande letters genoemde middelen te vergemakkelijken en/of aan te moedigen.

2. Met betrekking tot economische en sociale activiteiten verplichten de Partijen zich ertoe, voor zover de autoriteiten daartoe bevoegd zijn, binnen het gebied waar de streektaal of taal van een minderheid wordt gebruikt en voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:
  - a. in hun financiële voorschriften en voorschriften betreffende het bankwezen bepalingen op te nemen waardoor, door middel van met de handelspraktijk verenigbare procedures, het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid wordt mogelijk gemaakt bij het opstellen van betalingsopdrachten (cheques, wissels, enz.) of andere financiële documenten of, waar passend, de toepassing van zulke bepalingen te waarborgen;
  - b. in de rechtstreeks onder hun toezicht staande economische en sociale sectoren (overheidssector) activiteiten te organiseren ter bevordering van het gebruik van een streektaal of taal van een minderheid;
  - c. te waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, bejaardentehuizen en andere tehuizen de mogelijkheid bieden om personen die een streektaal of taal van een minderheid gebruiken en die op grond van een slechte gezondheid, ouderdom of om andere

- redenen zorg behoeven, in hun eigen taal te ontvangen en te behandelen;
- d. met passende middelen te verzekeren dat veiligheidsinstructies tevens in een streektaal of taal van een minderheid worden gesteld;
  - e. ervoor te zorgen dat door de bevoegde autoriteiten verstrekte informatie betreffende de rechten van consumenten in de streektaal of taal van een minderheid beschikbaar is.

Artikel 14. Grensoverschrijdende uitwisselingen

De Partijen verplichten zich ertoe:

- a. de bestaande bilaterale of multilaterale overeenkomsten met de Staten waar dezelfde taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt toe te passen, of indien nodig te streven naar het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van dezelfde taal in de betrokken Staten op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevorderd;
- b. ten behoeve van streektalen of talen van minderheden de samenwerking over de grens heen, met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied dezelfde taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt, te vergemakkelijken en/of te bevorderen.

DEEL IV: TOEPASSING VAN HET HANDVEST

Artikel 15. Periodieke verslagen

1. De Partijen dienen periodiek, in een door het Comité van Ministers voor te schrijven vorm, bij de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa een verslag in inzake het door hen gevoerde beleid overeenkomstig Deel II van dit Handvest en inzake de maatregelen genomen ter toepassing van de bepalingen van Deel III die zij hebben aanvaard. Het eerste verslag wordt ingediend binnen het jaar dat volgt op de inwerkingtreding van het Handvest voor de betrokken Partij, en de volgende verslagen met tussenpozen van drie jaar na het eerste verslag.
2. De Partijen maken hun verslagen openbaar.

Artikel 16. Bestudering van de verslagen

1. De ingevolge artikel 15 bij de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa ingediende verslagen worden bestudeerd door een overeenkomstig artikel 17 ingestelde commissie van deskundigen.

2. In een Partij wettig opgerichte organen of verenigingen kunnen de aandacht van de commissie van deskundigen vestigen op aangelegenheden betreffende de verplichtingen die deze Partij op zich heeft genomen ingevolge Deel III van dit Handvest. Na raadpleging van de betrokken Partij kan de commissie van deskundigen rekening houden met deze informatie bij het opstellen van het in het derde lid bedoelde rapport. Deze organen of verenigingen kunnen voorts verklaringen indienen betreffende het door een Partij overeenkomstig Deel II gevoerde beleid.
3. Op grond van de in het eerste lid bedoelde verslagen en de in het tweede lid bedoelde informatie stelt de commissie van deskundigen een rapport op voor het Comité van Ministers. Dit rapport gaat vergezeld van de commentaren waarom de Partijen zijn verzocht en kan door het Comité van Ministers openbaar worden gemaakt.
4. Het in het derde lid bedoelde rapport omvat met name de voorstellen van de commissie van deskundigen aan het Comité van Ministers voor het opstellen van eventueel vereiste aanbevelingen van het Comité aan een of meer Partijen.
5. De Secretaris-Generaal van de Raad van Europa brengt elke twee jaar uitvoerig verslag omtrent de toepassing van het Handvest uit aan het Parlement.

Artikel 17. Commissie van deskundigen

1. De commissie van deskundigen bestaat uit één lid per Partij, door het Comité van Ministers benoemd uit een lijst van personen van de hoogste integriteit en met erkende deskundigheid betreffende de in het Handvest behandelde aangelegenheden, die worden voorgedragen door de betrokken Partij.
2. De leden van de commissie worden benoemd voor een tijdvak van zes jaar en kunnen worden herbenoemd. Indien een lid zijn ambtstermijn niet kan voltooien, wordt hij vervangen overeenkomstig de procedure vervat in het eerste lid en de vervanger voltooit de ambtstermijn van zijn voorganger.
3. De commissie van deskundigen stelt haar reglement van orde vast. De secretariaatsdiensten worden verschaft door de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa.

DEEL V: SLOTBEPALINGEN

Artikel 18

Dit Handvest staat open voor ondertekening door de Lidstaten van de Raad van Europa. Het behoeft bekrachtiging, aanvaarding of goedkeuring. De acten van bekrachtiging, aanvaarding of goedkeuring worden nedergelegd bij de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa.

Artikel 19

1. Dit Handvest treedt in werking op de eerste dag van de maand die volgt na het verstrijken van een tijdvak van drie maanden na de datum waarop vijf Lidstaten van de Raad van Europa, in overeenstemming met de bepalingen van artikel 18, hun instemming aan het Handvest te worden gebonden tot uitdrukking hebben gebracht.
2. Ten aanzien van een Lidstaat die later zijn instemming aan het Handvest te worden gebonden tot uitdrukking brengt, treedt het in werking op de eerste dag van de maand die volgt na het verstrijken van een tijdvak van drie maanden na de datum van nederlegging van zijn akte van bekrachtiging, aanvaarding of goedkeuring.

Artikel 20

1. Na de inwerkingtreding van dit Handvest kan het Comité van Ministers van de Raad van Europa iedere Staat die geen lid is van de Raad van Europa uitnodigen tot dit Handvest toe te treden.
2. Ten aanzien van een toetredende Staat treedt het Handvest in werking op de eerste dag van de maand die volgt na het verstrijken van een tijdvak van drie maanden na de datum van nederlegging van zijn acte van toetreding bij de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa.

Artikel 21

1. Een Staat kan bij de ondertekening of bij de nederlegging van zijn akte van bekrachtiging, aanvaarding, goedkeuring of toetreding een of meer voorbehouden maken ten aanzien van het tweede tot en met het vijfde lid van artikel 7 van dit Handvest. Er mogen geen andere voorbehouden worden gemaakt.
2. Een verdragsluitende Staat die ingevolge het voorgaande lid een voorbehoud heeft gemaakt, kan dit geheel of gedeeltelijk intrekken

door middel van een aan de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa gerichte kennisgeving. De intrekking wordt van kracht op de datum van ontvangst van de kennisgeving door de Secretaris-Generaal.

Artikel 22

1. Iedere Partij kan dit Handvest te allen tijde opzeggen door middel van een aan de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa gerichte kennisgeving.
2. De opzegging wordt van kracht op de eerste dag van de maand die volgt na het verstrijken van een tijdvak van zes maanden na de datum van ontvangst van de kennisgeving door de Secretaris-Generaal.

Artikel 23

De Secretaris-Generaal van de Raad van Europa stelt de Lidstaten van de Raad en iedere Staat die tot dit Handvest is toegetreden in kennis van:

- a. iedere ondertekening;
  - b. de nederlegging van iedere acte van bekrachtiging, aanvaarding, goedkeuring of toetreding;
  - c. iedere datum van inwerkingtreding van dit Handvest in overeenstemming met de artikelen 19 en 20;
  - d. iedere op grond van de bepalingen van artikel 3, tweede lid, ontvangen kennisgeving;
  - e. iedere andere handeling, kennisgeving of mededeling betrekking hebbend op dit Handvest.
- TEN BLIJKE WAARVAN de ondergetekenden, daartoe naar behoren gemachtigd, dit Handvest hebben ondertekend.

GEDAAN te Straatsburg, op 5 november 1992 in de Engelse en de Franse taal, zijnde beide teksten gelijkelijk authentiek, in een enkel exemplaar, dat zal worden nedergelegd in het archief van de Raad van Europa. De Secretaris-Generaal van de Raad van Europa doet hiervan voor eensluidend gewaarmerkte afschriften toekomen aan iedere Lidstaat van de Raad van Europa en aan iedere Staat die is uitgenodigd tot dit Handvest toe te treden.

Bijlage 2 Lijst met geraadpleegde deskundigen

Dr. H. Bloemhoff	kerndocent van de opleiding Nederlands aan de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, streektaalfunctionaris bij de Stellingwarver Schrieversronte en medewerker Nedersaksische taal- en letterkunde, RuG
Mevr. Ph. Bloemhoff- de Bruijn	streektaalfunctionaris IJsselacademie te Kampen
Mevr. F.W. Brinkman De heer B. Buttjer	griffier kantonrechtbank te Groenlo woordvoerder namens gemeente Ihlow (Ost Friesland)
De heer R. Dijkhuis De heer E. Doddema	directeur RTV Noord hoofd van basisschool de Driespan te Harkstede
De heer F. van Es Mr. drs. J. Eikelenstam De heer R. Eisinga	Neu Hanze Interregio te Oldenburg kantonrechter te Ter Borg voormalig wethouder cultuur van gemeente Eemsmond
De heer A. Gallinat De heer J. Germs	Eems Dollart Regio te Nieuweschans streektaalfunctionaris van Het Huus van de Taol, te Beilen
Dr. J.C. Gerritsen	gedeputeerde Cultuur van de provincie Groningen
Mevr. M. Greven Dr. P. Hemminga	raadsgriffier gemeente Loppersum bestuurskundige werkzaam bij de Fryske Akademy, te Leeuwarden
Mevr. J.C. Heyden	beleidsmedewerkster streektaal, provincie Groningen
Mevr. I. Hilberink	beleidsmedewerkster streektaal, provincie Drenthe
Mevr. J van Meerendonk De heer E. Meyers	Uitgeverij Profiel, te Bedum voormalig streektaalfunctionaris in de provincie Drenthe, thans verslaggever en reporter van RTV Drenthe
Mevr. C. Nath	projectleidster van het bureau PlattDütsk van de Ostfriesische Landschaft, te Aurich
Prof. dr. H.W.M. Niebaum	hoogleraar Nedersaksische taal- en letterkunde, RuG

De heer H. Nijhuis	streektaalconsulent Twentse Welle, te Enschede
De heer A. ten Oever	voorzitter SONT, voormalig burgemeester van Ommen en van Nieuw-Leusen, en voormalig wethouder van Hoogeveen
Dr. A.H.G. Schaars	Taalkundige werkzaam bij het Staring Instituut te Doetinchem
Prof. dr. S.J.H. Reker	hoogleraar Gronings, RuG
Mevr. H. Schipper-Baptist	geestelijk verzorger van het Geert Wildervanck huis te Veendam
De heer H. Scholte	consulent van het Huis van de Groninger Cultuur

Bijlage 3 Afdeling 2.2 Awb: Gebruik van de taal in het bestuurlijk verkeer¹

Artikel 2:6

1. Bestuursorganen en onder hun verantwoordelijkheid werkzame personen gebruiken de Nederlandse taal, tenzij bij wettelijk voorschrift anders is bepaald.
2. In afwijking van het eerste lid kan een andere taal worden gebruikt indien het gebruik daarvan doelmatiger is en de belangen van derden daardoor niet onevenredig worden geschaad.

Artikel 2:7

1. Een ieder kan de Friese taal gebruiken in het verkeer met bestuursorganen, voor zover deze in de provincie Friesland zijn gevestigd.
2. Het eerste lid geldt niet, indien het bestuursorgaan heeft verzocht de Nederlandse taal te gebruiken op de grond, dat het gebruik van de Friese taal tot een onevenredige belasting van het bestuurlijk verkeer zou leiden.

Artikel 2:8

1. Bestuursorganen kunnen in het mondeling verkeer binnen de provincie Friesland de Friese taal gebruiken.
2. Het eerste lid geldt niet, indien de wederpartij heeft verzocht de Nederlandse taal te gebruiken op de grond, dat het gebruik van de Friese taal tot een onbevredigend verloop van het mondeling verkeer zou leiden.

Artikel 2:9

1. In de provincie Friesland gevestigde bestuursorganen die niet tot de centrale overheid behoren, kunnen regels stellen over het gebruik van de Friese taal in schriftelijke stukken.
2. Onze Minister wie het aangaat kan voor onderdelen van de centrale overheid waarvan het werkterrein zich uitstrekt tot de provincie Friesland of een deel daarvan, regels stellen over het gebruik van de Friese taal in schriftelijke stukken.

---

¹ Afdeling 2.2 is ingevoegd m.i.v. 1 juli 1995 ingevolge art. I van de wet van 4 mei 1994, houdende wijziging van de Algemene wet bestuursrecht in verband met opnemings van regels betreffende het gebruik van de taal in het bestuurlijk verkeer (Stb. 1995, 302), in werking getreden bij KB van 29 mei 1995 (Stb. 303).

Artikel 2:10

1. Een schriftelijk stuk in de Friese taal wordt tevens in de Nederlandse taal opgesteld, indien het:
  - a. bestemd of mede bestemd is voor buiten de provincie Friesland gevestigde bestuursorganen of bestuursorganen van de centrale overheid,
  - b. algemeen verbindende voorschriften of beleidsregels inhoudt, of
  - c. is opgesteld ter directe voorbereiding van de onder b genoemde voorschriften of regels.
2. De bekendmaking, mededeling of terinzagelegging van een schriftelijk stuk als bedoeld in het eerste lid geschiedt in ieder geval ook in de Nederlandse taal, tenzij redelijkerwijs kan worden aangenomen dat daaraan geen behoefte bestaat.

Artikel 2:11

1. Indien een schriftelijk stuk in de Friese taal is opgesteld, verstrekt het bestuursorgaan daarvan op verzoek een vertaling in de Nederlandse taal.
2. Het bestuursorgaan kan voor het vertalen een vergoeding van ten hoogste de kosten verlangen.
3. Voor het vertalen kan geen vergoeding worden verlangd, indien het schriftelijk stuk:
  - a. de notulen van de vergadering van een vertegenwoordigend orgaan inhoudt, en het belang van de verzoeker rechtstreeks bij het genotuleerde is betrokken, dan wel de notulen van de vergadering van een vertegenwoordigend orgaan inhoudt, en de vaststelling van algemeen verbindende voorschriften of beleidsregels betreft, of
  - b. een besluit of andere handeling inhoudt waarbij de verzoeker belanghebbende is.

Artikel 2:12

1. Een ieder kan in vergaderingen van in de provincie Friesland gevestigde vertegenwoordigende organen de Friese taal gebruiken.
2. Hetgeen in de Friese taal is gezegd, wordt in de Friese taal genotuleerd.

Bijlage 4

Verplichtingen uit het Handvest die wettelijke verankering behoeven

Artikel 8 Onderwijs

	Bewoordingen	Wettelijke verankering
1 a i	aan te bieden	
1 a ii	aan te bieden	
1 a iii	toe te passen	
1 a iv	te begunstigen en/of aan te moedigen	
1 b i	te bieden	
1 b ii	te bieden	
1 b iii	te voorzien	
1 b iv	te voorzien	
1 c i	te bieden	
1 c ii	te bieden	
1 c iii	te voorzien	
1 c iv	toe te passen	
1 d i	te bieden	
1 d ii	te bieden	
1 d iii	te voorzien	
1 d iv	toe te passen	
1 e i	te bieden	
1 e ii	voorzieningen te verschaffen	
1 e iii	aan te moedigen en/of toe te staan	
1 f i	te bieden	
1 f ii	te bieden	
1 f iii	aan te moedigen en/of toe te staan	
1 g	regelingen te treffen	X
1 h	te voorzien	
1 i	toezichhoudende organen in te stellen	
2	aan te moedigen of daarin te voorzien	

Artikel 9 Rechterlijke autoriteiten

	Bewoordingen	Wettelijke verankering
1 a i	te bepalen	X
1 a ii	het recht te waarborgen	X
1 a iii	te bepalen	X
1 a iv	op verzoek te overleggen	X
1 b i	te bepalen	X
1 b ii	toe te staan	X
1 b iii	toe te staan	X
1 c i	te bepalen	X
1 c ii	toe te staan	X
1 c iii	toe te staan	X
1 d	te waarborgen	X
2 a	niet te weigeren	X
2 b	niet te weigeren	X
2 c	niet te weigeren	X
3	verplichten zich ertoe beschikbaar te stellen	X

Artikel 10 Bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten

	Bewoordingen	Wettelijke verankering
1 a i	te waarborgen	X
1 a ii	te waarborgen	X
1 a iii	te waarborgen	X
1 a iv	te waarborgen	X
1 a v	te waarborgen	X
1 b	beschikbaar te stellen	
1 c	toe te staan	X
2 a	toe te staan en/of aan te moedigen	
2 b	toe te staan en/of aan te moedigen	
2 c	toe te staan en/of aan te moedigen	
2 d	toe te staan en/of aan te moedigen	
2 e	toe te staan en/of aan te moedigen	
2 f	toe te staan en/of aan te moedigen	
2 g	toe te staan en/of aan te moedigen	
3 a	te waarborgen	X
3 b	toe te staan	X
3 c	toe te staan	X
4 a	het nemen van maatregelen	
4 b	het nemen van maatregelen	
4 c	het nemen van maatregelen	
5	toe te staan	X

Artikel 11 Media

	Bewoordingen	Wettelijke verankeringen
1 a i	te waarborgen	X
1 a ii	aan te moedigen en/ ofte vergemakkelijken	
1 a iii	voldoende voorzieningen te treffen	
1 b i	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 b ii	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 c i	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 c ii	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 d	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 e i	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 e ii	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 f i	extra kosten te dekken	
1 f ii	bestaande maatregelen toe te passen	
1 g	te ondersteunen	
2	het waarborgen	X
3	te waarborgen	X

Artikel 12 Culturele activiteiten en voorzieningen

	Bewoordingen	Wettelijke verankering
1 a	aan te moedigen	
1 b	te steunen en te ontwikkelen	
1 c	te steunen en te ontwikkelen	
1 d	integreren	
1 e	maatregelen te bevorderen	
1 f	te bevorderen	
1 g	aan te moedigen en/of te vergemakkelijken	
1 h	in het leven te roepen en/of te bevorderen en te financieren	
2	aan te moedigen en/of te bieden	
3	een passende plaats te geven	

Artikel 13 Economisch en sociaal leven

	Bewoordingen	Wettelijke verankering
1 a	uit hun wetgeving alle bepalingen te verwijderen	X
1 b	te verbieden	X
1 c	zich te verzetten tegen praktijken	X
1 d	vergemakkelijken en/of aan te moedigen	
2 a	bepalingen op te nemen	X
2 b	activiteiten te organiseren	
2 c	te waarborgen	X
2 d	te verzekeren	
2 e	ervoor te zorgen	

Artikel 14 Grensoverschrijdende uitwisselingen

	Bewoordingen	Wettelijke verankering
a	bestaande bilaterale of multilaterale overeenkomsten toe te passen	
b	vergemakkelijken en/of te bevorderen	

